

ÉRTEKEZÉSEK

a történeti tudományok köréből.

Harmadik kötet. 1873.

I. Szám. Egy főbenjáró per a XVII. századból. Nagy Ivántól. 1873. 33 l. 10 kr. — II. Szám. Adalék 1352-ből az Arany Bulla néhány cikkének alkalmazásához és magyarázatához. Wenzel Gusztávtól. 1873. 15 l. 10 kr. — III. Szám. Adalék az erdélyi szászok történetéhez az Andreanum előtti időből. Wenzel Gusztávtól. 1873. 24 l. 10 kr. — IV. Szám. Trentsini Chák Máté kortársai. Botka Tivadartól. 1873. 71 l. 30 kr. — V. Szám. Rajzok Erdély államéletéből a XVIII. században. Szilágyi Ferencztől. 1873. 135 l. 50 kr. — VI. Szám. Tanulmányok a gothok művészetéről. Henszmann Imrétől. 1874. 24 l. egy képtáblával 10 kr. — VII. Szám. A magyarországi avar leletekről. Pulszky Ferencztől. 1874. 12 l. 10 kr. — VIII. Szám. Felsőbüki Nagy Pál emlékezete. Tóth Lorincztól. 1874. 61 l. 30 kr. — IX. Szám. Palugyay Imre emlékezete. Keleti Károlytól. 1874. 10 l. 10 kr. — X. Szám. Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen a XIV. és XV. században. Fraknói Vilmostól. 1874. 92 l. 30 kr.

Negyedik kötet. 1874.

I. Szám. Nápolyi történelmi kutatások. Óvály Lipóttól. 1874. 17. Ára 10 kr. — II. Szám. Sibor Vajda. Életrajzi tanulmány Wenzel Gusztáv rendes tagtól. 70 kr. — III. Szám. Júda, Izrael és Aram. Történelmi tanulmány. Beóthy Leóttól. 60 kr. — IV. Szám. Az egri vár 1687-diki feladásának alkupontjai és a törökök maradványai Egerben. Balássy Ferencz lev. tagtól. 50 kr. — V. Szám. A peluszi kérdés mai állása a jobbágyok a belleneknél és rómaiaknál. Ribáry Ferencz lev. tagtól. 50 kr. — VI. Szám. Pemfínger Márk száz gróf élete. Fabritius Károly lev. tagtól. Ára 1 ft.

Ötödik kötet. 1875.

I. Szám. Révay Péter és a szent korona (1619—1622.) 44 l. 40 kr. — II. Szám. Ifj. báró Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Szilágyi Ferencz lev. tagtól. 50 kr. — III. Szám. A Szörény vármegyei hajdani obák kerületek. Pesty Frigyes lev. tagtól. 40 kr. — IV. Szám. Nadassy Tamás első követsége Erdélyben 1540. Szilágyi Sándor rendes tagtól. 30 kr. — V. Szám. Idősb. b. Wesselényi Miklós. Élet- és korrajz. Irta Szilágyi Ferencz lev. tag. 50 kr. — VI. Szám. Házasság-tervezés Erzsébet Anglia királynője és Károly osztrák főherceg között 1559—1561. Wertheimer Edétől. 45 kr.

Hatodik kötet. 1877.

I. Szám. Margum és Contramargum beiefekvése. Ortway Tivadar l. tagtól. 45 kr. — II. Szám. Az utolsó Árpád-házi király trónra lépte. Nagy Iván r. tagtól. 20 kr. — III. Szám. Emlékezésed nagyajtai Kovács István fölött. Szilágyi Sándor r. tagtól. 10 kr. — IV. Szám. A germanizálás történetéből a két magyar hazában. Szilágyi Ferencz l. tagtól. 40 kr. — V. Szám. A Gyhyczyek Erdély történetében, különös tekintettel a kormányzási intézményre. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Az alsómagyarországi bányavárosok küzdelmei a nagy-lucsei Dóczyakkal. Wenzel Gusztáv r. tagtól. 40 kr. — V. Szám. A Gyhyczyek Erdély történetében. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr. — VI. Szám. Az alsó-magyarországi bányavárosok küzdelmei a Nagy-lucsei Dóczyakkal 1494—1548. Wenzel Gusztáv r. tagtól. 40 kr. — VII. Szám. Kritikai adalékok Margum történetéhez. Ortway Tivadar l. tagtól. 30 kr. — VIII. Szám. Emlékezésed Ozánár Mór m. akad. l. tag felett. Ipolyi Arnold rendes tagtól. 20 kr. — IX. Szám. Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota cím. Pesty Frigyes lev. tagtól. 30 kr. — X. Szám. Carrillo Alfonz diplomáciai működése. (1594—1598.) Szilágyi Sándor m. akad. r. tagtól. 30 kr.

Hetedik kötet. 1878.

I. Szám. Nagyvárad elvesztése 1690-ban. Deák Farkas l. tagtól. 20 kr. II. Szám. Adatok a »Nagy» Csáky István életéből. Deák Farkas l. tagtól. 20 kr. III. Szám. Tanulmányok Erdély XVIII. századbeli jogtörténetéből. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr. IV. Szám. Erdélyi szászok történetéből. Jakab Elek l. tagtól. 40 kr.

BETHLEN GÁBOR

DIPLOMACZIAI ÖSSZEKÖTTETÉSEIRŐL.

TANULMÁNY AZ »OKLEVÉLTÁR BETHLEN GÁBOR

DIPLOMACZIAI ÖSSZEKÖTTETÉSEI TÖRTÉNETÉHEZ» CÍMZŰ

MUNKÁJÁHOZ.

ÓVÁRY LIPÓTTÓL.

(Olvastattat a II. osztály ülésén 1888. június 11-én.)

BUDAPEST, 1888.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

BETHLEN GÁBOR

1613-1619

I.

1613-1619.

Báthory Gábor bukása s halála. — Bethlen Gábor fejedelemségének első évei. — Bethlen királylány választása.

A Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez szolgáló s a M. Tud. Akadémia szíves megbízásából általam 1886-ban közrebocsátott oklevélgyűjtemény előszavában a kötet nagy terjedelme miatt csak néhány tájékoztató sorra szorítkozhatván, akkor tett ígéretemhez képest kötelességemnek tartom ezen nemcsak hazánk, de egész Európa történelmére nézve is kiváló fontossággal bíró s a külföldi tudós világ által is méltányolt ¹⁾ gyűjteményt kimerítően ismertetni s ez által a nagyobbára olasz nyelvű oklevelek megértését is lehetőleg megkönnyíteni.

Az egész gyűjtemény mintegy 17 évet ölel fel ama mozgalmas korszak történetéből, 1613-tól 1629-ig, érdekes adatokat szolgáltatván Bethlen Gábor fejedelemsége, de különösen diplomáciai tevékenysége történetéhez s mintegy kiegészítvén újkori történetíróink ebbeli egyéb bűvárlatait.

Az időrend érdekében szükségesnek tartom a gyűjtemény III. részén, illetőleg a velencei követeknek 1613-tól 1619-ig terjedő s Báthory Gábor bukására s Bethlen Gábor fejedelemsége első éveire vonatkozó konstantinápolyi jelentéssein kezdeni. ²⁾

Bethlen Gábor, a porta főemberei által támogatva, 1613. február havában személyesen jelent meg a szultán előtt Drinápolyban, hol igen kegyes fogadtatásban részesülvén, ékes beszédben ecsetelte az erdélyországi szomorú állapotokat, hol a Báthory féktelen zsarnoksága által okozott pártoskodások immár annyira elmérgesedtek, hogy ha Törökország erőlyesen közbe nem lép, Ausztria könnyű szerrel hatalmába

¹⁾ Revue d' Histoire Diplomatique. 1887.

²⁾ L. Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez. 449—509. l.

ejti ama szerencsétlen tartományt. Adjon neki a porta, úgy mond, 10,000 spahit, s ő magára vállalja a rend helyreállítását s Erdély meghódítását annak számára, kit a szultán fejedelmül kijelölni jónak látand. Bethlen Gábor ajánlatai kedvezően fogadtattak, s daczára annak, hogy távozása után nyomban megjelentek Drinápolyban Báthory Gábor követei is gazdag ajándékokkal s ígéretekkel. Bethlen hatalmas barátjának, Naszuf nagyvezirnek sikerült kieszközölnie, hogy a szultán, még mielőtt Báthory követeit maga elé bocsátotta volna, rendeletet menesztett a magyar származású Ali Magyar Ogli basának, hogy a Báthoryval legjobb egyetértésben levő Ausztria valamely meglepetését megelőzendő, azonnal induljon seregével Buda környékére, s ezenkívül egyéb hadikészületeket is tétetett.

Báthory követének több hétig kelle várakoznia, míg végre Skutariban audienciát nyert a szultántól s Naszuf nagyvezir vele alkudozásokba bocsátkozott. E közben azonban Bethlennek is érkezett követe Budáról, kinek nem nagy fúradásába került, ha nem is teljesen meghiusítani, legalább megakasztani a Báthoryval megindított alkudozásokat. Erre mutat Naszuf basának Báthoryhoz intézett levele,¹⁾ melynek semmit mondó szóhalmazából csak annyi derül ki, hogy »valamint a nagy szultán kapuja tárva-nyitva áll a világ összes teremtményei előtt,« úgy az ő folyamodványa is elfogadtattott a szultán által, ki azonban jónak látja az eddigi adót tetemesen fölemelni s komolyan inteni Báthoryt, hogy ha a szultán kegyelmét élvezni óhajtja, nagyobb igazsággal s szeretettel kormányozza népeit, mint eddig tevő, mert a szultán meg nem tűri azt, hogy alattvalói zsarnokilag elnyomassanak. Válasza beérkeztéig pedig követe foglyul tartatik.

A hadikészületek azalatt szakadatlanul folytak: Magyar Ogli vezérlete alatt több szandzsák egyesítettett, Temesvár környékén pedig a temesi basa, a kanizsai beglerbég és Bethlen Gábor vezérlete alatt szintén erős hadtest gyülekezett. Innét indult meg Bethlen Gábor 1613. július havában a temesi basával s 3000 törökkel Erdélyország felé. Bethlennek e hadikísérlete azonban nem sikerült, mert Báthory Gábor által visszaveretett s egész Temesvárig üldöztetett. Báthory serege ez alkalommal tetemes pusztításokat tett Temesvár vidékén.

Ez első vereség híre igen nyomasztó hatással volt a portára, megingatván némileg a török vezető körökben elterjedt azon véleményyt, hogy Bethlen Gábornak csak mutatkoznia kell vala Erdélyország határain, hogy fejedelmül kikiáltassék.

¹⁾ Oklevéltár 456. l.

Híre járván továbbá, hogy Báthory Gábor jól fölszerelt sereggel őrzi az Erdélybe vezető szorosokat, s hogy Ausztria fényes ígéretekkel buzdítja őt az ellenállásra, a porta jónak látta újból megindítani az alkudozásokat Báthory Gáborral, kinek azon föltétel alatt, hogy visszaadja Bethlennek elkobzott birtokait, Törökországnak pedig Lippát és Jenőt, Erdélyország tovább birhatását kilátásba helyezte. Báthorynak még mindig Konstantinápolyban visszatartóztatott követe ily tartalmú válaszszal lón haza bocsátva 1613. augusztus vége felé; a magyarországi török csapatokhoz pedig minden újabb összeütközés elkerülése végett ellenrendeletek menesztettek.

Sikerült azonban Bethlen hatalmas pártjának úgy intézni a dolgokat Konstantinápolyban, hogy még mielőtt ez ellenrendeletek Magyarországra elértek volna, Iskender basa, kanizsai beglerbég a görögországi beglerbéggel egyesülten már átkelt vala a Dunán s oly túlnyomó erővel közeledett Erdélyország felé, melynek Báthory Gábor, ki kizárólag Bethlen elhamarkodásának köszönő vala első győzelmét, alig leendett képes ellenállani. Iskender basának az erdélyi határszélről küldött ebbeli jelentése nagy örömet okozott a portánál, s a szultán legott arany díszöltönyt s kardot küldött neki azon rendelet kíséretében, hogy miután már annyira előrehaladt, ne szalaszsa el hát a kedvező alkalmat, hanem hatoljon be Erdélyországba.

Azalatt Magyar Oglitól is érkezett jelentés, ki Oláhország felől szintén hatalmas haderővel közeledett Erdélyország felé, sőt a brassóiakat már ismételten föl is szólította, hogy tagadják meg Báthorynak az engedelmességet. Magyar Ogli be is küldi a brassóiak válaszát,¹⁾ melyben kétes helyzetöket írják le, nem tudván mit tevők legyenek, miután ők a szultán parancsára Báthoryval immár kibékültek.

Néhány hét múlva az oláh vajda követei azon hírrel érkeztek Konstantinápolyba, hogy Magyar Ogli basa 15,000 főnyi török-keresztény sereggel s 12,000 tatárral Erdélyországba rontott s Brassón át Gyulafehérvárig haladván, utjában több várost hamuvá égetett, 3000 rabszolgát ejtett s tömérdek marhát tett prédává. Báthory alig 10,000 főnyi sereggel a tatárok által üldöztetve s társzekereit hátrahagyva, Kolozsvár felé futott. A két oldalról működő török vezérek, azaz Iskender basa s Magyar Ogli egyesülése néhány nap múlva most már bizonyosra vala vehető. E híreket Konstantinápolyban óriási lelkesedéssel fogadták s az oláh vajda hírnökeit gazdagon megjutalmazták.

¹⁾ Oklevéltár 463. l.

Ez alkalommal az oláh vajda még két levelet is közölt a szultánnal.¹⁾ Az egyik Báthory Gábornak Iskender basához intézett levele, melyben panaszt emel Magyar Ogli óriási pusztításai ellen, és végül késznek nyilatkozik aláírni a porta által megállapított békefeltételeket. E levél a váradi táborban 1613. október 8-án kelt. — A másik levél Bethlen Gábortól való, Naszuf nagyvezirhez intézve. Tudatja, hogy Báthory Erdély rendei által elhagyatva, ezer hajdúval Várad felé futott, s hogy a székelyek s szászok hozzá csatlakozva, október 20-ra Kolozsvárra fejedelemválasztó gyűlést hirdettek. Tudatja, hogy Iskender basa seregével Torda előtt áll. Meleg szavakkal kéri a nagyvezirt, hogy Mátyásnál, Thurzó nádornál és Zsigmond lengyel királynál minden befolyásával oda hasson, hogy Báthory Gábor további segélyezése által nagyobb zavarok ne okoztassanak. Fölszólal továbbá ő is a Magyar Ogli által Erdélyben elkövetett pusztítások ellen s kéri Naszufot, rendelje el a rabokul ejtett polgárok szabadon bocsátását, mert, úgymond, ha Magyar Ogli azokat magával hurezolja, alig fog ugyanannyi lakó hátramaradni ama szerenéslen tartományban. Végül kéri a nagyvezirt, hagyjon meg 4000 embert télen át Erdélyben, hogy Báthory visszatérése megakadályoztathassék.

Leveléhez csatolva beküldi Bethlen Gábor Báthorynak az erdélyi rendekhez intézett s 1613. október 16-án kelt levelét, melyet a kolozsvári bíró Iskender basának nyújtott át, s melyben Báthory bizalmát fejezi ki az erdélyi három nemzetnek iránta való hűségében, s távozása okául azt hozza föl, hogy nagyobb pusztítások megakadályozása végett tért ki a törökök elől; hogy ő azonban Várad alatt egybegyűjti hadait s a császár segélyével s a Zsigmond lengyel király által küldött 4000 kozákkal mihamarabb visszatérend országába.

Nemsokára azonban megjött Báthory megöletésének s Bethlen Gábor fejedelemmé való megválasztatásának híre, és 1613. december elején a porta meghagyta Iskender s Magyar Ogli basáknak, hogy az erdélyi ügyek fölött megindítandó tanácskozásban résztveendők, rögtön Drinápolyba jöjjenek.

1614. január elején Bethlen Gábornak egy bizalmas embere érkezett Konstantinápolyba azon hírrel, hogy Kollonics mintegy 12,000 főnyi magyar sereggel Erdélybe tört s már több várat hatalmába kerített. E hír nagy ingerültséget okozott, s a szultán megparancsolta, hogy a csak néhány nap

¹⁾ Oklevéltár 466—468. l.

²⁾ Oklevéltár 468. l.

előtt elbocsátott osztrák követet, Negronit, azonnal hozzák vissza Konstantinápolyba; a magyarországi török hadparancsnokoknak pedig meghagyatott, hogy készen tartsák magokat, Bethlen fölhívására rögtön segélyére sietni.

Negroni néhány nap múlva csakugyan visszahozatván, szigorú őrizet alatt Drinápolyba kísértetett, honnét csak egy hónap múlva bocsátatott szabadon, de ekkor is tiszteleti őrség színe alatt csauszok lönek melléje rendelve, kik Budáig valának öt kísérendők, hová azonban parancs menesztetett, hogy odaérkezésekor rögtön tartóztassák le. s addig szabadon ne bocsássák, míg Kollonics az általa elfoglalt várakat vissza nem adja.

1614. tavaszán mind sűrűbben érkeztek követek Bethlentől, ki Ausztria erős hadikészületeivel szemben sürgeté a porta segélyét, kijelentvén, hogy különben kénytelen volna Erdélyországot végképen feladni. Egyik levelében Erdélyország siralmas helyzete iránti tekintetből az adó elengedéséért folyamodik. Erősen kikel Ausztria ellen, mely semmi áron nem szándékozik visszaadni az általa elfoglalt várakat s alkudozásokba bocsátkozni is csak úgy nyilatkozott késznek, ha a Budán letartóztatott Negroni szabadon bocsátatván, tőle a dolgok állásáról személyes értesülést nyerhet. Ennek következtében a budai basa Negronit 1614. május havában szabadon bocsátotta. Nemsokára Mátyástól levél érkezett a szultánhoz, melyben kijelenté, hogy neki semmi szándéka sincs megszakítani Törökországgal a békés viszonyt, s hogy Ecsedet s Husztot is csak egy özvegy asszony kérésére foglalta el.

Itt mintegy nyolcz hónapon át megszakadnak a velencei követ konstantinápolyi jelentései, és 1615-ből is csak igen kevés levelet találunk a gyűjteményben, melyek többnyire az Ausztria s a porta közt folyt békealkudozásokra vonatkozólag nyújtanak adatokat.¹⁾ Mátyás erősen ragaszkodott Lippa és Jenő várak birtokához, s a szultánhoz intézett levelében kimutatta, hogy a Bocskayval kötött szerződés alapján nemcsak e várak s az azokhoz tartozó váracsok, de Erdélyország fenhatósága is jogosan őt illetik. Bethlen Gábor viszont Balassa Ferencz követe által arra igyekezett birni a portát, hogy a nevezett várakat haderővel foglalja el. A porta meghagyta tehát Mehemed temesi basának, hogy a szükséges intézkedések végett azonnal értekezzék Bethlen Gáborral.

A velencei Signoria kiváló érdeklődéssel viseltetvén a

¹⁾ Oklevéltár 479—484. l.

magyarországi s erdélyi dolgok iránt, utasította konstantinápolyi követét, ez idő szerint Valier Kristófot, hogy semmi áldozattól ne riadjon vissza, hogy a porta s Bethlen Gábor, valamint a porta s Ausztria közt folyamatban levő tárgyalások minden egyes mozzanatát földerítse és esetleg befolyásolja. Valier e czélra a portánál alkalmazott magyar tolmácsot nyerte meg, kinek révén minden levél, mely a bécsi udvartól érkezett, másolatban vele közöltetett. Bethlen követi iránt Valier különös figyelmet tanúsított s azokkal volt találkozásairól gyakori jelentéseket küldött Velenczébe. Ilyen 1616. július 23-ki jelentése is, melyben az általa megvendégelt magyar követeknek poharazás közben tett nyilatkozatait közli.

Sokat érintkezett a velencei követ Storzer császári követtel is s a Konstantinápolyban megfordult külföldi diplomaták közt mindenesetre a legjobban értesültek közé tartozott. A Valier jelentései kíséretében beküldött oklevelek közül érdekesnek tartom fölemlíteni Ali budai basának Mátyáshoz intézett s 1616. július 13-án kelt levelét,¹⁾ melyben a szultán nevében kéri, hagyja meg a gráci hadparancsnoknak, hogy Velenczét ne zaklassa, hanem szorosán ragaszkodjék a békepontokhoz, valamint a porta sem fogja engedni, hogy Velencze megszegje azokat.

Az 1619-ig terjedő csekély számú követi jelentések nem sok figyelemre méltót tartalmaznak. Mátyás halála alkalmából hosszabb jelentést küld Konstantinápolyból Al-moro Nani velencei követ, mellékelvén a szultánnak Ferdinándhoz intézett s 1619. június 1-én kelt levelét, melyben a szultán készségét nyilvánítja a Mátyással kötött béke további fentartására.

1619. július havában ismét követ érkezett Bethlen Gábortól Konstantinápolyba, ki díszes kocsit s 16 lovat hozott ajándékba az újon kinevezett nagyvezirnek. Jenő várát illetőleg külön követet ígér küldeni Bethlen; a velencei követ azonban erősen kételkedik, hogy Bethlen hajlandó volna azt békés úton átengedni.

1619. október 12-ki jelentésében a nagyvezirnél tett látogatásáról ad számot a velencei követ, közölvén a nagyvezirnek Ferdinánd császárról s az általános helyzetről tett nyilatkozatát. A cseh lázadással szemben, mondá a nagyvezir, Ferdinánd mind tehetetlenebbé válik. A csehek Bethlent hívták meg királyukul s a portának a nyújtandó segedelem fejében engedelmisséget ígértek. Elmondá a nagyvezir, hogy Homon-

¹⁾ Oklevéltár 491. 1.

nay fia Mihály vajda fiával egyesülten erős csapattal Erdélyországba tört, de Bethlen által csúfosan visszaveretvén, Lengyelországba futott. Mit megtudván a nagyvezir, rögtön írt Lengyel- s Tatárországba, komolyan intvén ama fejedelmeket, hogy Homonnayt segíyezni ne merészkedjenek.

Ugyanez év október 16-án hosszabb jelentést küld be a velencei követ Bethlen konstantinápolyi állandó ügynökével való találkozásáról, ki érdekes híreket közölt vele Magyarországból. Leírta Bethlen fényes beronulását Kassára, hová az ország rendei által hivatott, a főurak közül, úgymond, már alig 2—3 maradván Ferdinánd pártján. Előadta az okokat, melyek a magyarokat, csehekét és sziléziaiakat Ferdinánd ellen való lázadásra birták. Magyarországnak, úgymond, Ausztria ünnepélyesen megígérte volt, hogy fölszabadítja a török járom alól, s ez ígérését soha be nem váltotta. A magyarok tehát eltökélték nemzeti fejedelmet választani magoknak, ki a törökkel szövetkezve, biztosítsa legalább a belbékét. Bethlen terveire nézve azt tartja a magyar ügynök, hogy egyelőre meg fog elégedni magyarországi vívmányaival, de nem sokára be fog hatolni Csehországba is.

E jelentése kíséretében beküldi a velencei követ Bethlen Gábornak az oláh vajdához intézett s Kassán 1619. szeptember 20-án kelt levele másolatát, melyben magyarországi győzelmeiről s a csehek diadalairól értesítvén őt, így folytatja:

»A csehek nagy türelmetlenséggel várnak engem, s én seregem egy részét Rédey Ferencz vezénylete alatt segítségükre küldöttem.

»Itt Kassán Magyarország rendei most gyűlést tartanak, melynek végeztével néhány nap múlva Pozsony felé veendem útamat, hol találkoznom kell a cseh urakkal. . . Kelt sz. kir. Kassa városunkban, szeptember 19-én 1619.«

Ily fontos hírek után megfogható a velencei követ érdeklődése s nyugtalansága, midőn több héten át semmit sem hallott Magyarországból. Elhatározta tehát látogatást tenni a nagyvezirnél, ki tudvalevőleg Bethlen egyik leghathatósabb pártfogója s barátja vala. Itt megtudta, hogy Ferdinánd követe nagyban fáradozik, hogy a portát Bethlen további előnyomulásának meggátlására bírja, kinek azonban a nagyvezir azzal válaszolt, hogy ha Ferdinánd Bethlennel, a szultán egyszerű szandzsákjával nem bír, mit fog majd tenni, ha magával a nagy szultánnal találja magát szemben? Különbön — folytatá a nagyvezir — Ferdinánd egyedül magának köszönheti, hogy a magyarok föllázadtak ellene. Minek avatkozik vallási ügyekbe?

Ugyanakkor futár érkezett Magyarországból, levelet

hozva Bethlentől a portához, melyben az rendkívüli követe, Balassa Ferencz legközelebbi megérkezését jelenti, ki által az évi adót s gazdag ajándékokat fog küldeni a szultánnak állandó hűsége jeléül. E követség híre nagy örömet okozott a portánál.

Konstantinápolyban ez időben mindenki csak Bethlen diadalairól beszélt, ki Komárom s Győr kivételével, már egész Magyarországot meghódította. Híre járt, hogy Bethlen megújítani szándékozik a portával a Zápolya János s Szulejmán közt kötött egyezséget, melynél fogva Törökország kötelezné magát őt Ausztria ellen megvédelmezni.

1619. október 11-én érkezett meg Konstantinápolyba Bethlen főntemlétt rendkívüli követe, Balassa Ferencz; s néhány nap múlva Bethlen konstantinápolyi ügynöke bejelentette a portánál Korláth Istvánnak, mint a magyarországi rendek követének közelebbi megérkezését is, kinek e minőségében való fogadtatása ellen a Konstantinápolyban székelő császári követ erőlyesen tiltakozott ugyan, de azért Korláth is ép úgy, mint Balassa a lehető legfényesebben fogadtatott. Ünneplés bevonulása trombitaszó mellett történt, mely kitüntetésben a császári követek soha sem részesültek. A császári ügynök ismételt nehezteléseire azt válaszolá a nagyvezir, hogy a fényes kapu mindenki előtt tárva nyitva áll. Azt azonban megígérte, hogy a béke ellen semmit sem fog tárgyalni. Ha mindazonáltal, így szölt, a dolog még sem tetszik a császári ügynöknek, szabadságában áll távozni, a mikor neki tetszik.

Korláth István s Balassa Ferencz együtt lettek fogadva a nagyvezir által¹⁾; kinek Korláth egy 40 pecsétetes levelet nyújtott át, melyben Magyarország rendei ünnepélyesen kijelentik, hogy Ausztriától elszakadva Bethlen Gabort választották meg Magyarország királyává, ki megkoronáztatása után szövetségi szerződést fog kötni a portával, melynek védnöksége alatt Magyarország tovább is élni óhajt. Balassa Ferencz átnyújtván az évi adót, elősorolta mind azon okokat, melyek miatt Bethlen eddigelé nem fizethetett. fogadván, hogy ezentúl pontosan fogja teljesíteni ebbeli kötelezségeit. Hogy Bethlen G. már ekkor élénken foglalkozott lengyel tervével, mutatja, hogy Balassa követségének is ez vala egyik fontos tárgya. Balassa ugyanis Zsigmond lengyel király ellen emelt panaszt, ki a porta intései daczára folyton segélyezi Homonnayt s közelebbről kozák sereggel készül betörni a török birodalomba. Most volna ideje, úgymond, hadat

¹⁾ Oklevéltár 508—511. l.

indítani Lengyelország ellen s megboszulni a múlt sérelmeket; s tekintve a keresztyén fejedelmek közt fenforgó viszályokat, ez ország meghódítása most könnyű szerrel volna eszközölhető. Zsigmond király, folytatá, mindig ellensége volt a portának s szövetségese Ausztriának. Megfosztván őt országától, Ausztria és Spanyolország is erős támaszt vesztenének benne.

A nagyvezir kitérőleg válaszolt a két magyar követnek, kik azután a porta többi főembereit is igyekeztek megnyerni Bethlen Gábor érdekeinek. Storzer császári követ azonban szintén nem nézte tétlenül a dolgot; úgy, hogy sikerült neki levelet kieszközölni a szultántól Ferdinánd császárhoz,¹⁾ melyben a békekötés pontjaihoz való állandó ragaszkodása volt hangsúlyozva. A németalföldi követ tudakozására is úgy nyilatkozott a nagyvezir, hogy a portának semmi kedve sincs beleavatkozni az Ausztria s Bethlen közti vallási viszályokba. Mind e nyilatkozatok daczára azonban a velencei követ úgy értesült, hogy a porta titokban tetemes összegeket szánt hadikészületekre s Bethlen segedelmezésére.

¹⁾ Oklevéltár 512. l.

II.

1621—1622.

Velencei tanácshatározatok. — Bethlen követségei Velenczében. — Szövetségi ajánlatok. — Kereskedelmi szerződés. — Magyar kereskedelmi ügynökök Velenczében. — Magyar árucikkek Velenczében.

Itt meg kell szakítanom a velencei követek konstantinápolyi jelentéseit s a chronologikus rendet követve, áttérnem az oklevéltár első s második szakaszában foglalt nagyfentosságú oklevelekre, melyek Bethlen Gábor diplomacziái tevékenységére kiválóan érdekes világot vetnek. 1619. s 1620-ki fényes vívmányait, illetőleg Magyarország fölötti uralmát Bethlen Gábor nemcsak a protestáns, de más, Ausztriával ellenségeskedésben állott, hatalmakkal való szövetség által igyekezett biztosítani. Ebbeli tevékenységére, illetőleg az európai hatalmakkal folytatott alkudozásaira vonatkozólag a velencei tanács jegyzőkönyvei, a Signoria határozatai, rendeletei, utasításai stb. számos érdekes és nagybecsű adatot szolgáltatnak. Ez oklevelekből kitűnik az is, hogy Bethlen Gábor nagymérvű diplomacziái tevékenysége kifejtésében nemcsak magyar, de idegen államférfiakat is használt közvetítőül, ügynökökül. Különös figyelmére méltatta a barátságos hatalmak részéről hozzá menesztett követeket, s valahányszor oly egyénre akadt, kinek tehetségeit s tapasztalatait hasznára fordíthatta, igyekezett azt azonnal saját céljainak megnyerni s követségeiben felhasználni. Így a velencei köztársaság részéről 1620-ban hozzá menesztett Agazia Lőrincz egy év múlva mint saját követe tér vissza a Signoriához. Gusztáv Adolf svéd király erdélyi követe Strassburg Pál, Bethlen Gábor s a velencei hadparancsnokká lett Thurn gróf közt állandóan föntartá az összeköttetést, Thurn gróf viszont a velencei Signoriánál igyekezett előmozdítani Bethlen érdekeit és — mint alább látni fogjuk — több igen fontos emlékiratot nyújtott át a velencei tanácsnak a magyarországi s erdélyi ügyekről. Maga Mansfeld is nagyfentosságú megbizatással küldetett Bethlen által Velenczébe, mely megbizatásnak azonban útközben történt halála miatt nem felelhetett meg. Kiváló ügynökei voltak

még Bethlennek: a dán származású Quadt, az olasz Lucio, valamint Thalleyrand s Roussel francia hugonották is.

Különös súlyt fektetett Bethlen a velencei köztársaság szövetségére, melynek létesítése céljából 1621-től 1629-ig hat rendbeli követséget küldött Velenczébe, nem számítva a vele szövetségben állott hatalmak velencei követeiné, valamint a föntemlített Thurn grófnak ez érdeken való működését. A többi európai hatalmakkal való viszonyára nézve a Bécsben, Konstantinápolyban, Londonban s Hágában székelt velencei követeknek az oklevéltárban foglalt jelentései, valamint a Signoria által azoknak adott utasítások nyújtanak adatokat.

A mi Bethlen Gábor velencei követségeit illeti, ezek nemcsak politikai, de nemzetgazdasági szempontból is kiválóan érdekesek lévén, szükségesnek tartom azokat bővebben ismertetni.

Bethlen Gábor első velencei követségének Szunyogh Gáspár, Vajnay Eliás s az imént említett Agazia Lőrincz valának tagjai. E követséggel 1621. nyarán, a nikolsburgi békét megelőzőtt háború alatt találkoznak a palazzo ducale fényes termeiben. A Signoria úgy e követséget, mint egyáltalában Bethlen Gáborral való egyéb alkudozásait s tárgyalásait a legnagyobb titokban kívánván tartani, két tanácsosát azon utasítással küldötte a föntnevezett magyar követekért, hogy azokat ne a nagy lépcsőn, hanem a hátulso titkos lépcsőn vezessék föl a tanácsterembe. Ide megérkezvén, kettejök a doge jobboldalán, a harmadik pedig annak baloldalán foglalván helyet, a követség szószólója Szunyogh Gáspár, a dogéhez fordulva, ékes latin beszédben adá elő Bethlen üzenetét . . .

»Bethlen Gábor — ügymond — Isten kegyelméből Magyar-, Horvát-, Tótország és Dalmácia választott királya, Erdély nagyfejedelme s a Székelyek grófja, úgy a maga, mint országa nevében jó egészséget és csalekményeiben üdvös sikert kíván fönségednek, mint kedves barátjának s hű szomszédjának, s följajnlván továbbra is baráti s jó szomszedsági szolgálatát, kéri fönségedet, félre nem magyarázni, hogy a fönséged által már majdnem egy évvel ezelőtt hozzá intézett s Kassán nagy örömmel fogadott levelére ily későn válaszol, s ennek okát megbízható követek hiányának s a szomszéd tartományokban uralgó háborús állapotnak kéri tulajdonítani, ügyelnie kellvén mindenkifölött arra, hogy levelei valahogy az ellenség kezeibe ne kerüljenek . . . «

Elmondván ezután, hogy ura a Velenczéből hozzáérkezett s többoldalú ajánlásokkal ellátott Agazia Lőrincz

önkéntes följajánlását igénybe véve, határozta el magát a jelen követség megindítására, áttér küldetése tárgyára.

»Ő felsége, úgymond, gyakran fontolóra véve s szeme előtt tartva azt, hogy annyi hatalmas állam közepett egyedül Velence volt képes magát böles kormányzatával hosszú századokon át virágzó állapotban föntartani, s hogy annyi dicső ország közt egyedül Velence bírta megővni hazai törvényeit és szabadságát mindennemű ellenségei ellen, minék következtében királyok s fejedelmek, országok s tartományok versenyeztek Velence barátságáért s szövetségéért, Ő királyi felsége is élénk emlékezetében tartja a jelenlegi doge, Priuli Antal, akkoron candiai kormányzó részéről, a Konstantinápolyban szakelt velencei követ közvetítésével s valószerűleg a köztársaság nevében neki tett szövetségi ajánlatokat, e szövetségnek mindkét félre való hasznos voltát megdönthetetlen érvekkel bizonyítván; mely szövetségre Ő felsége is mindig nagy súlyt fektetett, sőt annak létesítésére erdélyi fejedelemmé való megválasztatása óta mindenkör fő figyelmet fordított.

»Sőt az Ausztriával azon időben megindított alkudozásai sem voltak képesek megváltoztatni Ő felségének Velence iránti baráti érzelmeit, melyeknek a beszterczebanyai gyűlésen Ferdinánd tanácsosa Plesen báró előtt is nyilvános kifejezést adott. A Magyarorszáiban beállt változások s egyéb akadályozó körülmények miatt azonban a szövetségi tárgyalások meg nem levén indíthatók, az ügy maiglan titokban s függőben maradt. A mely beállott változások következtében Ő felsége kénytelen vala védelemről gondoskodni a saját s országa fentartása érdekében, s barátságát keresni azoknak, kik ellenségei ellen segítségére lehetnének. Mit is azon őszinteségénél fogva, melyet a velencei köztársaság iránt tanúsítani soha meg nem szűnt, Ő felsége nem is szándékozik eltitkolni, jelentvén, hogy a hatalmas török császárral kötött szövetsége erejénél fogva nagy számú török s tatár sereg lön rendelkezésére bocsátva, sőt annak egy része már seregével is egyesült.

»S most, hogy népeinek egyhangú akaratából a királyi hatalom legfelsőbb polczára emeltetett, nagy öröme szolgál Ő felségének, hogy alkalma van a hatalmas velencei köztársasággal is szoros szövetségi viszonyba lépni.

»A jelen követség célja közölni a velencei köztársasággal Ő felsége ebbeli szándékát, megvetni alapját a közte s a köztársaság közt megkötendő szövetségnek s kifejezni abbéli óhaját, hogy a szerződési pontok végmegállapítása céljából a Signoria meghatalmazott követet küldjön hozzá . . .

»S ha — folytatja szónok — fenséged hajlandó elfo-

gadni a szövetséget, Ő felsége késznek nyilatkozik azt nemcsak a maga s Magyarország nevében aláírni, de Isten segítségével Erdély s a két Oláhország, Ausztria, Morva- s Csehország, Szilézia és Lusácia hozzájárulását is kieszközölni.

»Mely szövetségből Velencének az a nagy előnye lesz, hogy valahányszor védelmi vagy támadási célokra seregre lesz szüksége, Ő felsége mindenkör a legnagyobb készséggel fog szolgálni jó magyar könnyű lovassággal, minőnek ez idő szerint Magyar- s Erdélyország bővében vannak, de gyalogosokkal is úgy Magyarországból, mint Morvaországból és Sziléziából, mint ez a szövetségi szerződésben meg volna állapítható.

»Ő felsége hajlandó továbbá viaszt, rezet, higanyt, szarvasmarhát, juhokat s egyéb terményeket szállítani a velencei köztársaságnak.

»Végül pedig Ő felsége a nemes magyar nemzettel együtt oly szoros barátságot s szövetséget óhajt Velencével, mely nyilvánvalóvá tegye, hogy ő élni s halni kész a hatalmas köztársasággal . . . »

Szunyogh előadása után Michiel Ágoston, a doge helyettese udvarias szavakkal kifejezést adott azon kiváló tiszteletnek, melylyel a köztársaság oly dicső fejedelem iránt, minő Bethlen Gábor, viseltetik, kijelentvén, hogy ajánlataira a Signoria rövid idő múlva meg fogja adni a választ. Mire a követség eltávozott.

Harmadnapra, azaz június 30-án, Bethlen követségének egyik tagja, a vercellii származású Agazia Lőrincz egyedül jelent meg a velencei tanács előtt, s előszóval tett előadása után, a tanács felszólítására, még külön emlékiratot is nyújtott át.

Ez emlékirat tartalma a következőkben vonható össze:

Bethlen Gábor köszönetét fejezvé ki a velencei köztársaságnak személye iránt több ízben tanúsított baráti jó indulatáért, nemcsak a Velence által neki már évekkal ezelőtt följánlott szövetség elfogadására késznek nyilatkozik, de a velencei köztársaságnak megkívántató számú segély-hadserggel is szolgálhat.

Mert — úgymond — bár Ő felsége a szultánnal s a tatár kánnal kötött szerződésainél fogva 200,000 főnyi hadsereg erejéig van biztosítva, mindazonáltal mint keresztény fejedelem jobban szeretné, ha Ausztria támadásait keresztény szövetséges — azaz Velence segítségével vethetné vissza.

S hogy a két állam közti szövetséges viszony minél szorosabb legyen, Bethlen Gábor kereskedelmi szerződést is ajánl a Signoriának. Magyarország hatalmával egyaránt fog

emelkedni Velence hatalma is. S ha — folytatja Agazia — Valtellinót jó szerével vissza nem adják Velenczének, a magyar király vissza fogja azt szerezni neki.

Nyájasan válaszolt ismét Michiel tanácsos a távollévő doge nevében, gondosan ügyelvén, hogy — mint a jegyzőkönyvben különösen ki van emelve — Bethlen Gábort említvén, ne kelljen a Serenissimus czímet használnia.

Néhány nap mulva (július 3-án) titkos tanácsülésben meg lön állapítva a válasz, mely a tanács elé hivandó magyar követek előtt vala felolvasandó. E válasz, bár telve a legghízelgőbb kifejezésekkel s kívánatokkal Bethlen Gábor személye iránt, a szövetség iránti ajánlatokra nézve azonban kitérőleg hangzott. A Signoria elégnék tartá egyelőre a kölcsönös jó barátságot, félvén, hogy a nyílt szövetség hátrányára válhatnék a közös érdekeknek. A kereskedelmi összeköttetést illetőleg pedig biztosítá a Signoria Bethlent, hogy a magyar kereskedők a velencei területen mindenkor előnyben s minden lehető kedvezményben fognak részesülni.

Együttal határozatba ment, hogy a követek mindegyike egy-egy 300 arany értékű lánczczal ajándékoztassék meg.

Ily értelemben lön fogalmazva a levél is, melyet a velencei köztársaság Bethlen Gáborhoz: »*Excelso et potenti Domino Gabrieli Bethlen Transilvaniae Principi et Siculorum Comiti etc.*« czímmel intézett, tehát eltérőleg azon czímtól, melyet Bethlen követei használtak, u. i. *electus Rex Hungariae, Dalmatiae stb.*

A velencei Signoria, mint már fentebb említém, a legmélyebb titok leplebe igyekezett burkolni Bethlen Gábor eme követségét, s attól tartván, hogy valami mégis kiszivároghatna a nyilvánosságra, az európai udvaroknál létező követeinek a nyilvánosba adta, hogy történhető fölszólalások esetében, minden félremagyarázásnak elejét véve, a netáni álhíreket a legérelyesebben czáfolják meg, a velencei köztársaság törekvése mindenha kizárólag a közjó s a keresztyénség békéjére levén irányozva.

A Bethlen Gábornak szánt válasz átadásával még több napig késett a Signoria, és csak midőn a követek közös levélben sürgették elbocsáttatásukat, hívták meg a tanács elé. A válasz olasz nyelven lön felolvasva, de Vajnay és Szunyogh kérésére latin fordításban is átadva. Ezután még búcsukihallgatáson jelentek meg a magyar követek a velencei tanács előtt s ez alkalommal nyújtották át nekik az aranylánczokat, s távozásukkor az a kitüntetés érte őket, hogy két tanácsos lakásukig kísérte.

A követek még néhány napig Velenczében maradtak, mely idő alatt az ott tervezett magyar kereskedelmi ügynökség föllállítása érdekében tették meg a szükséges intézkedéseket s teljhatalmuknál fogva Marc Antonio Velutellót nevezték ki Magyarország kereskedelmi főügynökévé,¹⁾ ki a maga részéről több alügynököt nevezett ki a velencei köztársaság területén. Az ekkori megállapodások következtében Magyarország s Velence közt kifejlődött kereskedelmi viszonyra vonatkozólag sok igen érdekes részletet találunk az Oklevéltárban.

Ebbeli megbízatásuknak teljesen megfelelően, Vajnay s Szunyogh hazautaztak, hátrahagyván Agazia Lőrinczet, mivel nem a legjobb egyetértésben állottak. Ezt bizta meg a Signoria, hogy Bethlen Gábort, kire a szövetségi ajánlat visszautasítása előreláthatólag rossz benyomást vala gyakorlandó, minden áron kiengesztelje, a velencei köztársaság — mint az illető tanácshatározatban kimondatott — különös súlyt fektetvén e nagy fejedelem barátságára.

Hogy Agazia ebbeli fáradozásai nem maradtak sikertelenül, bizonyítja, hogy néhány hónap mulva, azaz 1621. október havában, mialatt javában folytak a nikolsburgi tárgyalások, Bethlen Gábornak egy újabb követe érkezett Velenczébe, az olasz Lucio Sándor személyében, ki kétségtelenül Bethlen Gábornak legkiválóbb tehetségű diplomatái közé tartozott. A velencei tanácshoz benyújtott emlékiratai, előszóval tartott előadásai, mindmagaanyi fényes bizonyítékai államférfiúi ügyességének, gazdag tapasztalatainak, valamint Bethlen iránti rendíthetetlen hűségének.

Lucio, hogy küldetése titokban maradjon, a doge lakosztályán keresztül kérte magát a tanácsterembe vezetetni; hol a doge oldalán helyet foglalván, époly bánásmódban részesült, mint bármely más uralkodó követe. Rövid beszédében csak abbéli neheztelésének adván kifejezést, hogy a Signoria nem adta meg Bethlennek a hozzá intézett levélben a felséges királyi czímet, küldetése tárgyáról emlékiratot nyújtott át, mely legott fel is olvastatott.

Ez emlékiratban Lucio, a szokásos bevezetés után, mindenekelőtt szintén a megtagadott királyi czímról szól.

»Uram királyom, úgymond, bár jogosan neheztelhetett volna a miatt, hogy fönséged megvonta tőle a királyi czímet, melyet az isteni gondviseléstől s a nemzet egyesült akaratóból bír, s mely nyilvános országgyűlésben az összes szomszéd

¹⁾ Oklevéltár 50. l. A kinevezési oklevél Vajnay s Szunyogh aláírásaival van ellátva.

fejedelmek, nevezetesen Zsigmond lengyel király, Frigyes cseh király, több herceg s az őt nagyrabecsülő török császár követői jelenlétében lón ráruházva, — mindazonáltal a közjót személyes érdekei fölé helyezvén s bölcsen megfontolván, hogy a főszegees doge, mint a velencei köztársaság feje, kit a bölcsesség tükréről tekint mindenki, nem tette azt fontos ok nélkül, sem azért, hogy neki ezzel sérelmet okozzon, s hogy a királyi cím meg nem adása tán az előbbi követek hibájának, vagy a követség nyilvánosságának vala tulajdonítható, vagy hogy a Velence és Spanyolország közt ugyanakkor folyamatban volt béketárgyalások miatt főszegeed nemcsak a királyi cím, de a végleges válasz megadásától is tartózkodott: — ezeknél fogva Ő felsége, minden kétely eloszlatása céljából, egy új követség küldésére határozta el magát, engem tisztelvén meg e megbízatással, mint a kitől sem botrányt, sem könnyelmű cselekedetet nem várhat. S hogy nemcsak a követség tárgya, de maga a követség is titokban maradhasson, minden külpompa mellőzésével, kereskedelmi ügyek színe alatt, küldött engem Velenczébe, hogy azon esetre, ha főszegeed hajlandó volna a szövetség elfogadására, annak tárgyalása a legnagyobb titokban történhessék. . . .»

Magáról a szövetségről szólván, fölemlíti Lucio, hogy mintegy négy évvel ezelőtt Velence követet küldött Bethlen Gáborhoz, akkor csupán erdélyi fejedelemhez, ily szövetség alapjának megvetése céljából, melynek tárgyalásába azonban Bethlen a Mátyással megkötött béke miatt akkor nem bocsátkozhatott. De most, miután meg van győződve e szövetség elkerülhetetlen szükségességéről, hogy az ügy Magyarországra, mint Velenczére nézve egyaránt veszélyes Ausztria céljai minden áron meghiúsíthatassanak, a siker biztosítása érdekében kész elfogadni Velence akkor tett ajánlatát. Azt pedig, hogy Bethlen, Mátyás halála után rögtön nem tett lépéseket a szövetség érdekében, Lucio annak kéri tulajdonítani, hogy Bethlen még csak látszatát is kerülni akarta annak, mintha idegen segélyre vagy beavatkozásra szorúlna, holott önére is képes megfelelni az isteni gondviselés által reámért nagy föladatnak.

De miután most, annyi fényes diadal után sikerült föl-szabadítania Magyarországot az osztrák járom alól — Bethlen Gábor — azon meggyőződés által vezéreltetve, hogy e szövetség életbeléptetése az osztrák haderő szétdarabolását vonná maga után, nagy előnyére az összes kereszttyén fejedelmeknek, de különösen Itáliának, elhatározta annak megkötése céljából megtenni az első lépést.

Ezek után felsorolja Lucio az e szövetségből Velenczére

háramlandó előnyöket, valamint a hátrányokat is, melyeket Bethlen ez ajánlatának visszautasítása okvetetlenül maga után vonna.

Először is, úgymond, elfogadván Velence a szövetséget, biztosan számíthat 3000 magyar lovasra; és a vitéz magyar lovasság pusztá híre képes lesz mérsékelni Velence ellen-szegees szomszédainak kapzsizságát. Rövid néhány nap alatt a magyar lovasok a dalmát partokon lehetnek Velence rendelkezésére.

Másodszor. Ha a szükség úgy hozná magával, Bethlen Gábor késznek nyilatkozik a háborút Ausztria belsejében folytatni, miután Magyarországon már kevés tennivalója van; sőt valószínű, hogy Bethlen Dunán inneni hadait Stíriába helyezné át, teljesen biztosítván Velenczét az osztrák-spanyol támadások ellen.

Harmadszor. A meddig a háború tart, s ez egyedül Velence akaratától függ, biztosítja a Signoriát, hogy egyetlen egy német sem fogja lábát betenni Velence területére, és Spanyolország is kénytelen lévén összes haderejét Ausztriának Németországban való megmentésére fordítani, vissza fogja adni Valtellinót, és Velence egész nyugodtan fogja szemlélhetni a háború lefolyását.

Negyedszer. A magyar-velencei szövetség hírére a többi olasz fejedelmek is bátrabban fognak szembeszállni Ausztriával.

Végül pedig a magyar-velencei szövetség nagy megnyugvást fog szerezni Németországnak, Angliának, Csehországnak s Hollandiának, sőt Velenczének Törökországgal való baráti viszonyát is jelentékenyen meg fogja szilárdítani.

Kimutatja ezek után, hogy a mióta Ausztria hatalma ennyire növekedett, Európának soha sem volt ily kedvező alkalmá az megtörni, mint most, »ha-lehetővé tétetik — úgymond — felszegees urannak, Magyarország választott királyának, folytatni az általa oly erélyesen megkezdett háborút. . . .» A lengyel királytól Ausztria most nem várhat segélyt, míg Bethlennek a török nagyszámú hadsereget bocsát rendelkezésére. De viszont — folytatja Lucio — Ausztriának sem volt soha oly kedvező alkalmá újabb hódításokra, mint e perczben, ha — sikerülvén helyreállítania a nyugalmat Magyarországon — az osztrák és spanyol hadak egyesülhetnének Itália leigázása céljából. Jól tudja ezt Ausztria, és szorítatva a magyar s török hadak által, elkövet minden lehetőt, hogy Bethlennel békét köthessen. De Bethlen, ismervén Ausztria álnok természetét, nem bocsátkozik vele alkudozásokba mindaddig, míg Velence válaszát nem ismeri.

De ha, úgymond, a Signoria visszautasítja Bethlennek ezen nemcsak Velenczére, de az egész keresztyén világra nézve üdvös ajánlatát, őt fogja érni a felelősség a bekövetkezendő dolgokért.

Ha ugyanis Bethlen Gábor, engedni kényszerülván Ausztria előnyös ajánlatainak, megköti vele a békét, a császári hadak a spanyolokkal egyesülten meg fogják rohanni Velenczét s egész Itáliát, mely nem fog számíthatni külsőre; minthogy többen azok közül, kik a Bethlennel való szövetekezés esetében Velence pártjára állottak volna, ekkor ellene, sőt egész Itália ellen fordulnának.

Végül kifejti, hogy valamint Bethlen Gábor nagysága s megerősödése az összes keresztyén világ legbiztosabb védpajzsául tekintendő, úgy viszont annak bukása — melytől azonban nagyon is távol van, s tartsa is az isteni gondviselés — végromlása volna a keresztyén népeknek.

»Ne higye azonban, fenséges doge, folytatá, hogy én csak meggyőző érveket keresek, vagy tán, hogy az én felséges uram királyom szükségétől kényszerítve határozta el magát e lépésre; mert hála az ég urának, nincs oly szomorú helyzetben; sőt eddigi fényes diadalai után kényelmesen és dicsőségteljesen vonulhatna nyugalomba. A mérleg egyenlő, sőt kedvezőbbnek mondhatnám Velenczére, mint Uram királyomra nézve, ki nem azért küldött engem, mint mondám, hogy érvelekkel hassak, hanem, hogy ajánlatait előterjesszem. Tudvalevő dolog az, hogy Magyarország önmagától elég erős és gazdag arra, hogy Ausztria ellen a háborút hosszú időn át fentartsa, a mint fentartotta Mátyás halála óta mostanig, minden idegen segély nélkül. Amde a török háború s a folytonos belviszályok nagyon kimerítették Magyarországot, melynek katonája ugyan bőven van, de pénze nincs. Az ellenségek által szorongatott Velenczének pedig pénze van s katonája nincs. De ha elfogadja a szövetséget, annyi katonája lesz, a mennyi kell, s könnyű szerrel fogja nemcsak a maga, de Itália békéjét is biztosíthatni.«

»A szövetségnek eddig elősorolt erkölcsi előnyein kívül, úgymond, Velenczének még az a megbecsülhetetlen anyagi haszna is lesz, hogy Bethlen évenként 70—80 ezer font híganyt, ugyanannyi, sőt több viaszt, megkivántatandó mennyiségű rezet, 3—4000 darab szarvasmarhát, 25—30 ezer darab marhabőrt, s egyéb napiszükségletre való árucikkeket fog szállíttathatni Velenczébe.«

Ez emlékirat felolvasása után a doge rövid szavakban azt válaszolta, hogy Velence a vitéz és bölcs Bethlen Gábor

íránt mindig a legnagyobb rokonszenvvel viseltetett s barátságát a legnagyobb becsben tartja. Hogy azonban ez érzelmeinek ekkoráig nyilvános tanúbizonyságát nem adta, az, mint minden okos ember beláthatja, a politikai viszonyoknak tulajdonítható. Végül néhány, a követ személyére vonatkozó udvarias szó után sajnálatát fejezi ki a doge, hogy a követség titkos voltánál fogva nem részesítheti őt oly kitüntetésben, minőre jogosan igényt tarthatna, s a követségre való érdemleges választ későbbre halasztotta.

Hat nap múlva, azaz november 3-án, meghívatván Lucio a tanácssterembe, felolvastatott előtte a Signoria válasza, mely édeskés nyájaskodásaival részben kitérőleg, részben tagadólag hangzott. Lucio, ki már a felolvasás alatt is többször nyugtalanságának és méltatlankodásának adta jelét, különösen, midőn hallotta, hogy ura a válaszban nem királyi, hanem egyszerű fejedelmi czimmel lőn illetve, a válasz felolvasása után így szólt:

»Hallottam az uram királyomnak adott választ, és sajnálatlalt tapasztaltam, hogy azt küldetésem fő lényegére nézve tagadónak kell tekintenem, nem lévén abban elismerve felséges urammak, a hatalmas és nagylelkű fejedelemnek Istentől s a nemzet akaratóból birt s vitézsége s erényei által kiérdemelt királyi méltósága, melyet megvonni tőle a velencei köztársaságnak semmi joga nincsen. Küldetésem egyéb pontjait illetőleg, a mennyiben a válasz megfelel a közös érdekeknek, jelentést fogok tenni felséges urammak.«

Luciónak e felszólalása következtében a velencei tanács újabb jegyzéket nyújtott át neki, melyben a szövetség ügyében való várakozó magatartását a Francia- és Spanyolország közt folyamatban lévő tárgyalásokkal okadatolja, e tárgyalások eredményétől kellően függővé tenni további miheztartását. Mire Lucio azt a megjegyzést tevő, hogy Franciaország ígéreteire ne sokat építsen Velence, mert Spanyolország megígértet vele mindent az olasz fejedelmeknek, hogy azokat tétlenségre bírva, Ausztria annál kényelmesebben végezhesen Itáliával; magát a francia királyt pedig saját alattvalói ellen zúditja fel, hogy belzavarok által hadereje lekötve maradjon az országban. A királyi czímre vonatkozó kitérő válasza Lucio csak azt jegyző meg, hogy Bethlen azért mégis meg fogja magát mihamarabb koronáztatni, s hogy vezénylete alatt már 90,000 főnyi hadsereg áll készen.

Ezután egy újabb emlékiratot nyújtott át a velencei tanácsnak, mely meggyőző érveivel s ékes nyelvezetével mély benyomást okozott. Ez emlékiratban Lucio, megjelölván a még

független olasz fejedelmek teendőit a spanyol-osztrák uralom mind nagyobb elhatalmasodásával szemben, olasz hazafiúi érzelmektől áthatva fölkiált, hogy ha a szunnyadó Itália nem hallgatja meg most a baráti jobbát feléje nyújtó magyar király ébresztő szövegét, végromlása elkerülhetetlen. Most van itt az ideje — úgymond — hogy a nagylelkű magyar király segítségével végkép felszabadítsuk hazánkat a barbár zsarnokság alól, hogy megszabaduljunk különösen a spanyoloktól, kik minden erejüket magától Itáliától kölcsönzik. Mi is volna a spanyol király — úgymond — ha Itália, egykor a szabadság hazája, saját kebelén nem ápolná a zsarnokság e kigyóját s önmaga ellen nem fordítaná a saját fegyverét? Ime Savoyát is olasz hadakkal támadta meg a spanyol király, holott Itália érdeke a savoyai házzal való szoros egyesülést követeli. Lucio tehát éles eszével már akkor megjelölte az utat, melyet 240 év múlva oly sikeresen követett az öntudatra ébredt Itália.

Egy másik emlékiratában erőlesen csúfolja Lucio a Bethlen Gábor ellen Ausztria s más irigy hatalmak által terjesztett rágalmakat a törökökkel való szövetkezését illetőleg, mely rágalmaknak — úgymond — egyedüli célja, Bethlen elszigeteltetése által lehetővé tenni, hogy Ausztria és Spanyolország annál könnyebben valósíthassák galád terveiket. Itália — úgymond — csak úgy menekülhet, ha Velence a magyar királyval egyesülten útját állja a barbár pusztításoknak. »Félre tehát — buzdítja Lucio a Signoriát — minden alaptalan gyanakodással, s ragadja meg Velence ezen, tün soha többé vissza nem térő alkalmát, hogy visszahódítsa Itália régi szabadságát és függetlenségét.«

Daczára azonban Lucio fáradhatatlan érveléseinek s megragadó ékesszólásának, Velence megmaradt halogató politikája mellett s mindössze csupán a Bethlen Gáborral való kereskedelmi szerződésnek a legszélsebb alapon való megkötésébe adta beleegyezését.

A Magyarország s Velence közt ily módon támadt kereskedelmi viszonyra vonatkozólag az általam szerkesztett oklevéltár első részében sok igen érdekes adatot találunk. A magyar árúk behozatalát Velenczében a főntebb említett főügynök, Velutello Marcantonio, ki Bethlen Gáborral egyenes levelezésben állott, közvetítette Nys Dániel s Calti János, velencei kereskedők társaságában. Bethlen Gábor megküldte Velutellónak a Velenczébe szállítandó magyar árúk jegyzékét, s a Velutello által a velencei tanácshoz benyújtott jelentésből látjuk, hogy Bethlen Gábor évenként:

120,000	arany	értékű	szarvasmarhát,
106,250	>	>	összesen 25,000 darab marhabőrt,
72,000	>	>	3,000 mázsa rezet,
35,000	>	>	800 mázsa higanyt,
20,000	>	>	800 mázsa viaszt

ígért szállítani Velenczébe, az eladott szállítmányok árát pedig selyem- s gyapjú-szövetek bevásárlására fordítani.

Velutello a szarvasmarha árát Magyarországon 5 tallérra, a marhabőr árát pedig 1 tallérra számította, s szerinte a kiviteli üzlet 1 $\frac{1}{2}$ millió tallér hasznot hajtott volna Bethlen Gábornak.

Az első nagyobb áruszállítmány Hatvani Istvámmal érkezett Velenczébe 1622. szeptemberben. Hatvani nagybúrá viaszt s higanyt hozott s szállítmányát elárúsítván, hét láda czukorneműket, egy láda aranyozott bőrárúkat, két láda különféle színű posztóneműket, egy láda üvegárúkat, egy láda gyógy- és fűszereket, 9 láda különféle árucikket, u. m. aranyékszereket, bársony- és selyemszöveteket, arany- s ezüstszállakat stb. vitt haza cserében. Hatvani ez árúért, a velencei tanácstól nyert kedvezménytél fogva, csak 9 arany kiviteli vámot fizetett. Vitt még ezenkívül élelmiszereket is, melyekért azonban a Signoria, mint Bethlen Gáborhoz intézett leveléből kitűnik, a kiviteli vámot elengedte.

Hogy Hatvani Istvámmal, bár látszólag csak kereskedelmi ügyekben járt, ez alkalommal politikai megbízatása is volt, kitűnik a velencei államférfiakkal való gyakori érintkezéseiből. A velencei döntő körök hangulatának kipuhatólása utazásának bizonyosan egyik főczélját képezte. Mert alig hogy Hatvani István eltávozott Velenczéből, a Signoria is felhasznált minden módot, hogy a magyarországi ügyállás és Bethlen tervei iránt biztos és kimerítő értesítéseket nyerhessen. Így meghagyta a spalatói kormányzónak, hogy Velutellóval egyetértve, találjon módot arra, hogy Bethlen hadiereje s tervei felől minél részletesebb tudósításokat szerezzen. Velutello jónak látta e végből, kereskedelmi ügyek színe alatt, megbízható embert küldeni Magyarországra, ki által Bethlen Gáborhoz, Vajnay Éliáshoz, Hatvani Istvánhoz s egy Bethlen udvaránál tartózkodó olasz barátjához leveleket küldött. Mielőtt azonban a megbízott visszaérkezett volna Magyarországból, úgy a spalatói kormányzó, mint Velutello már más úton is nyertek magyarországi tudósításokat, melyeket azonnal híven közöltek a Signóriával. Hasonló tudósításokat kapott a zárai kormányzó is, ki e czélra török kémét menesztte vala Magyarországra.

mondólag ápril 2-ki levelében azt írja a velencei követ, hogy a Bethlen által a császárral megkötött béke igen kedvezőtlen benyomást okozott Konstantinápolyban, minthogy a porta már minden előkészületet megtett volt arra, hogy Bethlen Gábort a magyar trónra juttassa.

A Bécsben székelt velencei követ ugyancsak 1622-től a soproni gyűlésre vonatkozólag közöl igen érdekes részleteket. E gyűlés már 1622. elején vala elhatározva, de Ferdinánd jónak látta többször elhalasztani az egybehívást, hogy ideje legyen a gyűlés sikerét a magyar párt-vezérekkel való előzetes alkudozások által biztosítani. Gondoskodva lőn egyúttal arról is, hogy a császár erős hadsereg kíséretében menjen az országgyűlésre, minél fogva az Ausztriában tanyázó spanyol és pápai sereg czélbavett visszahívását minden áron megakadályozni igyekeztek.

Egyidejűleg Ausztria konstantinápolyi követe, Gallo Caesar, Budán folytatott élénk alkudozásokat az ottani basával, kit sikerült is neki több más basával együtt Ausztria pártjára téríteni.

Nagy aggodalmat okozott a bécsi udvarnak a Kassán összegyűlt magyarok nyilatkozata, mely szerint a Sopronba egybehívandó fegyveres országgyűlésre eljönni vonakodtak, a fegyveres erővel szemben fenyegetve látván a szólásszabadságot. Az udvar jónak látta tehát előre küldeni Pázmány Péter esztergomi érseket, hogy a magyarokban kedvezőbb hangulatot keltsen s őket a császár jó akaratáról biztosítsa. Eszterházy Miklós, ki a Bethlen Gáborral létrejött békekötésben s az e békekötés alapján visszaadott helyek átvételében mint császári biztos működött, visszaérkezvén Bécsbe, jelentést tőn küldetéséről, mely szerint több, Bethlen által elfoglalt vár, ezek közt Trencsén vára, hol a sz. korona őriztetett, még mindig magyar kézen volt s Bethlen csakis az országgyűlés befejeztével volt hajlandó azokat visszaszolgáltatni. Ezúttal Eszterházy a magyarországi hangulatról is tett jelentést, s aggályait fejezé ki Bethlen titkos tervei iránt, ki különböző ürügyek alatt csak azért küldött utóbb követeket Thurzó nádorhoz s magához Ferdinándhoz, hogy ezek által a császári hadak állásáról biztos értesítéseket szerezhessen. A bécsi udvarnál mindamellét erősen bíztak Bethlen békés szándékában, mint a ki a fejedelemséget unokaöccsének szűnye, most mindenekfölött azon van, hogy eddigi vívmányait biztosíthassa magának. A bécsi udvarnál levő velencei követ azonban nem osztja az udvar optimizmusát s harczias terveket tulajdonít Bethlennek. Különös súlyt fektet arra, hogy

III.

1622—1624.

Konstantinápolyi s bécsi jelentések. — A soproni gyűlés. — Bethlen második fölkelése. — Bécsi tanácskozások. — Bethlen újabb követsége Velenczében. — Béketárgyalások.

Az időrenddel haladva, vissza kell térnem a követségi jelentésekhez. Velence konstantinápolyi követe, híven megfelelvén vett utasításainak, minden alkalmat fölhasznál, hogy Bethlen felől a legbiztosabb értesüléseket nyerhesse. 1622. február 5-ki jelentésében tudatja, hogy sikerült találkozni azon dragománnal, kit a Konstantinápolyból nemrég távozott Gallo Caesar császári követ visszaküldött a portához, hogy a Bethlennek adott török segély miatt panaszt emeljen. A porta meg is ígérte, hogy vissza fogja hívni a török csapatokat Bethlen seregéből, de a velencei követ nem hiszi, hogy megtegye, mert értesülése szerint ugy a szultán, mint miniszterei erősen el vannak határozva, Bethlent minden áron segíyezni. E jelentése kíséretében beküldi a követ Gallo Caesar levelét is, melyet hozzá írt, s melyben Bethlen garázdálkodásai miatt panaszkozik.¹⁾

Majd ugyanaz év márczius 19-én a nagyvezírnél nyert audienciájáról ír, kihez úgy látszik csakis azért ment, hogy Bethlenről biztos híreket halljon. A nagyvezír állítása szerint a szultán el van tőkélve nemcsak Bethlent, de Pfalzi Frigyet is a leghathatósabban támogatni. A velencei követ azon kérdésére: való-e a Bethlen s Ausztria közti békekötés híre, a nagyvezír igenlőleg válaszolt, mert Bethlen a szultán s a lengyel király közt kötött béke után attól tartván, hogy most Ausztria és Lengyelország közt két tűz közé kerül, jónak látta a kivívott győzelem után békét kötni a császárral, oly föltételek alatt, melyek úgy reá, mint Törökországra nézve egyaránt kedvezők. Mindamellét a nagyvezír bizonyosnak tartja a háborút, s a törökök mindenestre Bethlen oldala mellett fognak harczolni a németek ellen. E jelentésével ellent-

¹⁾ Oklevéltár 519. l.

Bethlen az árukivitel manipulációja által jelentékeny befolyást biztosított magának Magyarországon. Elmondja a többi közt, hogy egy bizonyos Onorevoli nevű kalmár, ki Grácban a higany egyedárúságát bírta a császártól, arról értesülvén, hogy Bethlen Gábor Hatvani Istvánt higanynyal Velenczébe küldte,¹⁾ meghagyta velencei ügynökének, hogy vásárolja meg Hatvaniól egész árukészletét, a mi nem sikerülvén, Onorevoli azt parancsolta neki, hogy feleáron adja el árukészletét, csak hogy Hatvani ne bírjon vásárt csinálni. Onorevoli egyidejűleg alkudozásokba bocsátkozott magával Bethlennel, a higany kiviteli egyedárúságot magának Magyarország felől is biztosítandó.

1622. ápril elején — mint a velencei követ bécsi jelentésében olvassuk, Bethlen levelet küldött Ferdinándnak, jelentvén, hogy a felsőmagyarországi várak át lettek adva s a sz. korona kiszolgáltatta a császári biztosoknak, kik azt Trencsén várában helyezték el. Kéri elhalasztani az országgyűlés egybehívását, és biztosítván a császárt iránta való hűségéről, kéri együtt tartani hadseregét, hogy segítségére lehessen azon esetre, ha a török a megkötött béke miatt haragra lobbánva, őt megtalálná támadni.

Bethlen levele, mint képzelhető, igen jó benyomást gyakorolt Bécsben, hol most már a megnyitandó országgyűlés sikere iránt is jobb reményeket tápláltak. Voltak mindazonáltal többen, kik mégsem hittek Bethlennel, s ezek gyanúja megerősítést nyert a Budán tartózkodó Gallo Caesar levele által, mely szerint a porta a budai basát azért, mert Bethlent segíyezni vonakodott, elmozdítani s Georgi Mehemed unukkal helyettesíteni határozta el.

1622. ápril végén beérkezvén Pázmány érsek kedvező jelentése a magyarországi közhangulatról, a soproni gyűlés egybehívása elhatározott; és minthogy Pázmány biztosította Ferdinándot, hogy csekélyebb haderővel is eljöhét Sopronba, mintsem eleinte tervben volt, elhatározott, hogy a császári kíséret mindössze 3000 gyalogos és 1500 lovasból álland. A külföldi követek közül csak a pápai nuncius és a spanyol követ kísérendő a császárt. Az udvar megindulása iránt azonban csak akkor történtek végintézkedések, midőn Pázmány érsek a nyitrai püspököt Bécsbe küldé, hogy élőlőszóval biztosítsa Ferdinándot a Magyarországon uralkodó békés hangulatról s jelentse, hogy a rendek már útban vannak Sopron felé.

A velencei követ jelentése szerint Ferdinánd 1622. május 24-én, kedden vonult be Sopronba. Fogadtatására csak

¹⁾ Oklevéltár 248. 1.

kevés főúr jött el, ezek közt említi Eszterházy Miklóst 800 tarka zászlókat lobogtató lándzsákkal fegyverzett lovas élén. Thurzó Szaniszló kísérete nem vala sem oly fényes, sem oly számos. A szerdán május 25-én megnyitott országgyűlésen csak kevesen jelentkeztek. Bethlennek két biztosa jött Sopronba, kik drága kövekkel kirakott szerszámú török paripát s egyéb ajándékokat hoztak Ferdinándnak. A velencei követ 60,000 forintra becsüli a paripát. Ferdinánd szívélyesen fogadta a magyarokat s majdnem kezet szorított.

A királyi előadások, különösen a német őrségeknek a várakba való visszahelyezésére s az egyházi javak visszaszolgáltatására vonatkozó javaslatok nagy ingerültséget keltettek. A velencei követ még több érdekes részletet közöl a soproni gyűlés lefolyásáról, a megejtett náderválasztásról stb. Mindjárt a gyűlés kezdetén Ferdinánd Trencsénbe szándékozott küldeni Pálffy, a sz. koronának Pozsonyba való átszállítása végett, a mi azonban a rendeknél erős ellenzésre talált, mivel Pozsony német katonasággal vala megszállva. Végre beleegyeztek abba, hogy Eleonóra császárnő megkoronázatása céljából a korona Sopronba hozassék. Most ismét az okozott nehézséget, hogy a rendek nem akarták teljesíteni Ferdinánd ama kívánságát, hogy Eleonóra megkoronázatását ők kérelmezzék; úgy, hogy a koronázási szertartásnak, azon ürügy alatt, hogy a palást s díszruha még nem készült el, el kelle odátartnia. Végre abban állapodtak meg, hogy az országgyűlés határozatilag rendelje el a királynő megkoronázatását; a mi meg is történt, s a határozat Ferdinánddal közöltetett.

A soproni gyűlésen észlelt lassúságot s határozatlanságot a velencei követ leginkább annak tulajdonítja, hogy a magyarok be akarták várni az ausztriai s németországi dolgok lefolyását s a szerint intézni határozataikat; az udvarnál pedig erősen gyanakodtak, hogy Pfalzi Frigyesnek Sopronban lappangó titkos ügynökei Bethlen biztosaival együtt mindent elkövettek, hogy a magyarokat ellenállásra buzdítsák. Bethlen Gábor különben már ekkor erősen készült a háború újból való megindítására.

Érdekes, hogy a velencei követ a Bethlen neje haláláról szóló hírt közölvén, főlemlíti azon általánosan elterjedt véleményt, hogy magtalansága miatt méreggel vetették volna véget életének.

Eleonóra megkoronázatása 1622. július 26-án nagy tinnepélyességgel ment végbe. A koronát Thurzó nádor, a királyi pálczát Eszterházy Miklós, az almát Széchy György vitték. Az egyházi szertartást Pázmány Péter esztergomi

érsök s Ergely Ferencz veszprémi püspök végezték, mialatt üdvölköések dördültek el a templom előtti téren. A koronázás befejeztével a királyi pár teljes pompában s a koronajelvényekkel földiszítva vonult be a királyi palotába, hol nyolcz asztal volt terítve a vendégek számára. A díszasztalnál a királyi pár, a nuncius, a spanyol s florenczi követek, az esztergomi érsek és Thurzó nádor foglaltak helyet; a második asztalnál a főrendek, a többi asztaloknál pedig a rendek helyezkedtek el. Ebéd alatt a rendek a nádor által engedélyt kértek a királytól, hogy felköszönthessék, mibe Ferdinánd beleegyezvén, négyen járultak telt billikomokkal a király elé, s ékes felköszöntőben az egész ország nevében éltették a királyt s a királynőt. Ferdinánd örömmel fogadván a felköszöntést, azon óhajának adott kifejezést, hogy a jóindulat e külső jeleinek feleljen meg a benső jóakarát is, mit tőlök mint hálaátvalóktól el is vár. Az ebédet táncvizigalom követte, melyben Ferdinánd is a legjobb kedvvel vett részt.

A soproni gyűlés határozatai általános kedvetlenséget s elégtelenséget keltettek Magyarországon: az egyházi javak visszaszolgáltatását pedig Bethlen Gábor kereken megtagadta, erősen hozzáállván ismét hadikészületeihez. E helyzettel szemben Ferdinánd jónak látta a nádort s főpapokat tanácskozásra hívni Bécsbe, s ekkor elhatározottat a papi javak visszaadását mindaddig nem sürgetni, míg Magyarországon a rend teljesen helyre nem áll.

1623. május 1-i bécsi jelentésében Bethlennek egy újabb kiáltványáról tesz említést a velencei követ, melyben fegyverre szólítja a magyar nemzetet Ferdinánd ellen, mint a ki a soproni gyűlésen vállalt kötelezettségeit nem teljesítette. A magyarok azonban — úgymond — nem akarván magokat megfosztani a béke áldásaitól, nem engedtek a fölhívásnak, jobbnak látván követeket küldeni Bécsbe s Ferdinándot kötelezettségeire figyelmeztetni. E követséget várták Bécsben, hová Bethlennek is érkezett egy követe a legbékésebb nyilatkozatokkal. Bécsben azonban már nem igen bíztak Bethlen ígéreteiben, különösen most, midőn a pápai nuncius által arról értesültek, hogy Bethlen Gábor Konstantinápolyban gazdag ajándékokkal kieszközölte, hogy a porta őt a Ferdinánd elleni háborúban a legerélyesebben fogja támogatni. E hír nagy izgatottságot keltett a bécsi intéző körökben, s egyelőre elhatározták Gallo Caesart Konstantinápolyba küldeni, hogy Bethlen terveit minden áron meghiúsítani iparkodjék.

Egyidejűleg meghívtattak Bécsbe Magyarország főrendei, hogy az egybehívandó országgyűlés s a Bethlen követeléseivel szemben követendő eljárás fölött véleményüket nyilvánítsák. A magyar főurakkal való tanácskozás a legnagyobb titokban történt, s mindegyiköknek esküvel kelle megígérni a titok legszorosabb megőrzését. A velencei követ értesülése szerint a magyar főurak mind a császár híveinek mutatkoztak. A sok szenvedés után — úgymond — ezek most már mindenekfölött csak a békét óhajtják. Határozatra ment, hogy Thurzó nádor írásban nyilatkozzék, hogy minden, a mi történt s a mi a magyarok neheztelését vonta maga után, Ferdinánd akaratára ellen történt, kinek nincs egyéb óhajta mint teljesen kielégíteni a magyar nemzetet.

A tanácskozások folyama alatt Bethlen Gábortól is érkezett követ Bécsbe, ki azon ürügy alatt, hogy az ura nászünnepele alkalmából Erdélybe érkezendő ötvösök számára védmenetet szerezzen Ausztriától, a velencei követ állítása szerint a bécsi hangulat kipuhatólásával s a helyzet kikémlésével vala megbízva.

A bécsi tanácskozásokban részt vett magyar urak házájokba visszatérve, követet küldtek Bethlen Gáborhoz, hogy őt Ferdinánd jóindulata felől teljesen megnyugtassák. Bethlen azonban nem elégedett meg a szép szóval, hanem azt követelte, hogy Ferdinánd kötelmeinek foganatosítása végett biztosokat küldjön ki. Ez meg is történt, de a biztosok nem lévén határozott utasításokkal ellátva, Bethlen vonakodott elfogadni őket, hanem Eszterházy Miklóshoz intézett levelében azt ígérte, hogy egy rokonát fogja a határszélre küldeni, hogy a teendő fölött vele alkudozásba bocsátkozzék. Bethlen egyidejűleg Ferdinándhoz is írt, kérvén, hogy két hét alatt küldjön ki biztosokat, kik őt Opolia s Ratibor herczegségek birtokába helyezték s a soproni gyűlés egyéb határozmányait is végrehajtsák, ellenkező esetben kénytelen lesz magának más úton elégtételt szerezni.

Bethlen Gábor, — mond a velencei követ — ekkor már egészen hadkészen állott. Ő maga 10,000 emberrel Kassa felé tartott, míg Thurn gróf s a jägerndorfi herczeg Sziléziának, a törökök pedig Komáromnak vették útjokat. E hírek Bécsben kimondhatatlan zavart idéztek elő és lázas sietséggel rendeltettek el a szükséges hadikészületek. Később meglettek ugyan czáfolva e hírek; mindazonáltal meghagyatott a nádornak, hogy négy emberből álló követséget küldjön Bethlenhez, oly fölszólítással, hogy részletesen tudassa, mit akar. Bethlen eleinte kijelentette, hogy Ferdinánd biztosaival csak nyílt országgyűlésben hajlandó tárgyalni; később azonban

engedékenyebbnek mutatkozott, minek oka, a velencei követ véleménye szerint, az volt, hogy Alberstadt s Mansfeld vere-ségei igen csüggesztőleg hatottak rá.

Csakhamar azonban meggyőződött a velencei követ a Bethlen engedékenységről terjesztett hírek valótlan-ságáról. A Thurzó és Bethlen közt megindított alkudozások meg-hiusulván, Bethlen újból megkezdte a harc-zót, Füle-k vára ellen intézve támadást. Bécsből is azonnal támadási parancsot küldtek Montenegró tábornoknak. A velencei követ azonban nem sokat vár az osztrák seregtől, az abban uralkodó zavarok s elégedetlenség miatt.

1623. szeptember vége felé Pázmány érseknek két em-bere érkezett Bécsbe a következő hírekkel: Bethlen Gábor 8000 székely, 4000 hajdú s a váci s egri basáktól kapott több száz törökkel, összesen 20.000 főnyi sereggel megkezdte hadiműködését; minek következtében a főrendek Nagyszom-batban gyűlést tartottak s elhatározták, hogy a várak magyar őrségének német őrséggel való fölváltása azonnal fogantó-sítottassék, s Ferdinánd király fölkéressék haladéktalanul tá-madólag lépni föl Bethlen Gábor ellen. A főurak által sürge-tett intézkedések azonnal elrendeltettek, a bécsi udvar külö-nös súlyt fektetvén arra, hogy a magyarországi várak német kézre jussanak, Magyarország csakis így lévén ausztriai tar-tománynak tekinthető. Montenegrónak meghagyatott, hogy gyorsított menetekben rögtön induljon Magyarországra; a szükséges hadiköltségek-re pedig kölcsönt vettek föl egy prágai bankártól.

Ezek, írja a velencei követ, a bécsi hírek. A Magyar-or-szágból csak nagy nehezen átszivárgó titkos hírek azonban egészen máskép világítják meg a helyzetet. Nem csupán egy-házi javakról s a Thurzó és Bethlen közti személyes viszállyról van itt szó; Bethlen Gábor Magyarország szabadságát akarja kivívni, és egyáltalán nem engedi, hogy a sopróni határozmá-nyok ellenére a magyarországi várak németek kezére adá-sanak. Bethlen fegyvert fogott, mert értésére estek a császár hadikészületei s nem akarta tétlenül s előkészületlenül bevárni, hogy megtámadtassék. Most Füle-k ostromához készül. Kü-lönben lassan halad előre, meg akarván várni a boszniai basa segélyét, mely ha megérkezik, a jägerndorf herczeg, Thurn gróf s Batthyány különböző oldalról együttesen kezdendik meg hadiműködésüket. Sőt Bécsben híre járt, hogy Bethlen Hor-vátország felé szándékozik venni útját, hogy a boszniai basa-val egyesülhessen.

Pázmány érsektől érkezett tudósítások a helyzetet igen válságosnak ecsetelik. Szerinte a jägerndorf herczegnek az

volna a feladata, hogy Sziléziába s Morvaországba hatolva, ott az elégületlenséget szítsa. A magyar katolikus párt, kü-lönösen a papság késznek nyilatkozott lovas-esapatokat bocsá-tani Ferdinánd rendelkezésére; de a magyar köznemesség, nevezetesen a protestánsok kivétel nélkül Bethlennel tartá-nak. Sürgeti tehát a Morvaországban lévő császári hadak Magyarországra küldését. E hadak azonban, jegyzi meg a velencei követ, nem akarnak indulni, míg hátralevő zsoldjo-ka-t ki nem fizetik.

A velencei követ további jelentései még sok érdekes részletet tartalmaznak az 1623-ki hadjáratról, többnyire a Pázmány érsek által az udvarhoz küldött tudósítások alapján. Bethlen diadalait Pázmány a császári hadsereg rendkívüli lassúságának tulajdonítja, mert nem igyekezett idejében egye-sülni a magyar lovassággal. Zavarokat s rendetlenségeket constatál a császári hadseregben a velencei követ is. A ka-tonák, úgymond, zúgolódnak a zsold miatt, a vezérek közt nagy az egyenetlenség; Bethlen Gábor pedig oly szerencsés helyzetben van, hogy odafordulhat, a hová neki tetszik. Akár Sziléziába, akár Magyarországra vagy Ausztriába szabad előtte az út.

1623. október 21-ki jelentésében a nagyszombati fegy-vertényről ír. Montenegró tábornok, úgymond, a Nagyszom-batban fölhalmozott nagymennyiségű élelmi- és hadiszerek megmentése végett 4 század gyalogságot s ugyanannyi lovas-ságot akart a városba küldeni, kik azonban Nagyszombat polgárai által be nem bocsáttatván, egy közel faluba húzó-dtak, mit meghallván Bethlen Gábor, személyesen vonult be serege élén Nagyszombatba, mialatt Thurn gróf a közel falu-ban egy templomba rejtőzött császáriakat vette ostrom alá, kik egy század kivételével, mely idejében megillant, megadván magokat, a csapatban volt németek azonnal szolgálatot is vállaltak Bethlen zászlaja alatt; az olaszok és francziák pe-dig csak Bethlen erélyes föllépésének köszönhették, hogy a seregben lévő törökök által kard élére nem hányattak.

Nagyszombat meghódolása után Bethlen Pozsony felé vevé útját, és seregének egy része már Bécs környékén por-tyázott s tetemes károkat okozott. A közel falvakból a nép tömegesen menekült Bécsbe, hol a legerélyesebb védelmi elő-készületeket tették Bethlen támadása esetére. Bethlen Gábor ekkor már végrehajtotta a boszniai basával való egyesülését és seregének erejét a velencei követ 40.000 főnyire becsüli. Bethlen terve, mond a velencei követ, az vala, hogy ostrom alú vegye a Szokolczánál táborozó császári sereget és betör-jön Morvaországba; de Montenegró tábornok értesülvén

e tervről, jónak látta nem is várni be Bethlent és beljebb vonulni Morvaországba. Most attól tartanak, hogy Bethlen egyenesen Bécsnek veendő útját, a mi nagy nyugtalanságot okoz.

Bécsben Pfalzi Frigyesnek és Mansfeldnek Bethlenhez intézett többrendbeli leveleit fogták fel, melyekből kitűnik, hogy Franciaország, Savoya s Velence segítsége Bethlen részére biztosítva van. Ezt Ferdinánd rögtön értésére adta a pápai nuncziusnak, és különösen kiemelvén azt, hogy Bethlen serege nagybárra törökökből áll, hogy tehát nemcsak Ausztria, de az egész kereszténység ügye forog kockán, s hogy Velence és Franciaország ily ügy mellett kardoskodnak, a pápa segítségéért folyamodik s közbenjárását kéri a lengyel királynál, hogy Erdély megszállása által Bethlennek Ausztria elleni terveit megghiusítsa. Ferdinánd persze csak pénzsegélyt kért a pápától, mely kérését azonban a nunczius, a velencei követ értesítése szerint, nem volt hajlandó ajánlólag fölterjeszteni a pápához, attól tartván, hogy az osztrák miniszterek a pénzt nem hadi célokra, hanem saját céljaikra fordítanák. Azt ajánlá tehát, hogy az e célra szánt pénzt a szentszék a törökök ellen indítandó lengyel hadsereg fölállítására fordítsa, Bécsben azonban — úgymond — csak pénzt akarnak.

Az 1623-ki hadjárat utolsó fegyvertényéről, Göding ostromáról is érdekes jelentéseket olvasunk a velencei követtől, valamint az 1623. november havában megindult béketárgyalásokról is. Thurzó nádor titkáraját küldé Bécsbe engedélyt kieszközlendő, hogy Eszterházy Miklóssal együtt Bethlennel találkozhassek. Bécsben, írja a velencei követ, nem igen szeretik Thurzót és egy cseppet se bánnák, ha kelepchébe kerülne, minélfogva a legnagyobb készséggel megadták neki az engedélyt a Bethlennel való találkozáásra, Eszterházynek azonban kereken megtagadták azt.

1623. november 25-ki jelentésében élénk szinekkel ecseteli a velencei követ az ostromolt gödingi tábor siralmas állapotát. A császári sereg, úgymond, már a végét járja. A lovasság tönkre van téve; egyideig a háztetőkkel etették a lovakat, most pedig a lovakat eszi meg az éhes katonaság. Annál nagyobb bámulatot okozott a Czobor által hozott hír, hogy midőn a császári sereg már legfőlebb órákig tarthatta volna még magát, a fegyverszünet Bethlen Gáborral megkötetett.

Hogy Bethlen Gábort e hirtelen elhatározásra egyéb okokon kívül kiválólag a külhatalmak iránt táplált vérmes reményeinek megghiusulása indíthatta, kitűnik abból is, hogy Velenczében járt követe, Hatvani István, majdnem közvetet-

lenül a fegyverszüneti tárgyalások megindítása előtt érkezett vissza Bethlenhez minden eredmény nélkül.

E követségről a következőket találjuk az oklevéltárban.¹⁾

Hatvani István, ki már egy évvel ezelőtt kereskedelmi ügyekben járt Velenczében, 1623. szeptember havában érkezett Zarába, honnét Velutello, magyar kereskedelmi főügynök társaságában külön gályán szállították őt Velenczébe. Szeptember 15-én jelent meg Hatvani s velencei tanács előtt s benyújtván credentionális levelét, körülbelül a következőket mondotta:

Uran királyom, ki minden alkalmat megragad, hogy kifejezést adjon a dicső velencei köztársaság iránti baráti érzelmeinek, szerencsekívánatait küldi általam fenségednek, mint újon kinevezett dogénak, s ez iratban foglalva tárja ki fenséged előtt legbensőbb gondolatait.

A Hatvani által átnyújtott levélben Bethlen tudatja a signoriával, hogy Ausztria ellen a nikolsburgi béke összes pontjainak megszegése miatt a háborút újból megindította. Hogyha tehát Velence császári szomszédján a szenvedett sérelmekért bosszút állni kíván, kedvezőbb alkalom soha nem kínálkozott. Bethlen újból felajánlja szövetségét, melynek erejénél fogva kötelezné magát az Ausztria elleni háborút addig be nem szüntetni, míg Velence elveszett birtokait Ausztriától vissza nem hódítja és Valtellinót a spanyol járom alól föl nem szabadítja.

Bethlen levele felolvasása után a doge rövid barátságos szavakkal írásban ígéré megküldeni a választ.

E válasz azonban, mely ismét csak kitérő lehetett, az oklevelek közt nem található, bár a velencei állami levéltárban őrizett tanácshatározatok közt magam is szorgosan kutattam. Hatvani követségének eredményeképp mindössze csak azt találtam, hogy 1623. november 4-én a velencei tanács meghagyja a vámbivatalnak, hogy a Hatvani által Bethlen számára vásárolt 38 láda különféle árucikkiket vámmentesen bocsássa keresztül a határon. Hatvani Istvántól még egy levél is létezik, melyet haza utaztában Serajevóból írt Velutellónak, Bethlen győzelmeiről adván hirt.

Hogy Bethlen Gábor számításában nagy fontosságot tulajdonított a velencei szövetségnek, bizonyítja az is, hogy annak biztosabb létesülése céljából más hatalmak közbenjárását is igénybe vette. 1623. szeptember 3-ki jelentésében ugyanis azt írja Velence konstantinápolyi követe, hogy az ottani németalföldi követ írásban kérte, hogy a signoriának a

¹⁾ Oklevéltár 128—134. l.

Bethlennel való szövetséget a legmelegebben ajánlja. Bethlennek, írja a németalföldi követ, hogy Ausztria ellen harcolhasson, Velenceze segítségére okvetetlenül szüksége van, s nagy kár volna elszalasztani a kedvező alkalmat s Bethlent az oly sikeresen megindult hadi vállalatban nem támogatni.

Nagy tehát a valószínűség, hogy Bethlen a velencezi szövetség meghiusulása s a várt segély elmaradása miatt szánta el magát a fegyverszünetelfogadására, nem lévén kizárva annak lehetősége, hogy Bethlen a béketárgyalások folyama alatt a helyzet kedvezőbb fordulását vélé bekövetkezni.

Ennek meggátlására azonban Ausztria is megtett a maga részéről minden lehetőt. Majdnem közvetlenül a fegyverszünet megkötése után, mely a portánál igen kedvezőtlen benyomást okozott, Konstantinápolyban találkozunk Ferdinánd követével, ki gazdag ajándékokkal igyekszik rábírni a portát, hogy segítségét Bethlentől vonja meg. A velencezi követ 1624. január 4-ki levelében jelentést tesz a császári követnek nála tett látogatásáról. Ajándékai fejében — mondá a császári követ — mindent megígértek neki a portánál s biztosították őt a szultán békés és barátságos érzelmeiről. Alkudozásokba azonban nem voltak hajlandók bocsátkozni mindaddig, míg Bethlen követe Konstantinápolyba nem érkezik. A velencezi követ úgy van értesülve, hogy a porta, minden ígérete daczára, ezentúl is fogja támogatni Bethlent, és ha Bethlen békét köt Ausztriával, a porta is ugyanazt fogja tenni. A császári követ szinlelt naivsággal a velencezi követ közbenjárását kérte, hogy a portát Bethlen ellen hangolja.

Ferdinánd követe, hogy Bethlen ellen ingerültséget támaszson a portánál, a többi közt azt híresztelte, hogy Bethlen Ferdinándnak egyik leányát ohajtja nőül venni, mely hírnek azonban nem igen akartak hitelt adni Konstantinápolyban.

Végre 1624. február 10-én megérkezett Konstantinápolyba Bethlen Gábor követe. Az általa küldött levélben Bethlen indokolja a Ferdinánddal kötött fegyverszünetet, különösen a boszniai basát okolván, ki a legalkalmasabb perczen cserben hagyta őt, úgy hogy csekély haderejével nem lévén képes kellő ellenállást kifejteni, kénytelen volt fegyverszünet által biztosítani hadállásait. A fegyverszünet különben, írja Bethlen, nem ejt csorbát sem az ő, sem a szultán érdekein s becsületén. A 10 hónapig terjedő fegyverszünet ideje alatt lévén tárgyalandó a béke, Bethlen a budai basát kéri a szultán által megbizatni, hogy azt vele együtt tárgyalhassa a császári biztosokkal, föltételekül a következőket kívén kijelölni:

Hogy Ferdinánd ne avatkozzék többé a magyarországi dolgokba, hanem bizza ő reá az ország kormányzását. Ez eset-

ben Bethlen 30 ezer arany évi adót ígér fizetni a portának. Hogy Pfalzi Frigyes kapja vissza országát; hogy Csehország, Morvaország és Ausztria nyerjék vissza régi szabadságukat s kiváltságaikat, a miért már két év óta kérelmezik Törökország közbenjárását.

A szultán kedvezően fogadta Bethlen levelét s meghagyta a budai basának, hogy Bethlent a béketárgyalásokban a porta egész tekintélyével támogassa, a mely parancsot maga Bethlen követe vitte meg a budai basának.

A bécsi béketárgyalásokról az ottani velencezi követ rendes heti jelentéseiben részletesen tudósítja a signoriát. 1623. február 17-ki levelében említést tesz Bethlen házassági tervéről s Kamuthy Farkas által Ferdinándnak tett szövetségi ajánlatairól, melyek azonban nem találtak kedvező fogadtatásra. A béketanácskozások 1624. február utolsó napjaiban vették kezdetüket. Bethlen biztosai egész Felső-Magyarország kormányát követelik urok részére, a már birtokában levő 7 magyar vármegyén kívül pedig még négyet, hogy a folytonos határviellongásoknak eleje vétessék. Továbbá, hogy Ferdinánd ne küldjön sereget Magyarországra, a várak magyar őrségeket láttassanak el, s azok fentartását Ferdinánd költségén Bethlen vállalná magára. Követelik a nikolsburgi béke szoros megtartását, 100,000 forint készpénzt s Ratibor s Oppolia hercegségeikért megfelelő kárpótlást. Követelik, hogy Bethlen a neki élethossziglan adományozott Ecsed vára örök birtokába szálljon. Kérik végül a vallásszabadság biztosítását s az elidegenített egyházi javaknak jelen állapotukban való meghagyását. E követeléseit teljesítése esetében Bethlen barátságát és szövetségét ajánlá föl Ferdinándnak.

A bécsi udvarnál azonban, írja a velencezi követ, nagy a bizalmatlanság Bethlen Gábor irányában, s biztosainak ez első előterjesztése visszautasítólag fogadtatott, azon kijelentéssel, hogy Bethlennel csak akkor hajlandók békealkudozásokba bocsátkozni, ha kivonul Magyarországból s visszaadja az elfoglalt várakat. Egy későbbi ülésben Bethlen biztosai a nikolsburgi szerződés újból való megerősítésére szorítkoztak, mit a császáriak ismét azzal utasítottak vissza, hogy a mondott békeszerződést maga Bethlen szegte meg, midőn fegyveres erővel Magyarországra tört, királyi czimet vett fel s azt a pénzeket s okleveleket használta.

Ily körülmények közt Bethlen biztosai 8 nappal a fegyverszünet lejárta előtt, márczius 16-án már távozni készültek, midőn a budai basától követ érkezett és ekkor engesztelékenyebb hangulat kezdett mutatkozni a bécsi irányadó körök-

ben, és elhatározták konkrét választ adni a Bethlen követei által tett előterjesztésekre. E válasz, illetőleg Ausztria ellenajánlata a következőkben vonható össze: Bethlen vonuljon ki a tiszáninneri vármegyékből, adja vissza Kassát, Tokajt s a többi magyar várakat, megtartván azonban továbbra is azok jóvedelmét, és ne használja többé a királyi czimet. Bethlen biztosai természetesen nem voltak megelégedve a válaszzsal, és ismét távozni akarván, csak nagynehezen sikerült őket visszatartani. Bécsben most már békét akartak minden áron s felhagytak a nagyhangú követelésekkel. Az egyezség végre megkötöttet s Bethlen biztosainak egyike hazautazott, hogy urának bemutassa.¹⁾

A Bécsben beállott változást a velencei követ a Bethlen újabb hadgyűjtéséről s a külhatalmakkal megindított tárgyalásairól érkezett híreknek s különösen Franciaország fenyegető magatartásának tulajdonítja. Ausztria, írja a velencei követ, most mindent elkövet, hogy Bethlent az egyezség elfogadására bírja, annál inkább, mert bizonyos felfogott levelekből kiderült, hogy a protestáns hatalmak nagyban fáradoznak a kiegyezés meghiusításán. A bécsi kormány e célból Thurzó tükös küldetésben Bethlenhez menesztette. Végre 1624. május 10-én megérkezett Bécsbe Bethlen követe az elfogadott egyezséggel s nag örömmel és kitüntetésekkel fogadtatott.

Konstantinápolyban a Ferdinánd s Bethlen közt kötött béke igen rossz benyomást okozott, mint azt az ottani velencei követ 1624. augusztus 3-ki levelében írja. A porta azt ohajtotta volna, ha a budai basa vezetvén a béketárgyalásokat, azokat a perzsa háború esélyei s a porta egyéb érdekei iránti tekintetből lehetőleg hosszúra nyújtja vala. E rossz benyomás enyhítése céljából Bethlen hosszú levelet írt a kajmakámnak, kifejtvén, hogy ő nem formális békét, hanem csak egyezséget kötött Ferdinánddal, mely a szultán első jeladására semmissé válhatik. Igéri, hogy legközelebb követet fog küldeni Konstantinápolyba gazdag ajándékokkal. A levél elolvasása után a kajmakám figyelmeztette annak átadóját, Bethlen konstantinápolyi ügynökét, hogy meglevén most már kötve a béke, ideje volna megfizetni az évi adót. »Uram meg is fogja fizetni — viszonzá az ügynök, — csak hogy akkor el kell bocsátania seregét.« — »Azt ne tegye — vágott közbe a kajmakám, — inkább ne fizessen. A fő dolog most sakkban tartani Ausztriát.«

¹⁾ Oklevéltár 336. 1.

IV. 1625.

Az Ausztria ellen szövetséget kötő hatalmak és Bethlen Gábor. — A ligához tartozó hatalmak követeinek tárgyalásai Konstantinápolyban. — Bethlen követsége. — Bethlen újabb alkudozásai Velenczével. — A soproni országgyűlés.

Mindinkább hiteltre találván Konstantinápolyban a hír, hogy Bethlen Gábor szövetségre készül lépni Ferdinánddal, a porta egyik legügyesebb emberét, Jusszuf ágát küldé Bethlenhez, hogy a valóságot megtudja, és különösen, hogy Bethlennek egy osztrák főhercegnővel tervezett házasságát, mely okvetlenül a szövetségre vezet vala, minden áron meghiusítani iparkodjék.

Ekkor valának megindítandók a Ferdinánd s a szultán követei közti béketárgyalások, melyekre a porta nagy befolyást biztosított Bethlennek; s ekkor alakult meg Franciaország, Anglia, Dánia, Németalföld, Piemont és Velence közt az Ausztria és Spanyolország ellen irányult szövetség, melybe később Bethlen Gábor is belevonatott. Mind ezekre vonatkozólag a Konstantinápolyban székelő velencei követ jelentései a legbecsesebb adatokat tartalmazzák.

1625. február 3-ki jelentésében a kajmakántól nyert audienciájáról ír a velencei követ. A kajmakám, úgymond, élénk érdeklődéssel szolt az Ausztria és Spanyolország ellen alakult ligáról s nagy megelégedéssel jelentette a velencei követnek, hogy az Ausztriával folyamatban levő béketárgyalásokban a török biztosok utasítva vannak odahatni, hogy minden állam nyerje vissza saját területeit.

A konstantinápolyi angol követnek utasítása volt, hogy Pfälzi Frigyes érdekében működvén, minden lehető elköveszen, hogy a békét Ausztria és Bethlen közt megzavarja és Bethlent az Ausztria elleni ligának megnyerje; és míg Bethlen Gábor Bécsben Ferdinánd egyik leányával való házassága iránt tett lépéseket, Konstantinápolyból úgy a porta, mint az angol követ részéről a legfényesebb ígéretekkel kecsegtették s Brandenburgi Katalinnal való házasságát helyezték kilátásba, ha Ausztriával való szövetséget kötési tervét elejti.

Jusszuf aga tanácsai s a konstantinápolyi angol követ biztatásai s ígéretei megis tették a hatást. Mert Bethlen Gábor egy 1625. január havában kelt s a kajmakámhoz intézett levelében határozottan kijelenti, hogy nemcsak az ausztriai főherczegnővel való házassági tervét, de a békeegyezséget is kész föladni, ha a szultán ohajtja, és őt további támogatásáról biztosítja. Ily szellemben írt Bethlen Diák Mehemet basának is; konstantinápolyi ügynökének pedig meghagyta, hogy a francia, angol, németalföldi és velencei követek előtt hasonló módon nyilatkozzék.

Ugyanekkor az angol követ egy emlékiratot nyújtott át a kajmakámnak, melynek tartalma a következőkben vonható össze.

Anglia királya el van határozva hozzájárulni a Franciaország, Piemont s Velence közti szövetséghez Valtellino s Rétia visszahódítása czéljából, és minden áron visszaszerezni vejének a pfalzi grófságot. Kimutatja ezután, hogy Bethlen Gáborra nézve ez volna a legjobb alkalom kivonni magát a Ferdinánddal kötött békének úgy reá, mint a portára nézve terhes kötelmei alól. Javasolja tehát, hogy a szultán parancsolja meg Bethlennek a béke megsemmisítését s hogy 25,000 emberrel tartsa magát készen a Tisza partjain; a basáknak pedig hagyja meg, hogy seregeikkel Bethlen védelmére keljenek. Azalatt Bethlen követeket küldhet Angliába, Franciaországba s a többi hatalmakhoz, a szükséges föltételek megállapítása végett. A budai basának pedig hagyassék meg, hogy a béketárgyalásokat rögtön szakítsa félbe, azon ürügy alatt, hogy Törökország a zsitvatoroki békéhez ragaszkodik, mely reá nézve sokkal előnyösebb stb., szükségesnek tartja végül, hogy a szultán erélyes föllépése által a lengyel király részéről Bethlen ellen intézendő bárminemű támadásnak elejét vegye.

Hasonló szellemben működtek Konstantinápolyban a többi szövetséges hatalmak követei is. A kajmakám mindent megígért a követeknek, de — jegyzi meg a velencei követ — nem jár el többé azzal az erélyvel, melyet eleinte mutatott. Az angol követ kérésére a budai basához intézett levélben nem az áll, hogy szakítsa meg a béketárgyalásokat, hanem az, hogy ne engedje meg a Bethlen biztosainak ama tárgyalásokból való kizáratását.

E lanybaság egyik fő okozójául a szövetséges hatalmak követei Bethlen konstantinápolyi ügynökét tekintik, ki irányokban nem jár el a kellő őszinteséggel, és a kajmakámmal sem tette meg a szükséges lépéseket, hogy a Bethlen és Ferdinánd közti béke megsemmisítésére s a budai basának a csá-

szári biztosokkal való béketárgyalásai megszakítására nézve parancsok menesztessenek. Ennek következtében a követek jónak látták külön futár által küldött levélben figyelmeztetni Bethlent konstantinápolyi ügynöké megbízhatatlanságára, kifejteni a Ferdinánddal való szakításból reá háramlandó előnyöket s biztosítani őt arról, hogy egyúttesen fognak oda működni, hogy a porta támogatását tőle meg ne vonja.

Az angol követ rá akarta bérni a velencei követet is, hogy hasonló szellemben írjon Bethlennek; ez azonban azon ürügy alatt, hogy a velencei követeknek nem szabad a signoria felhatalmazásanélkül fejedelmekkel levelezni, megtagadta az angol követ kérését, de a szövetséges hatalmak konstantinápolyi képviselői által eddig követett együttes eljárást hasznosnak ismeri el.

A szövetséges hatalmak konstantinápolyi követéinek ez együttes működése értésére jött valahogy Ferdinánd konstantinápolyi ügynökének is, ki felkereste a velencei követet, hogy őt a többi követekkel való együttműködésről lebeszélje. A velencei követ persze azt mondta, hogy mitsem tud az egész dologról.

Főlemlíti ez alkalommal a velencei követ, hogy a konstantinápolyi diplomáciai körökben bizonyosnak tartják, hogy a császári ügynöknek sikerült nemcsak Bethlen ügynökét, de még Diák Mehemetet is megvesztegetni, bárha Diák Mehemet neki a leghatározottabban megígérte, hogy mindent el fog követni a kajmakámmal a béke megsemmisítése érdekében.

Ápril 25-én visszaérkezett a szövetséges hatalmak konstantinápolyi követei részéről Erdélybe menesztett futár Bethlen válaszával. A levél az angol s németalföldi követekhez vala intézve, kik azt a velencei követtel közölvén, ez egész terjedelmében beküldé a signoriának 1625. ápril 27-ki jelentésével.¹⁾ Bethlen különben csak azt írja, hogy a fontos ügy tárgyalása végett azonnal rendkívüli követet fog küldeni Konstantinápolyba.

E követ Gyalakúthy Gáspár személyében néhány nap múlva meg is érkezett, a kajmakámnak hosszú levelet, a szultánnak pedig ajándékban tizenkét aranyozott ezüst billikomot hozván.

Gyalakúthy egyenkint felkereste a követeket, s a velencei követnél is járván, az 1625. május 15-ki jelentésében a következőket írja e találkozásról.

Gyalakúthy előadá, hogy ő meg van bizva urától, a ve-

¹⁾ Oklevéltár 557. l.

lenzei köztársaság s a többi szövetséges hatalmak követeivel tárgyalásokba bocsátkozni a keresztyénség közös érdekében, kérdést intézett a velencei követhoz, fel van-e hatalmazva e tárgyalásokhoz hozzájárulni s egy Velence és Bethlen közt kötendő szövetség föltételeit megbeszélni. Contarini Simon, rendkívüli velencei követ, ki az értekezleten jelen volt, azzal mentegetőzött, hogy az ő küldetése csak arra szorítkozik, hogy az új szultánnak a Signoria szerencsekívánatait adja át; Giustiniani rendes követ utasítások hiányával szabadkozott. Ő azonban, tevő hozzá, mindig helyeslőleg nyilatkozott a Bethlen s a szövetséges hatalmak közt folyamatban levő tárgyalásokról, s ily szellemben tett jelentést a Signoriának is, melynek utasításait várja. Gyalakúthy nem elégedett meg e válasszal, mert urának, úgymond, a lehető legrövidebb idő alatt tudnia kell, mihez tartsa magát s a szerint intézni további határozatait. Szükségesnek tartja tehát, hogy a követek közös értekezletben állapítsák meg a teendőket. Immár, úgymond, Franciaország királya maga kezdte meg az alkudozásokat Bethlennek, ki legott válaszolt hozzá intézett sajátkezű levelére. — Mire Giustiniani követ megjegyzé, hogy miután most már az ügy a fejedelmek kezében van, a követeknek nem marad egyéb teendőjük, mint Bethlen jó igyekezetét s érdekeit a lehető leghatályosabban előmozdítani a portánál. Contarini pedig hozzátevé, hogy ő néhány nap mulva hazautazván, a maga részéről is meg fog tenni minden lehetőt e tekintetben. Addig tehát csak folytassa Gyalakúthy lépéseit a kajmakámnál a béke megsemmisítését illetőleg.

Gyalakúthynak a szövetséges hatalmak többi követeinél tett látogatásairól azt írja a velencei követ, hogy közbejárásukat kérte ki az Ausztriával folyamatban levő béketárgyalások megszakítására, s annak kieszközlésére, hogy a szultán Bethlennek Franciaországgal s más keresztyén hatalmakkal való szövetkezésre engedélyt adjon. A követek azonban attól tartván, hogy Bethlennek oly nagy hatalmakkal való szövetkezése a portánál gyanút ébreszthetne, jónak látták egyelőre csak odahatni, hogy Bethlennek Pfalzi Frigvessel s többi régi szövetségeseivel újból való egyesülése engedessék meg; s minthogy Gyalakúthy ezzel meg látszott elégedni, az angol, francia s németalföldi követek azonnal megtették ez irányban a szükséges lépéseket a kajmakámnál, a ki kijelenté előttök, hogy a Ferdinánddal való béketárgyalások megszakítása már ténynyé vált, s hogy Bethlennek régi szövetségeseivel újból való egyesülése ellen semmi kifogása nincsen. A követek mindazonáltal jónak látták a velencei követet fölkérni, hogy

részéről is támogassa ez ügyet a kajmakámnál, mit ez készségesen meg is tett.

Június elején teendői bevégezte után Gyalakúthy elutazott Konstantinápolyból. Titkárja búcsulátogatáson levén a velencei követhoz, elmondá, hogy a porta úgy a béketárgyalások megszüntetése, mint a szövetségre való engedélyt illetőleg mindenben teljesíté Bethlen kívánságait, s hogy a budai basa parancsot kapott a Pest környékén összegyűjtendő seregét szükség esetében Bethlen rendelkezésére bocsátani. A szövetséges hatalmak követeivel való további tárgyalások folytatásával Bethlen konstantinápolyi ügynöke bízott meg. Gyalakúthyt Ibrahim basa kísérte útjában, ki a szultántól díszes selyem öltönyt vitt Bethlennek ajándékba.

Elutazása előtt írásba foglalta Gyalakúthy a föltételeket, melyek alatt Bethlen a szövetséges hatalmakkal egyesülni késznek nyilatkozott. Ezek a következők valának:

Bethlen kívánja, hogy a ligába való befogadtatása személyéhez méltó módon történjék.

Hogy tudtán s beleegyezésén kívül a szövetséges fejedelmek békét ne köthessenek.

Hogy a liga saját költségére s Thurn gróf vezérlete alatt bocsásson rendelkezésére 12,000 gyalogos s 4000 lovasból álló hadsereget.

Hogy a liga tartamára Bethlennek évi 500,000 tallér biztosították hadiköltségekre.

Végül azon esetre, ha Bethlen Ausztria által megtámadtatnék, a liga tartozzék védelmére kelni, valamint viszont, ha a liga támadtatnék meg Ausztria által, Bethlen is kötelezve legyen fegyvert ragadni annak védelmére.

Mialatt a budai basának, mint a főntebbiekből kitént, parancs küldetett, hogy a császári biztosokkal a béketárgyalásokat szakítsa meg, — június 14-én futár érkezett Budáról azon hírral, hogy a béke a császári és török biztosok által már tényleg megkötött. E hír igen kellemetlenül lepte meg a kajmakámot, ki midőn a császári ügynök ez alkalomból szerencsekívánatokkal jött hozzá, úgy tett, mintha mit sem tudna a dolgról. »Hisz még két évig tart a fegyverszünet — mondá, — van még elég időnk a békekötésre.« Mire a császári ügynök azt jegyeztén meg, hogy hisz a béke már meg lett kötve, a kajmakám csak azt mondá: »Allah nagy!«

A békekötés híre a szövetséges hatalmak közt előreláthatólag a legnagyobb fölháborodást idézte elő, s erőyes remonstratióikra a kajmakám azon biztosítással nyugtatá meg őket, hogy a portánál mibe sem veszik a budai basa által

megkötött békét, s hogy a szultán semmi áron sem fogja azt szentesíteni, el lévén határozva a zsitvatoroki szerződés lejárta előtt semminemű egyezsége nem lépni Ausztriával. Bethlen ügynöke előtt pedig méltatlankodva szolt a kajmakám a török biztosokról, kik annyira elhamarkodták a dolgot, s fölhatalmazta őt urának megírni, hogy a békekötés által ne hagyja magát elriasztani tervei kivitelétől, megígérvén, hogy ő maga is ily tartalmu levelet fog neki írni, mit meg is tett, s azonkívül a boszniai s budai basáknak is újból megparancsolá, hogy seregeket készenlétben tartsák minden eshetőségre.

Augusztus 9-én a francia, németalföldi s velencei követek Bethlen konstantinápolyi ügynökével egy nyaralóban tartottak titkos értekezletet, melyen ez utóbbi felolvasta a császári s török biztosok közt megállapított s Ferdinánd által nagyobb nyilvánosság kedvéért nyomtatásban kiadott békeszerződést, melynek értelmében a zsitvatoroki békekötés további tíz évre meghosszabbított. Bethlen biztosai nem fogadták el ugyan a szerződést, sőt óvást emeltek ellene a budai basánál, kit a császári biztosoknak gazdag ajándékokkal sikerült az egyezés megkötésére bírni. Bethlen azonban nem akar ellenségeskedésbe jönni a budai basával, meg lévén győződve, hogy a gazdag ajándékok daczára sem fogja megtartani az egyezséget.

Bethlen ügynöke fölolvassa azután urától kapott utasításait, valamint a föltételeket is, melyek alatt Bethlen késznek nyilatkozik a ligához csatlakozni s háborút izenni Ferdinándnak. E föltételek különböznek némileg azoktól, melyeket a velencei követ előbbi jelentésében közölt a Signoriával.

Ezek szerint ugyanis Bethlen kötelezi magát 40,000 főnyi hadsereget föllállítani, részben Ausztria elleni támadás, részben az ország határainak Ausztria s Lengyelország felé való megvédése céljából. A liga tagjai havi 40,000 tallérral járulnak e sereg föntartási költségeihez. Bethlen kötelezi magát a tavaszra betörni Morvaországba, Sziléziába s Csehországba, hol minden előkészület meg van téve a fölkelésre. A többi pontok nem különböznek a föntebb közlöttéktől. Ezután fölkérte Bethlen ügynöke a jelen volt követeket odahatni, hogy e föltételek fejedelmeik által a lehető leghamarabb elfogadtassanak, továbbá a kajmakám által kieszközölni, hogy az ausztriai-török béke a szultán által ne szentesíttessék, és ne riadjanak vissza, úgymond, bármily pénzbeli áldozattól sem, magából a béke visszautasításából is beláthatatlan előnyök háramolhatván a szövetségesekre. Eszközölkék ki továbbá, hogy a szultán írásbeli engedélyt adjon Bethlennek az ausz-

triaellenes ligába való belépésre; nem azért, mert Bethlen azt a szultán engedélye nélkül nem tehetné, hanem, hogy a szultán ez által erkölcsileg kényszerülve egyen őt Ferdinánd ellen segíyezni és megvédeni, ha mással nem, legalább azzal, hogy a horvát, szlavin és stájer határszéleken föllállított török hadsereggel a császári hadakat elfoglalva tartsa. Bethlen tudatá továbbá ügynöke által az összegyűlt követekkel, hogy a francia király részéről hozzámenesztett s válaszával Párizsba visszatért követtől levelet kapott, de nem tétetvén abban említés a vele megbeszélt ügyekről, azt kell következtetnie, hogy a francia király tán nem igen hajlandó tovább menni ez ügyben. Bethlen mindazonáltal be akarván bizonyítani a szövetséges hatalmak iránti őszinte érzelmeit s a mindnyajokkal közös ügy iránti élénk érdeklődését, alig hogy megtudta azt, hogy Ferdinánd a megkötött békeegyezség hírére előkészületeket tett hadseregének a Pfalzba Mansfeld s a francziák ellen való megindítására, azonnal intézkedett, hogy Wallenstein, ki e célra magyar lovasok gyűjtésével vala megbízva, küldetésében megakadályoztassék; elhatározván egyúttal még e hó 10-én Szászországba törni, minek következtében Ferdinánd kényszerülve leend ellenparancsot adni Wallensteinnak s a Pfalzban való működése is nehezítve leend e késedelem által.

Mutatott végül az ügynök egy 8 ivro terjedő magyar levelet, melyet törökre fordítva kell átadnia a kajmakámnak. A levél első részében Bethlen körülményesen kifejti az okokat, melyek miatt a szultán semmi áron nem szentesítheti a Ferdinánddal kötött békeszerződést. Végül pedig sürgeti az Ausztria elleni szövetséghez való csatlakozásra adandó engedélyt. A kajmakám megígérte, hogy mihelyt le lesz fordítva törökre a levél, legott személyesen fogja azt felolvasni a szultánnak.

Szulfikár magyar tolmács lévén megbízva e levél fordításával, Bethlen 500 tallért s kocsit, lovat ajándékozott neki, hogy a fordítást híven eszközölje s néhány jó szót is szóljon a kajmakámnál. Bethlen ügynöke az: javasla, hogy a követek is ajándékozzák meg Szulfikárt, mibe valamennyien beleegyeztek.

A követek végül meleg köszönetet szavaztak Bethlennek irántok mutatott bizalmáért, s meggyőződéseket fejezvé ki, hogy a lánglelkű fejedelem tántoríthatlanul fogja folytatni sikeres működését, fölkérték az ügynököt, hogy a béke megsemmisítése s az urának adandó engedély ügyében maga is tegyen lépéseket a kajmakámnál, ki irányában sokkal nagyobb készséget fog tanúsítani mint irányukban. Ők azonban nem

fogják elmulasztani, hogy szükség esetében szintén közbenjárjanak a portánál, a vett bizalmas közleményekről pedig azonnal jelentést fognak tenni fejedelmeknek.

A francia követ még megjegyzé, hogy azon nem kell megütköznie Bethlennek, hogy királyától még nem kapott választ, a késelelem oka bizonyosan az lévén, hogy előbb szövetséges társaival akart értekezni; biztosítván az ügynököt, hogy királya utolsó sürgönyében is melegen ajánlá neki Bethlen ügyét, miről a velencei követ is biztosította a Signoria részéről. Ezzel az értekezlet befejeztetett.

Bethlennek főntebb említett levele átnyújtásakor a kajmakám igen kedvezően nyilatkozott Bethlen ügynöke előtt; sőt Szulfikár, magyar tolmács, oly tartalmú levelet ígért iratni Bethlennek a kajmakám részéről, melyben Ferdinánddal való háború esetére a porta leghathatósabb segítségét helyezendi kilátásba. Szulfikár azt is ígérte, hogy a levelet elküldetése előtt közölni fogja a követekkel, magától értetődik, megfelelő ajándék fejében.

Végre szeptember 7-én át lett adva Bethlen ügynökének a várvavárt levél, mely Bethlennek az Ausztria elleni ligába való belépésre szóló engedélyt is magában foglalá, s melyet a velencei követ egész terjedelemben közöl a Signoriával.¹⁾

Vessünk most egy pillantást Bethlennek ez idő alatt a velencei köztársasággal folytatott alkudozásaira. 1625-ben a velencei szolgálatba lépett Thurn gróf közvetíté a Bethlen Gábor s a Signoria közti diplomáciai tárgyalásokat. Az első e nemű érintkezés ez év május havában történt, midőn Thurn gróf titkára: Faustin Mózes megjelent a velencei tanács előtt,²⁾ s miután kiemelte beszédjében urának, Thurn grófnak az Ausztria és Spanyolország ellen a német szabadság érdekében alakult, Franciaország által pártfogolt, Anglia által pedig nyíltan segélyezett liga létrehozatalában szerzett érdemeit, előadá, hogy a szövetséges hatalmak nagy súlyt fektetvén arra, hogy Bethlen Gábor a liga céljainak megnyeresék, és ismervén Thurn grófnak Bethlenhez való bizalmas baráti viszonyát, a Bethlen Gáborhoz szánt követeket hozzáküldötték, kérve őt, hogy azt Dalmácián keresztül biztos úton Bethlenhez juttassa, és a maga részéről is hasson oda, hogy Bethlent a liga részéről neki tett előnyös ajánlatok el-

¹⁾ Oklevéltár 593. l.

²⁾ Oklevéltár 147—149. l.

fogadására bírja, mely előnyöket a walesi herceg Thurnhoz intézett levelében mind felsorolta.

A velencei tanács Faustin szóbeli előadása után legott határozatot hozott, és elismerését fejezvé ki Thurn gróf eljárása iránt, a Bethlenhez rendelt követ elmenesztésére az engedélyt a legnagyobb készséggel megadta.

Mint hogy azonban a szövetséges hatalmak ekkor csak katonákat bocsátottak Bethlen rendelkezésére, Bethlennek pedig mindenféle pénzre volt szüksége, Thurn gróf azon működött, hogy a Signoria részéről eszközölje ki a szükséges pénzsegélyt. Megadta-e Velence Bethlennek a kívánt segélyt, az az oklevelekből nem derül ki; hogy azonban a Signoria folyton a legelőkelőbb érdeklődéssel volt Bethlen Gábor működése iránt, mutatják a bécsi s konstantinápolyi követeinek adott utasításai, melyek szerint a legrészletesebb tudósításokat követelte a Bethlen működési köréhez közel állott követektől.

Thurn gróf is rendszeren beküldte a velencei tanácsnak úgy a magyarországi meghitt embereitől hozzáérkezett tudósításokat, mint Magyarországra küldött saját levelei másolatait is. Érdekesek a Bethlen Gábornak Brandenburgi Katalinnal való nászünepejére tett fényes előkészületekről szóló tudósítások 1625. augusztus 15-ről.¹⁾ Bethlen követei a jeggyűrűvel s 150,000 tallér értékű nászajándékokkal ekkor már úton voltak Berlin felé. Bethlen pedig 40,000 főnyi sereget tartott fegyver alatt azon eshetőségre, ha követei, ausztriai területen kényszerülvén átvonulni, útjuk folytatásában megakadályoztatnának. A levélíró szerint Bethlen szeretett mátkájáért a legvégsőre vala elhatározva. Gyulafehérvárt pazar fénynyel rendezték be az érkezendő fejedelemmé lakosztályát. Nászruháin Konstantinápolyból hivatott angol szabók dolgoztak. Az ékszernek bevásárlása végett ötvösöket küldtek Német- s Olaszországba.

Szól azután a levélíró, ki, bár nincs aláírva a Thurn gróf által a Signoriához beküldött másolaton, minden valószínűség szerint Strassburg Pál lehetett, Bethlen Gábornak a szövetséges fejedelmekkel való egyesüléséről, valamint azon elhatározott szándékáról, hogy a velencei Signoriát a vele való szövetség kérdésében végre kathegorikus nyilatkozatra bírja.

E célból Bethlen Bornemissza Pált szándékozott a levélíró kíséretében Velenczébe küldeni. A levélíró azonban attól tartván, hogy ez esetben e küldetés oly látszatot nyerhetne, mintha az Thurn gróf tanácsára történnék, igyekezett Bethlent e szándékától eltéríteni. Ennélfogva Bethlen egy-

¹⁾ Oklevéltár 156. l.

szerűen Thurn grófot bízta meg, hogy a legnagyobb titokban igyekezzék kipuhatolni, mily érülettel vannak iránta a velencei tanács tagjai. E végből a levélíró Faustin Mózesnek is tanácsokat ad, hogy e kényes dologban minél sikeresebben eljárhasson.

»Mert, úgymond, király Ő felsége határozottan akarja tudni, mennyiben számíthat Velenczére. Ime, most maga ajánlja fel barátságát Velenczének, melyet, ha visszautasít, kívánom, hogy keservesen meg ne bánja. Excellentiád (Thurnhoz szól) jól ismeri a király természetét és hatalmát, és azt is jól tudja, hány oldalról tétetnek neki szövetségi ajánlatok. Priard francia követet minden perczen várják; ¹⁾ a hollandi követ már megérkezett, Castner útban van, Mansfeld gróf a francia s angol királyok nevében alkudozik a királylyal. Magam láttam credentionális leveleit. Az útban levő Quadt Berlinből Holandiába, Francia- s Angolországba fog menni. Skultéty, kinek kitünő tulajdonai Excellentiád előtt ismeretesek, Németországba, Dániába és Svédországba indul...»

Szól ezután a magyarok lázas hadi készülteiről, a kitünően szervezett hadseregről, Bethlen hadi terveiről, és nagy titokban tudatja, hogy azon esetre, ha Velencez elfogadja a szövetséget, Bethlen rögtön Ausztriába tör, s ott töltvén a telet, ostrom alá veszi Bécsset, elzárja a Dunát, védelme alá veszi Sziléziát s Morvaországot, míg Batthyány a budai s boszniai basák segítségével Stíriát és Karinthiát szállaná meg.

Lengyelországban is, úgymond, kitünően állanak a dolgok; még jobban a portánál, s a szultán két követe, valamint a moldva s oláh vajdák követei már jó ideje Bethlen udvarában tartózkodnak. Végül nagy meglepéssel szól a kitüntésekről, melyekben Bethlen s környezete őt minden alkalommal részesítik.

Ugyanekkor Bethlennek külön követe érkezett velenczébe Szeller Márton személyében, ki ura számára nevezetesebb vásárlásokat tett. Vett ugyanis brokát-falszőnyegeket, arany- és ezüst-ékszereket, szövetekeket, selyem, damaszk s posztó-kelméket, összesen 6,636 lira értékben, mely czikkek vámentes kivitelét engedélyezte a tanács. Egyéb oklevelet nem találunk Szeller Márton követségére vonatkozólag. De érdekesekek a Signoria által külföldi követeinek ugyanakkor adott utasítások és rendeletek, melyek mind oda irányozvák, hogy Bethlen Gábor szövetségi- és haditervei kellő támogatásban

¹⁾ Oklevéltár 157. l.

részesüljenek, s hogy a Signoria a történeendőkről a lehető leggyorsabban s legrészletesebben értesíttessék.

A konstantinápolyi követ, ki utasításaihoz képest mindent elkövetett, hogy Bethlen kívánságai a porta által teljesíttessenek, ismételtén biztosítja a Signoriát, hogy a szultán nem fogja szentesíteni a császári biztosokkal kötött békeszerződést. Írja, hogy Bethlen táborba szállása Konstantinápolyban nagy szenatiót keltett s az ottani császári ügynökre igen leverőleg hatott, ki attól tart, hogy a porta most kénytelen lesz őt fegyveresen támogatni s a megkötött békét ez által semmissé tenni; mi, hogy megtörténjék, a velencei követ minden befolyását fölhasználja a porta vezérférfiainál.

A Konstantinápolyban levő francia követ több, Bethlennek szóló, sürgönyt kapott Párisból, s azon értesítést, hogy Bethlen követe odaérkezett, de a király óhajta szerint, ismeretlenül tartózkodik az udvarnál.

Bécsben Bethlennek a külhatalmakkal való alkudozásai nem esekély aggodalmát okoztak; e szerint könnyen megfogható, hogy Bethlennek 1625. augusztus havában váratlanul Bécsbe érkezett követei nagy feltűnést keltettek. E követségnek, a velencei követ jelentése szerint, főtárgya az vala, hogy Bethlen Gábor számára Ferdinánd egyik leánya kezét kérje meg. Az osztrák miniszterek cselfogásnak tartották Bethlennek e lépését, ki a visszautasító válasz bizonyosságában csak ürügyöt keresett arra, hogy Brandenburgi Katalin kezéért folyamodhassék s így új rokona védelmére sereget küldhessen. Mint rendkívüli eseményt jelzi a velencei követ, hogy Ferdinánd e követség alkalmából megadta Bethlennek a Serenissimus czímet.

További jelentéseiben érdekes híreket közöl a Bécsben székelő velencei követ Magyarországból s Bethlen hadra keléséről. Széchy halála, úgymond, ki midőn 500 emberével Bethlen táborába készült, éjnek idején saját sátrában agyonlövetett, valamint Batthyány hirtelen halála rendkívüli örömet okoztak a bécsi udvari körökben.

Majd ismét Bethlen visszavonulásáról tesz jelentést, megjegyezvén, hogy némelyek szerint azért szállott táborba, mert gyanúja támadt, hogy a székelyek és szászok a Lengyelországban tartózkodó Báthory Endrét hívták volna meg fejedelmül, mások szerint pedig egyedül azért, hogy beváltsa Franciaországnak és Velenczének adott szavát, mely hatalmak pénzsegélylyel támogatták. Maga Bethlen rongált egészségével indokolja visszavonulását Bécsben azonban Bethlen magatartása, daczára egy külön követ által küldött levélben Ferdi-

nánd előtt tett békés nyilatkozatainak, folytonos aggályokat okoz, tudva lévén, hogy újabban pénzsegélyt kért Velenczétől, hogy a háborút Ausztria ellen ismét megindíthassa.

Az 1625-ki soproni országgyűlésről több érdekes adatot találunk a velencei követ bécsi jelentéseiben. Ezek szerint Bethlen Gábor nagyban fáradott, hogy a fiatal Ferdinánd főherczegnek királylyá való kijelölését meggátolja. Eszterházy Miklósnak nádorrá választatása sem volt inyére. Mindazonáltal nem tett semminemű támadó előkészületet, sőt újabb követséget menesztett Bécsbe, hogy Brandenburgi Katalinnal való eljegyzését bejelentse és Ferdinándot s az udvarnagyokat nászünnepejére meghívja, tudtul adván egyszersemind — netáni gyanú elkerülése végett, hogy öcsését 2000 lovas élén fogja mátkája elé a határszélre küldeni. Végül védmenetet kér 300 lovas számára, kik mátkájáért Németországba indulandnak. Bécsben, írja a velencei követ, csak lát-szólag kedveznek Bethlennek, és nem szűnnek meg gyanús szemmel kísérni minden lépését.

Deczember 9-ki jelentésében a fiatal Ferdinánd főherczegnek magyar királylyá koronáztatásáról ír a velencei követ. Ez alkalommal emlékérem is veretett, melynek egyik oldalára egy feszületet képező fogantyúról lefüggő mérleg vala bevésve 1625. évszámmal s e felirattal: *Pietate et Justitia*; a másik oldalon pedig a következő felirat: *Ferdinandus III. Coronatus in Regem Die VIII. Decembris.*

A koronázásról Ferdinánd külön követ által értesítette Bethlen Gábort.

Az ez évi magyarországi eseményekről több följegyzésre méltó adatot találunk a Thurn grófhoz érkezett s általa a velencei Signoriának bemutatott levelekben.¹⁾

Az egyik levél azt magyarázza, hogy Bethlen Gábor, bár teljesen fölfegyverkezve állott, azért nem kezdhetett semmit ez évben, mert a szövetséges hatalmak részéről semmi biztos értesítést nem kapott. Az is baj volt, hogy követe, Quad kapitány, a császáriak által Bécsűjhelyben mindenféle ürügy alatt föl lévén tartóztatva, későn érkezett a szövetséges fejedelmekhez.

Lajos francia király, így szól továbbá a levél, Priard követe által a következőket tudatá Bethlen Gáborral: 1. Hogy hatalmas hadsereget fog indítani a német határszélre, s hogy másrészt Krisztián s Gusztáv Adolf királyoknál is

¹⁾ Oklövétár 119—175. l.

lépéseket fog tenni, hogy seregeikkel dolgot adván Ferdinándnak, Bethlen egész haderejével szállhasson táborba. 2. Lajos francia király a maga részéről mindent el fog követni, hogy Bethlen a ligába fölvétessenék, s hogy nélküle béketárgyalások ne történhessenek. 3. Bocsnátot kér Bethlen Gábortól, hogy most pénzzel nem segítheti, túlságosan igénybe lévén véve e részben szövetséges társai által, mindazonáltal jelentékeny hadcsapatot fog rendelkezésére bocsátani.

Krisztián dán király is követet küldött Bethlenhez a következő üzenettel: 1. Fölkéri Bethlent, hogy rontson be Ferdinánd örökös tartományai, nehogy egész haderejét ellene fordíthassa. 2. Egyesüljön a szövetséges hatalmakkal. 3. Engedje meg a szövetséges fejedelmeknek, hogy Magyarországon 6000 főnyi sereget gyűjthessenek. Bethlen válasza a következőkben foglalható össze: 1. Ausztria ellen, mondá, ő mindig kész a háborúra. 2. Hajlandó belépni a ligába, de a szövetséges fejedelmekkel való egyesülése eddigelé a nagy távolság miatt nem vala foganatosítható. 3. A seregyűjtést Magyarországon készséggel megengedi, attól tart azonban, hogy a rossz idő beálltával a seregnek Németországba való szállíthatása akadályokba fog ütközni.

Végül a levél Bethlen házasságáról szól. Az 1626. márcziusban tartandó nászünnepejyre meghívtattak az összes keresztény fejedelmek. Rákóczy György, Károlyi, Mikó Ferenc s Kassay deczember végén fognak Berlinbe menni mint biztosok. A császár s a lengyel király, úgymond, nem jó szemmel nézik e házasságot, s mindent elkövettek, hogy a fejedelemmő behozatalát megakadályozzák, ebbeli terveik azonban Tilly veresége folytán lettek meghiúsítva.

Egy másik levél Bethlen betegségről ad hírt. A fejedelem, úgymond, több hónapon át makacs hurutban szenvedett, midőn betegsége hirtelen oly komoly fordulatot vett, hogy életét is veszélyeztetve látták. E fordulatot némelyek a fejedelem megfeszített munkásságában s terhes gondjaiban keresték, mások lassú mérgezést sejtettek s az orvosokat megvesztegetéssel vádolták. Ellenségei a túlságos kéjélvezetekben keresték a betegség okát. Annyi bizonyos, hogy a baj igen komoly volt, s Németországban már halálhírét is terjesztették a népszerű fejedelemmnek. Csakhamar azonban elbocsáttatván a kezelő orvosok, idegen orvosok vezetése alatt Bethlen mindinkább javult, a hurut elmúlt, s most ismét a legjobb egészséggnek örvend.

Ezek után áttér a levél a magyarországi állapotokra. Eszterházy Miklós nádorrá választása, úgymond, nagy elé-

gedetlenséggel fogadtatott az országban, különösen azért, mert Ferdinánd a meggyilkolt Szécsy javait Eszterháznak adományozta, a mivel Bethlennek is sérelmet okozott, kinek öcsese István ugyanis jegyben jár Szécsy leányával, holott a császárpártiak e leányt egy lengyel főúrnak szánták.

A fiatal Ferdinánd megkoronáztatása általános fölháborodást keltett az országban. Továbbá a Bethlen s Eszterházy közt Munkács vára miatt fepforgó viszályok szintén nagy zavarokat okozhatnak.

Ferdinánd ezeknél fogva minden erejével oda törekszik, hogy Bethlent hol ígéretekkel, hol zavarok előidézése által az ellene való hadviselésben vagy megakadályozza, vagy legalább késleltesse. Utóbb Kornis és Károlyi Mihály által a következőkre akarta rábírní: 1. Hogy szigorú törvényekkel szabályozva állítsa vissza a régi katonai fegyelmet, s mindenekfölött korlátozza a szabad hajdúk garázdálkodásait. 2. Fékezze meg a szászok túlkapásait, elfoglalván az erősített várakat, olcsó áron összevásárolván az élelmi szereket, s katonai megszállással zaklatván a lakosokat. 3. Váltsa vissza csekély áron a felsőmagyarországi összes javadalmakat, a melyek az előbbi királyok által hadi vitézség jutalmaként lettek egyeseknek adományozva. — Ferdinánd ily módon belzavarokat vélt előidézni. De Bethlen megértette a fogást, s bár eleinte úgy tett, mintha komolyan akarná követni Ferdinánd tanácsait, úgy hogy a hajdúk s szászok már erősen kezdtek zúgolódni; csakhamar azonban megnyugtatta a kedélyeket s így az ellenség tervei dugába dőltek.

Bethlen s a pártján levő magyar államférfiak főtörekvése, folytatja a levél, a ligával való egyesülésre irányul. A szövetséges fejedelmekhez induló Quadt e végből teljhatalommal lön ellátva. Bethlen azalatt titkos alkudozásokat folytat a lengyel urakkal, Konstantinápolyba s a tatár kánhoz pedig Bornemissza Pált meneszté fontos követségben. Gusztáv Adolfal is élénk tárgyalások folynak oly czélből, hogy a jövő tavaszra erős sereget küldjön Sziléziába, hová Bethlen is indítand hadsereget. Egyéb ügyekben Berlinben fognak határozni a nászünnepegy alkalomával, mely tanácskozások után Bethlen újból föl fogja venni a magyar királyi czímet s ebbeli jogait a harcztéren vívandja ki. Végül a háború valószínűségét a levélíró a következőkből magyarázza ki. Bethlen 8000 aranyat küldött közelebb Konstantinápolyba, ötöt a nagyvezér, a többit meghitt emberei számára, azon czélből, hogy a budai békekötés megsemmisítését eszközöljék ki. Ezt sürgeti Lajos francia király is Priard követe által. Dánia királya pedig Berbisdorff követ által; erre törekszik minden

tehetségével s vagyonával az elhunyt Batthyány özvegye is. A budai, egri, temesvári s más basák a szultán parancsára eljöttek Váradra, hogy seregeiknek a jövő tavaszi hadjáratra való készenlétét bejelentsek. Megállapodtak azonban, hogy Bethlen, a keresztény fejedelmek gyanúját elhárítandó, nem fog egyesülni a török hadakkal, hanem csak titkos biztosok által fogja magát képviseltetni. Bethlennek, mond végül a levél, már 40,000 embere áll készen, nem számítva a szabad hajdúkat, kiket serege díszének mond; és mihelyt biztos hír érkezik a szövetség létrejöttéről, azonnal elindítandja hadait oda, hová a közös érdekek szólítandják. Érdekes, hogy a levélíró szerint Bethlen 3000 huszárt gyűjtött a legkiválóbb lengyel nemes ifjak közül.

V.

1625. (Folytatás.)

A soproni gyűlés hatása Konstantinápolyban. — Bethlen újabb követése a portánál. — Tárgyalások Bethlen s a szövetséges hatalmak követei közt.

A soproni gyűlés határozatai, nevezetesen pedig Ferdinánd főherceg megkoronáztatása — mint a velencei követ írja 1625. decz. 1-i jelentésében — igen rossz benyomást okoztak Konstantinápolyban, úgy a portára, mint az ott székelő idegen követekre. A kajmakám határozottan ki is mondotta a velencei követ előtt, hogy kár volt Bethlennek a dolgokat ennyire fejlődni hagyni, holott már rég föltebette volna fejére a magyar koronát.

Bethlennek ekkor két követe érkezett Konstantinápolyba. Az egyik — a ki nincs megnevezve — a 10,000 arany évi adót hozta s azonfölül 18 sólymot a szultánnak; a másik pedig: Nagymegyeri Keresztessy Pál, Bethlennek Brandenburgi Katalinnal való eljegyzését jött jelenteni s kikérni a szultán engedélyét e házassághoz.

Keresztessy, Bethlen állandó konstantinápolyi ügynöke társaságában sorban meglátogatta a szövetséges fejedelmek követeit, így a velencei követet is, s mindnyája előtt ismételve hangsúlyozta, hogy Bethlen még mindig kész a szövetséges hatalmak s különösen a velencei köztársaság érdekeinek szolgálni, hogy türelmetlenül várja a szövetségesek válaszáat benyújtott ajánlataira; s bár annak elmaradásából azt kellene gyanítania, hogy ajánlatai nem találtak kedvező fogadtatásra, ő mindazonáltal folyton fegyverben állott s jelenleg is Kassán várja a szövetségesek válaszáat, mely nélkül nem kockáztathat támadást Ausztria ellen.

Keresztessy kérdést intézett a velencei követhöz a Signoria szándékai iránt. A velencei követ sok szépet mondott a Signoriának Bethlen irányában ápoltt baráti érzelmeiről, vitézsége iránti bámulatáról; a mi azonban a szövetségi ügyet illeti, mondá, az a többi fejedelem határozatától függ, de különösen a francia királyétól, ki a liga megteremtőjének te-

kinthető. Velence részéről csak annyit mondhat, hogy Bethlen barátsága nagy örömmel fogadtatik a Signoria által. Mindenesetre, folytatá, nagy dicsőségére fog szolgálni Bethlennek is, ha a liga védőpaizsa alatt fog síkra szállhatni Ausztria ellen.

Előadá azután a velencei követ, hogy Bethlennek táborba szállása Konstantinápolyban úgy magyaráztattott, hogy azzal a soproni gyűlés s Ferdinánd főherceg megkoronáztatásának megakadályozását célozta. Keresztessy erre megjegyzé, hogy ez is urának kiváló éleseszségét tanúsítja, minthogy táborba szállása által sikerült neki a lázasán készülő Ferdinándnak minden haditervét meghiusítani. Ferdinánd ugyanis kénytelen volt visszavonni a Wallensteinnak már kiadott rendeleteket; Bethlent pedig külön levélben biztosította, hogy a soproni gyűlésen semmi olyan határozat nem fog hozatni, mely hátrányára szolgálhatna.

Ferdinánd főherceg megkoronáztatásáról Keresztessy szerint Bethlennek még nem volt tudomása; mit azonban a ravasz velencei követ nem akar elhinni, s azon véleményét fejezi ki jelentésében, hogy Bethlen e perczen, midőn mátkájának Ausztrián való átvonulásáról van szó, nem fog semmit sem kezdeni Ferdinánd császár ellen.

A Ferdinánddal való béketárgyalásokat illetőleg, Keresztessy ezeket mondá: »Mi nem vagyunk háborúban Ferdinánd császárral, nincs tehát semmi szükség békekötésre, és ha szükséges volna, mindenesetre megkövetelnők, hogy barátainkat is békében hagyja. A mi pedig a császári s török biztosok közt utóbb megkötött békeszerződést illeti, annak addig semmi érvénye nincs, míg a szultán nem szentesíti. S hogy ez meg ne történjék, jegyzi meg a velencei követ, Bethlen s a szövetséges hatalmak követei megtesznek minden lehetőt, s utóbb a közvetítő tolmácsokat, Szullikárt s Jussuf agát is, sikerült nekik gazdag ajándékokkal megnyerni e célra.

A követek továbbá — mint Giustiniani, velencei követ jelentésében olvassuk, — azt is ki akarták vinni, hogy Ferdinánd főherceg megkoronáztatása törvénytelennek mondassék ki a porta által, s igyekeztek Keresztessyt is rábírní, hogy tegyen lépéseket e végből a kajmakámnál. Keresztessy azonban nem vala erre rábírható, mit a velencei követ ismét oda magyaráz, hogy Bethlennek most egyáltalában nincs kedve Ferdinánddal szakítani.

Giustiniani velencei követ hosszabban értekezett ez ügyben a többi követekkel, kik azonban mind oda nyilatkoztak, hogy Brandenburgi Katalinnal való házassága után nem lehet többé kételkedni Bethlen őszinteségében; a fran-

zia követ teljesen meg van győződve, hogy Bethlen be fogja váltani minden ígétét, sőt tudomása szerint a szövetséges fejedelmek elé tűzött feltételekből is hajlandó lesz engedni. Ő s az angol követ irtak is már fejedelmeiknek, hogy válasszák sürgessék, s Bethlen megígérte nekik, hogy e választ bevárando, kész 10,000 embert 1626. májusig fegyverben tartani. — A francia király azonban, mint a francia követ a velencei követtel bizalmasan közlé, kissé túlzottaknak tartja Bethlen követeléseit, s tekintve azt, hogy az osztrák hatalom megtörése nemesak a szövetséges hatalmaknak, de magának Bethlennek is érdekében áll, némi áldozat tehát tőle is várható e részben. A mint azonban Keresztessy szavaiból kivethető, írja a velencei követ 1625. decz. 14-ki jelentésében, Bethlen nem fog komoly actiót megindítani Ferdinánd ellen mindaddig, míg a szövetséges hatalmak részéről biztos segítségre s hathatos támogatásra nem számíthat. Ugyancsak a francia követ ily bizalmas beszélgetés közben megsúgta a velencei követnek, hogy, mint bécsi kollegájától értesült, Bethlen az Anglia s Németalföld fejedelmei részéről hozzáintézett s háborúra buzdító leveleket beküldte Ferdinándnak, ki azokat nyomtatásban közzé is tette, a mi igen kedvetlenül hatott a szövetséges hatalmakra.

Érdekes a velencei követnek deczember 28-án a kajmakámnál tett látogatásáról adott jelentése. Szóba jövé a fiatal Ferdinánd megkoronáztatása, a kajmakám több ízben s mintegy tiltakozólag hangsúlyozá, hogy a magyarok erősen ellenzték azt, s a velencei követ azon megjegyzésére, hogy legjobb volna Bethlen Gábort kikiáltani magyar királynak, a kajmakám így szól:

»Az ő hibája, hogy eddig nem történt.«

»Bármint legyen — mondá a velencei követ — a porta csak saját érdekében cselekszik, ha segítségét Bethlentől meg nem vonja.«

»Az nem is fog neki hiányozni soha! — viszonzá a kajmakám — s legközelebbi nászünnepélye alkalmából a szultán fényes követséggel s gazdag ajándékokkal fogja őt kitüntetni.«

VI.

1626.

Bethlen követségei Velenczében és Konstantinápolyban. — Iklódy, Bornemissza, Toldalagi. — Thurn gróf mint Bethlen megbízottja Velenczében. — Az 1626-ki őszi hadjárat. — Mansfeld útja Velenczébe s halála.

1626. elején ismét fényes magyar követség jelent meg Velenczében Iklódy Tamás vezetése alatt, oly czélből, hogy a Signoriát Bethlennek Brandenburgi Katalinnal való legközelebbi egybekeléséről értesítse s azt a nászünnepélyre meghívja. A velencei tanács élénk örömmel vette az értesítést, a meghívást azonban az idő rövidsége s a rossz utak miatt nem fogadhatta el.

»Meg lehet azonban győződve a nagy fejedelem, így szól a Signoriának a tanács határozata szerint szerkesztett levele, hogy a velencei köztársaság soha sem fog elmulasztani semmit, a mivel nagy hírének s dicsőségének gyarapításához járulhat...«¹⁾

Iklódy ez alkalommal jelentékeny vásárlásokat tett Velenczében Bethlen Gábor számára; vett ugyanis a többi közt 3 láda czukrot, 3 láda czukorkákat, 1 láda czukorbábokat, több láda fűszert, viaszgyertyát s befőzött gyümölcsöt; továbbá 3 láda selyem- s bársonyszöveteket, ezek közt 600 rőf brokát-selymet s 700 rőf atlasz-selymet falszőnyegekre, s bizonyos mennyiségű zászlókra való selymet. Vett továbbá 3 láda muranói üvegedényt, 2 láda narancsot, 4 hordó malvasia-bort,

¹⁾ Bethlen nászünnepélyét illetőleg utaljuk az olvasót a velencei követ 1626. január-február-márczius havi bécsi jelentéseire.

Az ünnepélyen Ferdinánd Sennyey kanczellár által volt képviselve. Ennek elbeszélése után írja a velencei követ, hogy az ünnepély barbár módon folyt le s Brandenburgi Katalinban nem csekély visszatszést szült. A nász éjjelén csak egy ágy volt az új házások számán; a fejedelemmel kíséretének szalmán kelle hálóia; még Brunszvíck herczegnő is csak a táncateremben talált nyughelyet. A világítás rossz volt s kiállhatatlan büzt terjesztett stb.

100 font varró selymet, egy aranyhimzésű fésülőköpenyt, 2 tuczat kést és 12 pár selyem harisnyát. Ez árúczikkek, melyekért 208 arany kiviteli vám járt volna, a tanács rendeletére vámmentesen lettek kibocsátva.

A magyar követség távozása után a velencei Signoria bécsi és konstantinápolyi követei által értesülvén, hogy Bethlen békén tárte Ferdinánd főherczeg megkoronáztatását, sőt a porta előtt sem adott kifejezést ebbeli neheztelésének, gyanakodni kezdett Bethlen magatartása iránt, és szigorúan utasította konstantinápolyi követét, hogy Bethlen tervei felől a leghitelesebb értesüléseket szerezze be, ki is e végett mind sűrűbben érintkezett a szövetséges hatalmak követeivel s a porta vezérférfiaival.

1626. február 21-ki jelentésében Giustiniani velencei követ a francia királytól Bethlenhez érkezett választ ismerteti. Lajos király ugyanis késznek nyilatkozott a Bethlen által követelt havi 40,000 tallérnyi összegnek reá eső részét, azaz 10,000 tallért, havonként lefizetni s kötelezni magát Ausztriával a németországi ügyben Bethlen tudtán kívül békeegyezségre nem lépni; hasonlag megkövetelvén, hogy Bethlen se kössön békét Ferdinánddal az ő tudtán s beleegyezésén kívül. A francia követ továbbá kijelentette a velencei követ előtt, hogy, ha a többi szövetséges részéről még nem is érkezett meg a válasz, ő utasítva van királyának fentebbi határozatát Bethlen követével tudatni, azon hozzáadással, hogy, ha Bethlen a többi szövetségesnek válasza beérkezte előtt vonakodnék megindítani a háborút, ő kész a hadisegély gyanánt követelt összes 40,000 tallért, a válasz beérkeztéig, egy konstantinápolyi bankháznál letéteményezni. Tudatta továbbá a francia követ, hogy a velencei köztársaság párizsi követe kijelenté a francia király előtt, hogy a Signoria a legnagyobb készséggel hajlandó hozzájárulni a szövetséges hatalmak határozatához.

Mint hogy pedig a francia királynak e sürgönye nagyobb biztosság kedvéért hármaz példányban s három különböző úton küldetett meg a francia követnek Konstantinápolyba, s a francia miniszterek levelei után ítélve föltehető vala, hogy Lajos király kiváló fontosságot tulajdonított ez ügynek, a francia követ nem bízván Bethlen konstantinápolyi ügynökében, saját dragománja által küldte meg a sürgönnyt Bethlennek, fölkerve őt, hogy a további megállapodások végett egy bizalmas emberét küldje Konstantinápolyba.

Bethlen megfelelővén a fölhívásnak, a visszatérő francia dragomán társaságában, a Franciaországban nevelkedett Bornemissza Pált küldé Konstantinápolyba.

A francia követ Bornemissza kíséretében látogatáson

lévén a velencei követnél, részletesen emondta mind azt, mit dragománja Bethlennel tárgyalt. A francia király választ Bethlen a legnagyobb örömmel fogadta, és ismételve kijelenté, hogy hadi terveit, melyek által Ausztria hadereje úgy Itália, mint Németország felől elvonatnék, okvetetlenül végrehajtandja. Bethlen megelégszik a havi 40,000 tallérnyi hadi segélylyel, mely évenként 10 hónapon át volna fizetendő a szövetséges hatalmak részéről. Első részletül azonban nem fogadhat el kevesebbet 100,000 tallérnál, békében élő népeit csakis pénzzel bírván háborúra buzdítani. Jelenleg 8000 jó katonája áll készen; de a mint az előleg megérkezik, seregét azonnal 20—25,000-re szaporíthatja fel, s azonnal meg is indulhat Sziléziába, hová Mansfeldnek is be kellend törnie 10,000 főnyi sereggel. Bethlen megmutatta a francia dragománnak a pártjához tartozó sziléziai vezérleírniak névsorát, kiknek segélyével jelentékeny mozgalmat lesz képes kelteni a vallásüldözések miatt elkeseredett sziléziai népben.

Az egyezség megállapításával Bornemissza bizatott meg, ki is a tárgyalások befejeztével rögtön haza indul, s Bethlen legott elküldendi biztosait a hadi segély átvétele végett, megelégedvén azzal, ha Konstantinápolyban csak Franciaország s Velence részletei fizettetnek le, Anglia s Németalföld részletei pedig Norinbergán át juttatnak kezéhez.

A francia király választ Bethlen a mátkája kíséretében érkezett Suasemberg gróf által azonnal közölte a brandenburgi örgróffal; Quadt kapitányt pedig Aachenbe menesztette, hogy őt a szövetséges fejedelmek követei által ott tartandó értekezleten képviselje. Fölkérte egyidejűleg Pfalzi Frigvest s nejét, hogy az ügyet az angol királynál a lehető legmelegebben támogassák. Továbbá Jussuf agát, ki nászünnepélyén jelen volt, 15,000 tallérnyi értéket meghaladó ajándékokkal a budai basához küldte, hogy őt egy emlékiratnak a portához való fölterjesztésére bírja, melyben tekintettel Ferdinánd gyanús készülődéseire, valamint a fiatal Ferdinánd megkoronáztatására, a legerélyesebb rendszabályok szükségét mutassa ki, maga a budai basa pedig készen tartsa magát Bethlen első jeladására.

Szóba jövén Bethlen s a francia dragomán közt a lengyel dolgok is, s azon lehetőség, hogy a lengyel király, mint Ferdinánd rokona, támadást intézhetne Erdély ellen, Bethlen kétségbevonta, hogy a lengyelek a törököktől való félelmökben ily vállalatra birhatók volnának.

Elutazása előtt Bornemissza búcsulátogatáson lévén a velencei követnél, írásban kérte kijelenteni, hogy a reá bizot-

takat nála pontosan elvégezte. Szóba jövén Bethlen táborba szállása, Bornemissza azt a francia király határozatától teszi függővé, a ki azonban, mint a francia követ nyilatkozataiból kivehető, hirtelen igen ellanyhultnak mutatkozik ez ügyben. Mihelyt tudva lesz a francia király határozata, Bethlen azonnal követet menesztend a portához, hogy a háború megkezdése előtt magának Törökország segítségét biztosítsa.

Lajos francia királynak a liga érdekeitől való hirtelen elfordulása, valamint Mansfeld vereségének híre nem csekély levertséget okozott a szövetséges hatalmak konstantinápolyi követei közt; míg Ferdinánd konstantinápolyi ügynöke, felhasználva a kedvező alkalmat, minden követ megmozdított, hogy a portánál a budai békeszerződés megerősítését keresztül vigye; az angol, hollandi s velencei követek együttes fáradozásainak sikerült azonban meghusítani minden ebbeli törekvését.

Mansfeld veresége, mint magától értetődik, Bécsben nagy örömet okozott, bár annak híre, hogy a boszniai basa sereget gyűjt Magyarországon s a várakat sorra vizsgálja, nem csekély aggodalmat szült, tartani lehetvén attól, hogy összeütközésre kerül a dolog, még mielőtt a béke megerősítenék. Azt is igen jól tudták Bécsben, hogy a török hadi készülődések Bethlen unszolására történnek, ki Mansfeld veresége után sógora helyzetét veszélyeztetve látván, mindenkép ürügyet keres az összetűzésre, hogy annak segítségére siet-hessen. Fokozta az aggodalmat az Ausztriában kitört parasztlázadás, melynek előidézésében ismét Hollandiának volt jelentékeny része. Sűrűn folytak tehát Bécsben a haditanácskozások, melyekről a velencei követ jelentései érdekes adatokat tartalmaznak.

Kevéssel Bornemissza távozása után megérkezett Konstantinápolyba 1626. július 3-án Bethlen Gábornak előre jeltett követe, Toldalaghy Mihály, ki már másnap látogatáson volt a kajmakámnál s a szövetséges hatalmak összes konstantinápolyi követeinél. A velencei követnek levelet is hozott Bethlentől, melyben támogatását kéri a portánál, mit a követ készségesen megígért. Toldalaghy bővebben szólt a há-gai gyűlés határozatairól, a Bethlen Gábor s Gusztáv Adolf király közt kötött egyezségről, mely szerint a svéd király július végeig 33,000 emberrel tartozik a balti tengeren átkelve Pomerániába vonulni s onnét Poroszországon s Brandenburgon át Sziléziába törni, hol Bethlen erős lovas sereggel fog vele egyesülni. S ekkor fog megindulni a nagy háború, s biztos a

remény, hogy a hosszú háborúk folytán teljesen kimerült Ausztria nem fog ellenállhatni a szövetségesek hatalmas hadseregének. Lengyelországtól, mond Toldalaghy, nincs mit tartani, mert Gusztáv Adolf az oroszszal egyesülve, elég haderőt hagyott országa lengyel határain, minden esetleges támadás meghusítására. Bethlen pedig minden eshetőségre számítva, gazdag ajándékokkal arra bírta a budai basát, hogy parancsot eszközödjön ki magának a portától 10,000 főnyi hadseregnek Budától 10 mérföldnyire való felállítására, nem támadás céljából, hanem csak azért, hogy a császáriak hadieréjét elvonja.

Utasítása szerint Toldalaghynek a következőket kellett a portánál kieszközölnie: 1. Engedélyt a hadjárat megindítására, mely engedély csak arra való, jegyzi meg a velencei követ, hogy szükség esetében meglegyen Bethlennek a török segítsége. 2. Parancsot a budai basának a fentebbi hadmozdulatok megtételére. 3. A spanyolokkal kötött fegyverszünet s az Ausztriával kötött béke megsemmisítése. 4. Parancsot a tatároknak, hogy a lengyel határszélen készenlétben állva, a lengyeleket a svéd király elleni működésben s Ausztria segélyezésében megakadályozzák. Toldalaghynek július végéig vissza kell térnie fejedelméhez, hogy a hadszállítás azonnal foganatosíthatassék.

A velencei követ nagy köszönettel fogadta Toldalaghy bizalmas közleményeit, s különösen dicsérendőnek tartotta a budai basával való egyezséget, mely szerint a török hadsereg felállítása által a császári hadak sakkban tartatnának.

Érdekes, hogy ugyanekkor Ferdinánd is küldött követet Konstantinápolyba, sürgetve a békekötés megerősítését; kit azonban a budai basa azon ürügy alatt, hogy ily fontos ügyben nagykövetet szükséges megbízni, Budán visszatartóztatott.

Az angol követ, közölvén a velencei követtel a Toldalaghyval tartott értekezletnek a fentebbiektől nem sokban eltérő részleteit, nyugtalanságát fejezte ki az iránt, hogy utasítások hiányában nem tudja magát mihez tartani. A velencei követ azzal igyekezett őt megnyugtatni, hogy az angol királynak úgy a Londonban székelő velencei követ előtt tett nyilatkozatai, mint Bethlenhez intézett utóbbi levele után szinte hihetetlennek látszik, hogy neki oly hosszú időn át ne irt légyen, s igen valószínű, hogy a levél valamiképen eltévedt. Az angol követ tehát megígérte, hogy Toldalaghyt ő is támogatni fogja a portánál. Csakhogy — jegyzé meg — nagy elővigyázattal kell eljárni, nehogy azzal gyanúsítsanak, hogy a szultánt háborúba akarjuk vinni Ausztria ellen, mialatt még a perzsa háború tart.

A francia követ teljesen közönyösnek mutatja magát, a császári ügynök pedig alattomban mindent megtesz, hogy Toldalaghy s a követek törekvéseit meghiúsítsa.

A fennmondottakról Toldalaghy külön emlékiratot is nyújtott át a konstantinápolyi követeknek, melyet a velencei követ egész terjedelmében közöl a Signoriával.¹⁾

Néhány nappal Toldalaghynek Konstantinápolyba való megérkezése után Gördesi Mohamed kajmakám, Bethlen legjobb embere, meggyilkoltatván, a szultán Redzeb basát nevezé ki helyébe. Ez szintén jó indulattal viseltetvén Bethlen irányában, Toldalaghyt kegyesen fogadá; s miután előszóval tett előterjesztését figyelemmel végig hallgatá, emlékiratot kért tőle az ügynök tüzetesebb tanulmányozása végett, s fölkeríte, küldje hozzá a szövetséges fejedelmek követeit, hogy azt velök is megbeszélhesse; mert, úgymond, a császári ügynök váltig azt erősítgeti, hogy mind hazugság, mit Bethlen követe s a többi követek állítanak.

Toldalaghy azonnal megtette a kellő lépéseket a követeknél, kik kivétel nélkül elhatározták Bethlen ügyét a portánál a leghathatósabbban támogatni.

Az angol követ közölte a velencei követtel a hágai egyezmény pontjait, melyek a Toldalaghy által előadottaktól némileg eltérően a következők valának:

A szövetségesek részéről adandó hadi segély fejében Bethlen kötelezi magát: meghiusítani a fegyverszünetet Spanyolországgal s a békét Ausztriával; odaműködni, hogy Törökország mihamarabb békét kössön Perzsiával s így az európai ügyekben szabadon mozoghasson; kieszközölni a portától a már fentemlített parancsokat a tatár kánnak s a budai basának. Toldalaghy tehát a hágai egyezmény értelmében kapta Bethlentől a fent elősorolt utasításokat.

A velencei követ Toldalaghynek tett ígérete szerint elment a kajmakámhoz s ez audenciájáról hosszabb jelentést küld be a Signoriához.²⁾

A kajmakám, úgymond, már jól értesültnek látszott az egész ügyben, mivel Toldalaghy ugyanazon napon három órán át értekezett vele s meg is mutatta neki a Toldalaghy által neki átnyújtott hat ivnyi emlékiratot, melynek, mint megjegyzé, minden mondata Bethlen lángeszére s gazdag tapasztaltságára vall. A velencei követ természetesen megerősíteni igyekezett a kajmakámot e kedvező véleményében, különösen hangsúlyozván, hogy, miután most teljesen ismeri Spanyolország s Ausz-

¹⁾ Oklevéltár 636—641. l.

²⁾ Oklevéltár 641—648. l.

triának Németország s Itália ellen irányzott galád terveit, melyek utóvégre Törökország s a többi baráti hatalmaknak is ártalmára vannak, hasson oda egész tekintélyével, hogy Bethlen és a barátságos hatalmak kérései teljesítettvén, e tervek csirájokban elfojtassanak. Hosszan magyarázta ezután a velencei követ a kajmakámnak, hogy eleget tevén Bethlen kívánságainak, a porta csak saját előnyeit s tekintélyét mozditja elő, holott Ausztria már oly esekély figyelmét tanúsít Törökország irányában, hogy rendes követet sem tart érdemesnek küldeni a szultánhoz.

»Én csak azt akarom öntől megtudni, kérdezé a kajmakám, vajjon igaz-e mind az, amit Toldalaghy s a többi követek nekem elmondtak?

»Tény, viszonzá a velencei követ, hogy Anglia, Dánia, Németalföld, Svédország és más hatalmak közt szövetség létesült; ez köztudomásu dolog, valamint az is, hogy a dán király személyesen jelen van a szövetségesek táborában.

»Igaz-e, kérdé továbbá a kajmakám, hogy heten vannak a szövetséges fejedelmek, s hogy rendkívüli követséget fognak meneszteni a portához?

»Toldalaghy úgy mondja« viszonzá a velencei követ, s a kajmakám, Bethlen haditerveire szélözva, így kiáltott fel:

»Egyszóval nagy eszű ember ez a Bethlen s nincs egyetlenegy kérdés sem, mely ez emlékiratban érintve nem volna.« Kérdé továbbá: igaz-e, hogy Velence, Franciaország, Anglia s Németalföld 1500 hadihajót szándékoznak tengerre szállítani s megtámadni Szieziliát s Ausztria egyéb tengerparti tartományait?

»A nevezett hatalmak — viszonzá a velencei követ — nemcsak 1500, de több hajót is képesek kiállítani; — s kiemelvén különösen Velence tengeri hatalmát, szóba hozta úgyesen, hogy Spanyolország mindig oda törekedett, hogy Velenczét Törökország elleni szövetségre bírja, de sikertelenül; mert Velence igaz és állandó barátsággal viseltetvén Törökország irányában, inkább Franciaországgal s Savoyával egyesült Spanyolország ellen.

»Mily haderővel kezdetné meg Bethlen a hadjáratot?« — kérdé továbbá a kajmakám.

»Mintegy 25—30,000 emberrel« viszonzá a velencei követ.

»No akkor lesz neki 50,000 embere is, mert saját seregén kívül lesznek még moldva s oláh katonái is.«

Végre megígérte a kajmakám, hogy Bethlen emlékiratáról jelentést fog tenni a szultánnak; s egyáltalában — jegyzi meg a velencei követ — nem látszott oly idegennek,

mint a követek híresztelték, különösen a francia követ, ki különben Bethlenben sem igen bízik, s azt állítja, hogy csak azért hozott elő annyi tárgyat egyszerre, hogy több időt nyerhessen a várakozással.

Bethlen követsége ügyében nagy tanácskozások folytak a portánál, s azokra a rendes minisztereken kívül több katonai főtsit is meghívatott. A kajmakám Bethlen emlékirata s a budai basa levele felolvasása után fölvetvén a kérdést, hogy tanácsos-e háborút üzeni Ausztriának s Lengyelországnak, mialatt még a perzsa háború tart? — a tanács véleménye tagadólag hangzott. Szükségesnek tartatott azonban, hogy Bethlennek a szultán iránti hűségében minden áron való megtartása czéljából a budai basához utasítások menesztessenek s a szultán nevében jóakaró levél intéztessék Bethlen Gáborhoz.

Az ügynek e nem várt kimenetelére megerősítette a követekben a gyanút, melyet az új kajmakám irányában tápláltak, kit általában Ausztria által megvesztegetetnek híresztelték; s az angol s németalföldi követek személyesen elmentek a kajmakámhoz, hogy őt kérdőre vonják, miért vetette fel a háború-üzenés kérdését, mikor Bethlen ezt szóval sem említette emlékiratában? A szemrehányások zavarba hozták a kajmakámot, ki megígérte azután, hogy oly parancsot fog menesztetni a budai basának, mely Bethlent teljesen kielégítendő. A követek még Husszein basánál is tettek lépéseket, csak a francia követ nem avatkozott többé semmibe, a francia király tudvalevőleg ekkor már nem lévén tagja a protestáns fejedelmek szövetségének.

Augusztus 23-ki jelentése kíséretében beküldi a velencei követ azon levelek olasz fordítását, melyeket a szultán Bethlenhez, a szövetséges fejedelmekhez s a budai basához intézett,¹⁾ s melyek tartalma lényegileg nem igen különbözik attól, melyet a követ előbbi jelentéseiben jelzett. A leveleket, melyekben Bethlen királyi czimmal illetetik, egy, Toldalaghy társaságában utazó, török követ viszi. Toldalaghy elutazása előtt gazdagon megajándékozott, Bethlennek szintén díszöltönyt küldött a szultán.

Néhány nappal Toldalaghy távozása után Mehemet budai basa halálhíre érkezvén, helyébe Murtéza boszniai basa neveztetett ki, ki ekkor épen 15,000 emberével Buda környékén táborozott. Murtézát mint igen heves természetű embert ismerték a követek s nagy reményeket fűztek hozzá.

¹⁾ Oklevéltár 654—665 l.

Az oklevéltár II. részét képező velencei tanácshatározatok közt a Thurn gróf által Bethlen nevében tett diplomáciai lépések ragadják meg figyelmünket.

Bethlen azzal bizta volt meg az akkor Bresciában tartózkodó Thurn grófot, hogy ügyében személyesen járjon el a velencei Signoriánál; Thurn gróf azonban a bresciai helytartó tanácsára beküldte a Signoriának a Bethlen parancsára Strassburg Pál által írt memorandumot, melyben elő van sorolva minden, mit Bethlen a szövetséges hatalmakkal való egyezés létrejötte után végrehajtani szándékozik.

Ki fogja eszközölni, hogy a budai basa 22,000 emberrel Győr és Bécs közt üsse fel táborát, hogy annak segítségével a még alá nem vetett magyarországi részek meghódítását keresztülvigye s a császáriak ellen a végesapást megkísértse. Egyidejűleg oda fog hatni, hogy a boszniai basa 18,000 emberével Horvátországba, Krajinába s Karinthiába rontson be. Batthyány özvegye Stájerországba s Alsó-Ausztria felé irányozandja seregét, míg Bethlen magyarokból, szabad hajdúkból s székelyekből álló válogatott hadseregével Sziléziába nyomuland, hogy a svéd hadakkal együttesen ama hercegséget Pfalzi Frigyesnek alávesse. A lengyelek netáni ellenséges mozdulatainak a svéd király igyekszik elejét venni, Lithvania s Kurlandia ellen fordítva hadai egy részét, míg a moszkvai nagyherceg 30,000 főnyi hadseregével Szmolenszk felé vette útját. Különben Felső-Magyarországban s a moldva határon is megvannak téve a lengyelek ellen a kellő óvintézkedések; a tatár kún pedig 80,000 emberrel útfban van Podolia felé. »E tervek, úgymond, nagyrészt már foganatosítófélben vannak s adja Isten, hogy annyi nemes igyekezet sikeres eredményre vezessen.«

Ismerteti továbbá az emlékirat Bethlennek ama lépéseit, melyeket az Ausztria s Törökország közt megindított alkudozások meghúsvitása czéljából a ligához tartozó fejedelmeknél tett, hogy azokat Törökországgal való szövetkezésre bírja.

Mansfeld vereségét — írja Strassburg — Bethlen mélyen fájlalja ugyan; de nem hiszi, hogy az az ügyre végzetes befolyást gyakorolhasson, sőt buzdítani fogja az egyesült fejedelmeket a bosszúállásra, és Ferdinánd drágán fogja megfizetni a Németországon ejtett sérelmeket.

Az emlékirat végén Thurn gróf megbizatik, hogy legott Velenczébe menjen s előadván a Signoriának a dolgok jelen állását, azt Bethlen nevében fölkérje, hogy a közös ellenség ellen szintén indítsa meg a háborút szárazon s vízen, továbbá, hogy a szövetséges fejedelmek részéről Bethlen számára Ve-

lenczébe küldött pénzüsszegeket neki biztos úton Gyulafehérvárra juttassa.

Bethlen megküldte ezúttal Thurnnak azon levele másolatát, melylyel Gusztáv Adolf királynak, követe Sadler Fülöp által küldött üzenetére válaszolt. Gusztáv Adolf a többi közt Lengyelország elleni hadi terveire nézve Bethlen tanácsát kérte ki, a ki is böles előrelátással kifogásolja azokat, Gusztáv Adolf azon ohajtását pedig, hogy Magyarország részéről is indíttassék actio Lengyelország ellen, határozottan visszautasítja. Lengyel- s Magyarországó, úgymond, régi idők óta a legszorosabb baráti kötelék fűzi össze; s ha Zsigmond az ausztriai császár unszolására a minap néhány ezer kozákot Magyarországra küldött is, az nem a lengyel nemzet beleegyezésével történt. Ráuntal továbbá a beláthatatlan károokra, melyeket a két nemzet közti háború okozna, s végül azt tanácsolja Gusztáv Adolfnak, hogy maga sem Lengyelországnak, hanem Pomeránián át Sziléziának vegye útját, hogy ott veles a többi szövetséges seregeivel egyesülhessen, miből nagy előnyök várhatók. A fődolog az, hogy Lengyelország hadi ereje le legyen kötve; s e czél az oroszok s tatárok nyugtalanításai által tökéletesen el lesz érve. Bethlen különben nagyobb biztosság kedvéért jónak látta komolyan figyelmeztetni a lengyel királyt, hogy seregeivel országa határát át ne lépje.

Thurn gróf, mint fentebb láttuk, részint a bresciai helytartó tanácsára, részint a hadseregnél való elfoglaltsága miatt nem jött el személyesen Velenczébe, hanem Bethlen-levelét az ahhoz esatolt mellékletekkel együtt egy megbízható embere által megküldte a Signoriának, mely ismét csak nyájas szavakkal s üres biztatásokkal válaszolt; miről Thurn gróf külön értesíté Bethlen Gábort, s egyidejűleg Strassburg Pálnak is írt levelet, melyben Bethlen huzavonását kemény bírálat alá vette. »Már egy évvel ezelőtt, írja, értesített ön engem, hogy az akkori téli hónapokban ő Felsőge (Bethlen) nagy sereggel készült megszállani a császári területet, mit is én itt biztos kilátásba helyeztem, s most pirulni vagyok kénytelen, mert a hír valótlannak bizonyult. Nemrég ismét ő Felsőge azt írta, hogy Isten segedelmével nemsokára meginduland. Ez augusztusban volt, s azóta elmúlt szeptember s október, sőt már novembernek is végét járjuk, s még sem tudjuk, mit szándékozik tenni ő Felsőge. Jaj annak a fejedelemnek, a ki megengedi, hogy ellenségei saját országába tereljenk át a háború színhelyét. Három évet töltöttem ő Felsőge mellett s hadjáratainkkal megsemmisítettünk három császári hadsereget. Most, mint mondják, négy hadsereg van Magyarországra,

s miután a törökök idejük leteltével hazájokba térendnek, az erdélyi hadak pedig nehezen tarthatók rendben, a császáriak egész kényelemmel fogják alávetni a Duna mellékeit. Isten legyen segítségére a jó Mansfeld grófnak! En ezeket magamtól írom, azon sejtlememnek akarva kifejezést adni, hogy az idei haditerv semmi kedvező kilátást nem nyújt. Mert ha a magyarok a spanyolokkal vagy a németekkel akarnak hadakozni, szükséges mindenekelőtt, hogy a Duna mellől sík vidékre vonják el őket, s könnyű lovasságukkal vágják el az utat, melyen át váraikba élelmiszereket juttathatnak, ily módon katonáikat s lovaikat éhséggel lankasztván, mint mi Boucquoival s Montenegróval esélekedtük. Adja Isten, hogy e hadjárat jó sikerrel végződjék!... Levele végén Thurn gróf Bethlen királyi czime végett tett lépéseiről írt. Ő, úgymond, titokban szolt e tárgyról több velencei államférfiúval s szenátorral, kik mindnyájan biztosították, hogy Bethlen iránt egy állam sem viseltetik oly tisztelettel s nagyrabecsüléssel, mint a velencei köztársaság; a királyi czímet illetőleg mindazonáltal oly nehézségekre akadt, hogy jobbnak látta félbeszakítani e részben minden további tárgyalást.

Bethlen Gábor futárja, ki Thurn grófnak a fentebbi leveleket hozta, Spalatóban várakozott a válaszra, mely 300 arany ajándékkal együtt 1626. november havában lón neki átnyújtva.

Konstantinápolyban azalatt szakadatlanul folytak a tárgyalások Bethlen Gábor követei s a szövetséges hatalmak ottani képviselői közt. Szeptember havában Bethlennek újabb követe érkezett Konstantinápolyba azon utasítással, hogy a szövetséges hatalmak követei által támogatva, parancsot eszközöljön ki a portától a budai basá számára, oly értelemben, hogy ne csak védelmi támogatásban részesítse Bethlent, hanem támadó működésében is egyesüljön vele Ferdinánd ellen, hogy továbbá Bethlen tudtán kívüli Ausztriával semminemű alkudozásba ne bocsátkozzék. Utasítása volt továbbá megsürgetni a tatároknak Lengyelországba való betörését, s parancsot eszközölni ki a portától a tatár kánnak, hogy azonnal 6000 embert bocsásson Bethlen rendelkezésére, a moldva s oláh vajdáknek pedig, hogy 1000—1000 lovast küldjenek neki.

A mi a budai basának küldendő parancsot illeti, a kajmakám tagadólág válaszolt, mert, mondá, az ázsiai háború miatt a porta nincs abban a helyzetben, hogy Ausztriával nyíltan szakithasson. Különben meghagyatott a budai basának, hogy készenlétben tartsa magát a császári határszélen,

s ez magában is nem csekély előnyére szolgál Bethlennek s szövetséges társainak. Bethlen ügynöke nem elégedvén meg a szóbeli válaszzsal, azt írásban kérte magának kiadatni, mit a kajmakám meg is tett. E levelében a kajmakám a fentmondottakat ismételvén, hozzátevé még azt is, hogy a szultán jóváhagyólag fogadta Bethlennek a protestáns fejedelmekkel való szövetségét.

Bethlen ügynöke közölvén a kajmakám választát a szövetséges hatalmak konstantinápolyi követeivel, az angol követ azt tanácsolá neki, hogy egyáltalában ne eröltesse Törökországnak Ausztria ellen való támadó föllépését, mert az ez időszerint nem csak lehetetlen, de a keresztyén világban okozandó botrány miatt még erkölcsi hátrányára is válhatnék a szövetséges hatalmaknak.

»Az én utasításaim — folytatá — nem is terjednek annyira; sőt azt sem helyeselhetem, hogy a tatárok Lengyelország ellen uszítottassanak, mely amőgy is annyira ki van téve minden oldalról, hogy a saját védelmére is alig van elég hadserege, nemhogy Bethlen megtámadására, vagy Ausztria segélyezésére gondolhatna.« A többire nézve azonban a legnagyobb készséggel ajánlá fel közbenjárását a portánál.

Nyolcz nap múlva Bethlen követe már visszatért Magyarországra. A porta nem volt fősvény a sok szép ígéletben, de azt is megértette vele, hogy ez idő szerint békében óhajt élni Ausztriával.

Mindazonáltal az összeütközés, mint tudva van, mégis megtörtént a törökök s a császáriak közt; s midőn ennek híre Konstantinápolyba érkezett, az ott székelő császári ügynök nem mulasztá el erélyesen tiltakozni a váratlan támadás ellen. A kajmakám azzal védekezett, hogy Murtéza budai basa parancs nélkül lépte át a határt, neki csak az lévén utasításba adva, hogy védelmi helyzetben tartsa magát, s a császári ügynök kívánatára rögtön dorgáló levelet ígért küldeni Murtéza hasának.

Most ismét Bethlen ügynöke tiltakozott, sőt azzal fenyegetőzött, hogy a porta ily magatartása mellett ura kénytelen lesz egyezkedésre lépni Ausztriával. Ez hatott, s a kajmakám dorgáló levél helyett csak azt írta Murtézának, hogy együtt maradva bár Bethlennel, tartózkodjék azonban minden oly lépéstől, mely nyílt háborúra vezethetne Törökország s Ausztria közt.

Az 1626-ki őszi hadjáratra vonatkozólag sok érdekes, szinte naplószerűen följegyzett részletet találunk a velencei

követ bécsi jelentéseiben,¹⁾ valamint a konstantinápolyi jelentésekben is.

Már július havában Bethlen hadikészülődéseinek hírére nagy vala a rettegés Bécsben, különösen, midőn tudva lőn, hogy Mansfeld 16,000 főnyi hadsereggel Sziléziába rontott, s hogy mögötte svéd hadsereg jön, mely Brandenburgon át tört magának utat. Az ausztriai haditanács által már előre megállapított terv ennek következtében dugába dőlt. Ausztriában, mond a velencei követ, mindenütt verik a dobot s gyűjtik a hadakat; a zavar pedig nőttön-nő.

Augusztus elején Bethlen még követet küldött Dietrichstein bibornokhoz s levélben biztosítván őt Ferdinánd iránti hű érzelmeiről, közbenjárását kéri arra nézve, hogy Oppolia s Ratibor neki visszaadassanak. Bethlen ez alkalommal gazdagon felkantározott lovat küldött Dietrichstein bibornoknak.

A bécsi udvarnál hosszan tanácskoztak a Bethlennek adandó válasz fölött; s midőn híre érkezett, hogy Mansfeld Sziléziából a Kárpátok felé vette útját, s ott oly szerencsétlen helyzetbe jutott, hogy, ha Bethlen által nem segélyeztetik, okvetetlenül a császáriak hatalmába kerül, elhatároztatott egyelőre mindent megígérni Bethlennek, s Dietrichstein bibornok bíztatott meg, hogy neki ily értelemben válaszoljon.

A velencei követ szeptember 26-ki jelentése szerint Mansfeld helyzete mind aggályosabbá vált. Bethlen csak nagy titokban segíti őt, de nyíltan nem mer védelmére kelni. A bécsi udvarhoz intézett újabb levelében csodálkozását fejezi ki, hogy oly nagy mérvű hadikészületeket tesznek ellene, holott neki semmi ellenséges szándéka nincsen. Ha ez még tovább így tart, írja, ő is kénytelen lesz máskép föllépni.

A török seregben kitört lázadás miatt Bethlen 1626. október 20-ka körül lépéseket tett Wallensteinnál is, hogy az ellenségeskedések kitörését megakadályozza. Wallenstein azonban a hozzá küldött követnek azt válaszolá, hogy ő nem egyezkedni, hanem harczolni jött Magyarországra; s ha Bethlennek baja van, tudja, merre van Bécs. Bethlen egyúttal Bécsbe is küldött követeket, s levelében elmondván, mily módon sikerült neki a törököket visszavonulásra bírni, ismételve kifejezést adott barátai jó indulatának. Erdélyből is, úgymond, csak azért jött el, hogy Ferdinándnak jó szolgálatot tegyen. Végül közbenjárását ajánlja fel a törökökkel való egyezés megkötését illetőleg.

¹⁾ Oklevéltár 416—440. l.

Midőn e követség Bécsbe érkezett, ott már tudva volt, hogy Bethlen Léván van, s hogy Mansfelddel s a törökökkel együtt megtámadni készül Wallensteint. Békeajánlatait tehát csak újabb furfangnak tekintették, hogy időt nyerhessen, míg a táborába várt tatárok megérkeznek. Levelére tehát csak azt válaszolták, hogy addig nem bocsátkozhatnak vele tárgyalásokba, míg Mansfeldtől s a törököktől meg nem válik.

Wallenstein táborából azonban nagyon szomorú hírek érkeztek. A szökések s betegségek következtében mindinkább gyérülő seregében a zsold elmaradása s a silány élelmezés miatt az elégedetlenség nőttön-nőtt. Maga Wallenstein, dacára a megújított parancsoknak, megtagadott minden további működést, ha pénzt nem küldenek neki. Trencsén táján Bethlen egy erős császári csapatot kardélére hányt, s Wallenstein ezt tétlenül tűrte. Eszterházy nádor s a császárpárti magyarok gyávának, tudatlannak, sőt lázadónak jelenték ki Wallensteint, úgy, hogy már lemondását is bejelentette, csak azt várván, hogy seregét téli szállásaiba elhelyezhesse.

A velencei követ jelentése szerint Bethlen most már csak azon működött, hogy Mansfeld seregét valahogy Sziléziába visszasegítse, hol nagyobb szükség lett volna rá; s hír szerint 6000 lovaszt szándékozott Trencsénbe küldeni e sereg fedezetéül. Mansfeld serege azonban hirtelen elszéledt, maga a vezér pedig, mint alább látni fogjuk, Bethlen s a szövetséges hatalmak megbízásából Velenczébe utazott.

November elején Bethlen ismét menedéklevelet kért Bécsbe küldendő követi számára. Itt azonban a tárgyalások siettetése érdekében azt ajánlották, hogy küldje Bethlen követeit Pozsonyba Eszterházy Miklós nádorhoz, hová Sennyey kanzellárt is elküldték, s hol határozatba ment, hogy a fegyverszünet s esetleges béke pontjai fölött Bruckban fognak tanácskozni a két fél biztosai. E tanácskozásokra császári részről Harrach, Dietrichstein, Eszterházy Miklós, Pázmány Péter s Eichenberg küldettek ki biztosokul. Itt fölmerült Wallenstein lemondásának kérdése is, kit azonban sikerült Eichenbergnek ebbeli szándékától eltéríteni. A brucki tanácskozás eredménye a következőkben vonható össze: Ujítottassék meg Bethlennel a két év előtti egyezmény, azon különbséggel, hogy Ferdinánd ne tartozzék többé évi 30,000 tallért fizetni Bethlennek a várórségek fentartására. A békepontok Erdély s a hét vármegye részéről is esküvel erősítessenek meg. A lázadó magyarok ne vonassanak be a béketárgyalásokba; Bethlen bocsássa el Mansfeld seregét s vonuljon vissza Erdélybe.

E föltételekről Bethlen biztosai futár által tettek jelentést uroknak, ki részben kitérőleg, részben visszautasítólag válaszolt. Daczára ennek, az egyezés néhány nap múlva mégis megkötetett, s Bethlen biztosai Pázmány Péter társaságában hozták el a már aláírt szerződést Bécsbe, honnét gazdagon megajándékozva tértek vissza Magyarországra.

Bethlen biztosainak távozta után a bécsi udvari körökben erősen híresztelték, hogy ugyanakkor, midőn a brucki egyezés Bethlennel aláírás végett átnyújtott, követ érkezett hozzá a dán királytól, ki a saját s az angol király hathatós segítségét ígervén neki, kérve kérte, hogy ne kössön békét Ausztriával. Ugyanakkor Velence és Savoya is ily értelemben tettek lépéseket Bethlennel. E hírek mindenféle magyarázatra szolgáltatnak alkalmat, s különösen Velence ellen nagy vala a felháborodás.

Nem lesz érdektelen megismerkedni most Bethlennel azon diplomáciai lépéseivel, melyeket, a brucki egyezményt közvetlenül megelőző napokban, Konstantinápolyban s Velenczében tett.

Az 1626. év utolsó két hónapjában Bethlennel két követsége érkezett Konstantinápolyba. Az egyik a rendes évi adóval, melyet november utolsó napjai egyikén nyújtott át a szultánnak. Második követe már diplomáciai megbízatásban járt, s a velencei követnek is hozott levelet Bethlentől november 15-ki kelettel. Ennek fő megbízatása az volt, hogy puhatolja ki, vajjon a szövetséges hatalmak érzelmei nem változtak-e meg Bethlen irányában s számíthat-e további támogatásukra? A velencei követ melegen biztatta a követet s részéről a legnagyobb készséggel ajánlá fel továbbra is közvetítő szolgálatát a portánál. Később Bethlen állandó ügynöke is fölkereste a velencei követet, bemutatván neki Bethlennel november 6-án kelt s Bechir aga által azon utasítással küldött levelét, hogy a szövetséges hatalmak követeivel közölje az általa eddig vívott ütközetek sikereit, kiemelvén az azokból a szövetségesek közös érdekeire háramlott előnyöket. E hadjáratával, írja Bethlen, bőven megfelelt a maga részéről a hágai egyezményt illető pontjainak, melyeket azonban a szövetséges hatalmak nem igen látszanak tiszteletben tartani, minthogy cserben hagyták őt minden pénzsegély nélkül, úgy hogy előbb-utóbb kénytelen lesz Ferdinánd unszolásainak engedve a békét megkötni. Bethlen meghagyta tehát konstantinápolyi ügynökének, hogy tudatva mind ezeket a követekkel,

kérdezze meg tőlök, mily utasításaik vannak ez ügyben fejedelemektől?

A velencei követ Bethlen ügynökének ez előterjesztésére körülbelül így válaszolt:

»A Signoria ellen Bethlennek nem lehet oka panaszra, jól tudván, hogy a hágai egyezményben része nem volt, sem semminemű hadi contributióra nem kötelezte magát. Mindazonáltal senki sem vonhatja kétségbe azon fontos szolgáltatásokat, melyeket Velence a szövetségeseknek a spanyol-osztrák hadak foglalkoztatása által tett, a mi ha nem történik, a spanyolok bizonyosan Németország ellen fordulnak vala. »A Signoria, folytatja a követ, a legőszintébb baráti érzelmekkel viseltetik Bethlen fejedelem iránt, kinek hősiesség a legnagyobb bámulatra ragadja, s nekem határozott utasításom van érdekeit a portánál minden lehető módon előmozdítani. . . » Megjegyzé továbbá a beszéd folyamán, hogy Bethlennek Francia- s Angolország ellen sem lehet panasza, miután e két hatalom Mansfeldet küldte segítségére. A mi pedig a segélyösszeg elmaradását illeti, úgymond, azt is inkább magának tulajdoníthatja Bethlen, minthogy nem jelölte meg a helyet, hol a pénz kézbesíttessék.

Bethlen ügynöke ez alkalommal Mansfeldtől is hozott levelet a velencei követnek, melyet ez jelentéséhez csatolt ¹⁾ E levélben, mely Barsban 1626. november 5-én kelt, Mansfeld tudatván, hogy Franciaország s Anglia szolgálatában álló seregével megérkezett Bethlen magyar király táborába, előadja, hogy a helyzetnek közelebbi megfontolása után azon meggyőződésre jött, hogy Bethlennek vitéz lovassága elől a hegyekbe menekülő ellenség ellen való sikeresebb támadás intézése s menekülésének megnehezítése czéljából, sokkal több gyalogságra van szüksége, mint a mennyije tényleg van. Bethlennel való hosszas tanácskozás után elhatározta tehát, seregének Bethlen táborában való hátrahagyása után, most a tél közeledtével Velenczébe utazni, onnét a francia s angol királyokkal érintkezésbe lépni s azokat arra bírni, hogy a seregében támadjt hézagok pótlására, valamint új sereg gyűjtésére, de különösen a gyalogság szaporítására neki módot nyujtsanak. E sereg behozatalára nézve Mansfeld a tengeri útát tartja legjobbnak Spalatóig s innét Bosznián át oda, hová Bethlen rendelendi, s erre a szultán beleegyezése szükségeltetvén, kéri a velencei követet, ez ügyet a legmelegebben támogatni a portánál.

¹⁾ Oklevéltár 691—692. l.

Mansfeld velencei utazására vonatkozólag sok érdekes adatot találunk az oklevéltár második részében foglalt velencei tanácshatározatok közt. Mansfeld 1626. november havában az olasz Bernardino Rutát előre küldte Velenczébe, hogy a Signoriát jöveteléről értesítse. A Signoria örömmel fogadván a nagynevű hadvezér jövetelének híret, meghagyta a zárai és spalatói hatóságoknak, hogy Mansfeldet, francia, német s magyar tisztokból, összesen 80 személyből álló kíséretével együtt a legnagyobb tisztelettel fogadják s minden szükségesel ellássák. Mansfeld azonban Serajevoba érkezvén, hirtelen meghalt, s így csak kíséretének főbb emberei jöttek el Velenczébe, hol terjedelmes emlékiratot nyújtottak át a Signoriának.

Az emlékirat kiemeli a Mansfeld Ernő gróf által a szabadság ügyének s az egész kereszténységnek tett fontos szolgálatait, hangsúlyozza annak a velencei köztársaság iránti élénk rokonszenvét, röviden érinti a Brandenburgban mások hibája miatt szenvedett veresége utáni hősiesség fáradozásait s újból való harcra kelését: előadja, miképen sikerült neki Szilézián s Morvaországon keresztül Magyarországra hatolnia s Bethlen Gábort a háború megindítására buzdítani, melynek következtében az ellenség a saját országa megvédése végett közel 30 ezernyi sereget volt kénytelen Németországból kivonni. E tervének kivitele után Mansfeld úgy a közügyek, mint a hadsereg érdekében, részben beteges állapota miatt is jónak látta Velenczébe jönni, honnét a külhatalmakkal könnyebben érintkezhetett s hol egészségét is jobban ápolhatta volna. Bethlen beleegyezésével tehát útra kelt, seregét Magyarországból hagyván. Szándéka volt Páduában pihenőt tartani s tisztjeit onnét különböző irányban szétküldeni a külhatalmakhöz viendő üzenetekkel. Útközben azonban betegsége súlyosabbá vált s Serajevóban, rövid szenvedés után meghalt. Három nappal halála előtt Mansfeld megírta végrendeletét, melyet tisztjei az emlékirattal együtt átnyújtottak a Signoriának.

E végrendeletében Mansfeld a következő óhajtsáit fejezte ki:

1. Hogy Velenczében temetessék el.
2. Hogy úgy a kíséretében, mint seregénél lévő tisztjei a Magyarországból hátrahagyott hadipénztárából végkielégítést nyerve elbocsáttassanak.
3. Hogy összes tartozásai kifizettessenek.
4. Megnevezi azon kedvencz tisztjeit, kiknek külön jutalmat rendelt.
5. Hadibiztosának, Peblis ezredesnek, mint a ki azon egész idő alatt, mióta Anglia s Franciaország szolgálatában állott, mindenbe bele volt avatva, s a Bethlen Gábor biztosaival folyt s Ma-

gyarországba jövetelét megelőzőtt tárgyalásokban is részt vett, meghagyja, hogy eltemetése után haladéktalanul Franciaországba menjen, Savoya felé véve útját, s tudassa a savoyai herceggel s a francia királlyal az eddig történeteket; Dulbier ezredesnek továbbá meghagyta, hogy a főtnevezettektől érkezendő leveleknek Bethlenhez való juttatása s magával vitt vagyona fölött való őrködés czéljából Velenczében maradjon. Jutalmat rendel egy kíséretében lévő török csausznak s egy meg nem nevezett magyar nemesnek. Magyarorszában hagyott seregét illetőleg, végre azt rendeli, hogy addig együtt maradjon, míg további rendeltetése iránt Franciaországból s Angliából utasítások nem érkeznek.

A velencei tanács mély részvétellel fogadta Mansfeld kíséretének előtte megjelent tagjait, az emlékiratban kijelölt ügyekre vonatkozólag azonban kijelenté, hogy azok úgy Mansfeld közbejött halála, mint a Bethlen Gábor s Ausztria közt időközben megkötött béke által előidézett változások miatt tárgytalanná váltak. Mansfeldnek Velenczében való eltemetetését illetőleg is kitérőleg válaszolt a velencei tanács, egyelőre csak azt rendelvén, hogy a hadvezér hamvai ideiglenesen Spalatóban, fekete bársonnyal bevont koporsóba helyezve takaríttassanak el.

Mansfeld kíséretének Velenczében való időzése alatt Thurn gróf levelet kapott Bethlentől, melyben ez tudatja, hogy Ferdinánddal azért volt kénytelen békét kötni, mert a szövetségesek és a Velence részéről ígért hadisegély elmaradt. Thurn gróf közölvén e levelet a Signoriával, ez jónak látta utasítani bécsi követét, hogy Bethlennek ilyenmő állításait határozottan czáfolja meg, mert Velence sohasem ígért segélyt Bethlennek, sőt ebbeli kéréseire mindig kitérőleg válaszolt. Ugyanezt tudatja a Signoria Thurn gróffal is, ki azon hitben élt, hogy Velence csakugyan tett ilyenmő ígéreteket Bethlennek. Utasították továbbá az Angliában s Németalföldön székelő velencei követeket, hogy hason értelemben világosítsák fel ama fejedelmeket, a Spanyol- s Lengyelországban levő követeket pedig, hogy az efféle híreket Bethlen ravasz fondorlatainak tulajdonítsák.

Azalatt azonban a kétszinű velencei tanács nem mulasztja el gazdagon megajándékozni a Mansfeld kíséretében érkezett magyar nemeset, kivel levelet is küldött Bethlennek, telve a leghízelgőbb baráti kifejezésekkel.

Nemsokára Thurn gróf is végleg megvált a velencei köztársaságtól.

A németalföldi s angol udvarnál volt velencei követek 1626-dik évi jelentései, különösen a brucki béketárgyalásokkal egyidejűleg folyt hágai értekezletre s az ott megkötött egyezsége vonatkozólag, tartalmaznak érdekes adatokat. Jakab angol király eleinte nem igen bízott Bethlenben; de vejének, Pfalzi Frigyesnek, sikerülvén őt Bethlen megbízhatósága iránt teljesen megnyugtadni, ő is hozzájárult a hágai egyezséghez, a mi megtörténvén, Quadt kapitány, Bethlen követe, 1626. december 10-ke körül gazdagon megajándékozva tért vissza Magyarországra.

VI.

1627—1628.

Konstantinápolyi tárgyalások. — Bethlen követségei. — Mikó. — Toldalagi. — A porta Bethlen elleni gyanúja. — Jusszuf küldetése.

A brucki béke híre, mely 1627. január vége felé érkezett Konstantinápolyba, a perzsa háborúra való tekintetből, örömmel fogadtatott a porta által, s a kajmakám annak azonnali közzétételét rendelé el. A szövetséges hatalmak követei közt ellenben a hír nagy nyugtalanságot okozott, mit Bethlen ügynöke azon állításával igyekezett némileg enyhíteni, hogy csak 3 havi fegyverszünet köttetett a rossz időjárás miatt.

Ugyanekkor levelek érkeztek Bethlentől ügynökéhez s az angol követhoz Körmöczbányáról, 1626. december 14-ki kelettel, melyekben tudatja, hogy a 3 havi fegyverszünet a dán király megbizottja s Mansfeld tisztjeinek beleegyezésével köttetett meg, s hogy elhatározott szándéka a közelgő tavasszal a törökök segítségé nélkül is megújítani a harcot Ausztria ellen. Szükségesnek tartja, hogy a követek eszközöljék ki a portánál Murtéza basa Konstantinápolyba hivatását, hogy előszóval adhassa elő véleményét a magyar ügyek fölött; mely esetben bizonyosra vehető, hogy a porta a háború folytatását fogja elhatározni. Bethlen ezúttal nyugtát is küldött ügynökének a németalföldi követ által számára lefizetendő 30,000 tallérnyi hadisegélyről.

A mi a követeknek Bethlen által kívánt közbenjárását illeti, az angol s hollandi követek ismervén a porta békés hajlamait, attól tartottak, hogy Murtézát Konstantinápolyban, heves természete miatt könnyen nyugalomba helyezhetnék, s benne Bethlen hatalmas barátot vesztené, s ennél fogva jobbnak tartották nem kívánni hazahívását, egyelőre csak arra szorítkozván, hogy befolyásukkal a béke megkötését minél továbbra halasztásák, s hogy annál inkább czélt érjenek, a velencei követ közölte az ez ügyben fáradozó angol s hollandi követekkel Bécsből vett híreit is, melyek szerint Wallenstein utasítva van, a török sereg jelen gyenge állapotát

felhasználva támadást kísérteni Buda s Esztergom ellen, a győri kormányzó pedig parancsot kapott Székesfehérvár felé nyomulni, hogy azokkal a kajmakámra s a porta többi főembereire hatást gyakorolhassanak. A porta azonban, írja a velencei követ, annál hajlandóbbnak látszik a békére, minél fenyegetőbben viselkedik irányában Ausztria.

Néhány nap múlva — február 13-án, Bethlennek újabb követe érkezett Konstantinápolyba, levelekkel a kajmakámhoz s a többi miniszterekhez. A szultán, mivel a levelek közöltettek, hosszan értekezett a kajmakámmal a Bethlen által írott dolgok fölött, s a tanácskozás eredménye az lón, hogy Murtéza budai basa parancsot kapott a Ferdinánddal való béketárgyalásokat minél hosszabbra nyújtani, hogy e tárgyalások alatt a császári hadak sakkban tartatván, Bethlen s szövetségeseinek hadiműködése megkönnyíttessék. Bethlent is figyelmeztették, a hozzá intézett levélben, hogy ne mulassza el most a jó alkalmat, s szövetségeseivel együtt szánja el már magát valami határozott lépésre. A kajmakám közölte e levelet az angol követtel is, ki megígérte, hogy ő is hason szeltemben fog irni urának, bár a szállongó békehírek nem igen biztatólag hatnak reá; s bár a kajmakám azt igyekvék vele elhitetni, hogy e békehírek mesterségesen lettek elterjesztve, ő, mint a velencei követnek mondja, azt hiszi, hogy a porta a maga részéről békét óhajt, de nem akarja, hogy a szövetséges hatalmak kibéküljenek Ausztriával.

Ugyanez alkalommal Bethlen konstantinápolyi ügynökéhez is intézett levelet, melyben újból erősítvén, hogy a jövő tavasszal a törökök segítségé nélkül is folytatni fogja a háborút, utasítja őt e szándékát a követekkel is tudatni; s francia követ előtt pedig neheztelését kifejezni a fölött, hogy a királya nevében tett ígérete daczára a megállapított pénzsegélyt meg nem küldötte. Sajnálattal jelenti ki végre, hogy azon esetre, ha szövetségesei őt cserben hagyják, kénytelen lesz elfogadni a Ferdinánd által neki tett előnyös ajánlatokat.

A francia követ, mint a velencei követ írja, kitérőleg válaszolt Bethlen ügynökének. Mind világosabban kiténik azonban, hogy egyáltalában semmi utasítása nincs e részben, s hogy Franciaország mindinkább hajlik Ausztria felé. Az angol követ ellenben újabb utasított királya által, hogy Bethlen ügyét a legmelegebben támogassa a portánál, s hogy e tekintetben a velencei követtel egyetértve járjon el, a ki pedig jó szónál egyebet nem igen akart tenni Bethlen érdekében.

Mialatt azonban a szövetséges hatalmak konstantinápolyi követei azon fáradoztak, hogy a porta s Ferdinánd közti béketárgyalásokat lehetőleg meghíusítsák s Bethlennek a porta további támogatását biztosítsák, megérkezett a hír, hogy Ferdinánd s Bethlen közt a béke, a brucki egyezség alapján, megkötött, s ennek következtében a béketárgyalások a porta s Ferdinánd közt újból fölvetettek. A hír nagy kedvetlenséget okozott a diplomáciai körökben, hol nagyon különösnek találták, hogy míg Bethlen követe, Quadt kapitány, úgy az angol, mint a dán s németalföldi udvaroknál mindent kivitt, a mit csak akart, s Bethlen konstantinápolyi ügynöke csak a minap vette át a Németalföld részéről küldött 30,000 tallérnyi hadisegélyt, sőt Bethlen szavát adta Quadt visszaérkeztéig, legalább ápril végeig várakozni, most ily kedvezőtlen békére szánta el magát. Bethlennek e hirtelen elhatározását némelyek a porta békés hajlamainak, mások pedig némely szövetséges hidegségének tulajdonítják; voltak olyanok is, kik az egészet csak politikai fogásnak tartották.

Végre június hó derekán Bethlen rendkívüli követe, Mikó Ferencz, Konstantinápolyba érkezvén, úgy az angol, mint a németalföldi követ előtt részletesen előadta az ügyek valódi állását s tudatá egyszermind a föltételeket, melyek alatt Bethlen továbbra is hajlandó megfelelni a szövetségesek irányában vállalt kötelezettségeinek. Először is fizessék meg neki a mult évi hátralékos hadisegélyt, hassanak oda a követek a portánál, hogy a Ferdinánddal folyamatban lévő békealkudozások megszakíttassanak, s végül, hogy a hadisegély folyó havi részlete is kifizetessék.

Az angol követ, mielőtt e pontokra válaszolt volna, neheztelést fejezte ki a megkötött békeszerződés miatt, holott mindenki azt várta, hogy Bethlen teljesíteni fogja a szövetségesi irányában vállalt kötelezettségeit. Nem sokat vár tehát újabb ígéreteitől sem. Késznek nyilatkozik mindazonáltal megtenni mind azt, a mire királya kötelezve van. De a mi a portánál teendő lépéseket illeti, a hágai egyezség nem foglal magában ez iránt semmi intézkedést, mert az úgy lön megkötve Bethlennek, mint szabad fejedelemmel, ki függetlenül határoz béke s háború fölött, s ki késznek nyilatkozott — török segítség nélkül is — 15—25,000 magyarral egyesülni a dán sereggel s harcolni a közszabadság érdekében. Ezután az angol követ, azon gyanúperrel élve, hogy Bethlen követségének egyedüli célja ürügyet találni, hogy a saját hibáját másokra háríthassa, azt kívánta Mikótól, hogy szóval tett előadását írásban adja be; mire ez csak nagy nehezen vala rávehető, s ekkor egy már kész emlékiratot mutatott elő,

melynek tartalma annyiban különbözött az előadottaktól, hogy a portánál teendő lépésekről említés sem vala téve.

Az angol követ végre megígérte, hogy bár kötelezettség nélkül is meg fogja tenni a maga részéről a szükséges lépéseket a béke meghíusítása céljából. Mikó viszont megígérte annak kieszközölését uránál, hogy hadseregével a határszélre induljon, honnét módjában álland kötelezettségéhez képest 15,000 magyar harczost átjuttatni a dán sereghez, a nélkül, hogy Ferdinánddal nyílt háborúba bocsátkoznék.

Mikó távozása után az angol s hollandi követek minden lehető elkövetek ugyan a béketárgyalások megszakítása érdekében; daczára azonban minden fáradozásuknak, a béke tudvalevőleg 1627. szeptember 12-én megkötött.

Bethlen most azon fáradozott, hogy a már aláírt békeszerződésnek a szultán által való szentesítését híusítsa meg minden áron, s az évi adóval Konstantinápolyba küldött követének erre nézve is adott utasítást. E követével Bethlen az angol követnek is küldött levelet, melyben neheztelést fejezte ki azon szemrehányó levél miatt, melyet Jakab király Ferdinánddal való békekötése miatt hozzá intézett, holott e lépése kizárólag a szövetségesek habozásának s határozatlanságának vala tulajdonítható.

A török s a császári biztosok által megkötött békeszerződést Balogh István tatai kapitány hozta el Konstantinápolyba Ferdinánd levele kíséretében; s a velencei követ 1627. december 27-ki jelentése mellett közli a Signoriával mind a két oklevelet. ¹⁾

Fölmerült ekkor a konstantinápolyi diplomáciai körökben az a gyanú is, hogy Bethlen Gábor Ferdinánddal szövetkezve Törökország ellen fordíthatná fegyverét. A velencei követ szóba hozván a dolgot a kajmakám előtt, ez ily eshetőséget csak úgy képzelt valószínűnek, ha Bethlennek Ferdinánddal való szövetségéhez a pápa és Spanyolország is hozzájárulnának. A spanyol segítséget azonban, nyugtatá meg a velencei követ a kajmakámot, a velencei köztársaságnak módjában áll megakadályozni. Növelte e hír hitelességét a császári ügynök azon állítása, hogy Bethlen a békekötés létrejötte után azonnal följajnlotta szövetségét Ferdinándnak, azon feltétel alatt, hogy elismeri királyi czímét.

Bethlen ellenben a szultánhoz intézett levelében úgy adá elő a dolgot, hogy Ferdinánd, a spanyol király s más ke-

¹⁾ Oklevéltár 725. l.

resztyén fejedelmek igen előnyös ajánlatokkal igyekeztek őt Törökország ellen megnyerni; de ő, mint a szultán hű alattvalója, visszautasította mind ez ajánlatokat.

Írt ekkor Bethlen a kajmakámnak is egy Perzsiából s Indiából visszatért magyar főúr megöletése miatt. A kajmakám ugyanis, írja a velencei követ, éjnek idején a magyar főurat lakásán megtámadván, meggyilkoltatta s vagyonát elcsajátította. Bethlen fényes elégtételt követelt a kajmakámtól, ki azonnal válaszolt is; válaszának tartalma azonban titokban tartatott.

Egyidejűleg az oláh vajda néhány, általa felfogott, levelet küldött a kajmakámnak, melyekben Bethlen Zsigmond lengyel királyt s a tatár kánt Törökország ellen hangolni igyekezett.

Ily hírekkel szemben a kajmakám jónak látta a Bethlennél már többször megfordult Jusszuf agát újból hozzá meneszteni azon megbízással, hogy kipuhatolva az igazságot, adja értésére Bethlennek, hogy a portának tudomása van alattomos fondorlatairól, és ha kell, fenyegetésekkel, ha kell, szép szavakkal, de minden áron iparkodjék őt szándékától eltéríteni s a portának újból megnyerni. Jusszuf ez alkalommal sok értékes ajándékot vitt Bethlennek, a fejedelemszszonyinak s az udvari méltóságoknak.

Az angol követ a fentebbi hírek által nyugtalanítva, azon fáradozott a kajmakámnál, hogy Bethlent oly tény elkövetésére buzdítsa, mely Ferdinánd elleni indulatáról nyilvános tanúságul szolgáljon.

Jusszuf követségének az az eredménye lön, hogy Bethlen a porta s a szövetséges hatalmak követi megnyugtatósa céljából egyik legkiválóbb emberét, Toldalaghy Mihályt küldé Konstantinápolyba. A vele küldött levélben Bethlen elősorolván a portának tett fontos szolgálatait s továbbra is hű szolgálójának vallva magát, bebizonyítja, hogy Ferdinándal csak kényszerűségből kötött békét, s azt is csak azon föltétel alatt, ha egyidejűleg a portával is létrejön a békeszerződés. Bethlen elismeri a tatár kánnal való jó viszonyát, mely azonban nem Törökország ellen irányul, hanem tisztán saját védelmére szolgál. Toldalaghy szintén hozott ajándékokat a kajmakám s a porta többi vezérférfiai számára.

Jusszuf aga, ki Toldalaghy társaságában érkezett vissza Konstantinápolyba, kedvező színekkel eseteli a magyarországi hangulatot, bizonyítja Bethlen s a magyar főurak jó

indulatát; a magyar népről azt mondja, hogy nincs teljesen megelégedve Bethlennel, de a törökök iránt rokonszenvvel viseltetik.

Toldalaghy az angol s hollandi követeknek is hozott leveleket Bethlentől, s az azoknál tett látogatásai alkalmával előszóval is kijelenté, hogy Bethlen változatlanul megmaradt az, a mi volt, a liga barátja; hogy a békét kényszerűségből kötötte meg, de azért az alkalmas pillanatban — meglévén a hadviselésre szükséges eszközök — teljesíteni fogja elvállalt kötelezettségeit.

»Nemcsak alkalmas pillanat, de szükség esete forog fenn« — szól az angol követ, utalván Ausztria növekedő hatalmára, mely előbb-utóbb romlását fogja okozni. A mi pedig az eszközöket illeti, úgymond, azokban nem lesz hiány. Akár azonnal lóra ülhet, s biztosítja, hogy a liga a legnagyobb pontossággal fog megfelelni kötelmeinek. Toldalaghy azt óhajtotta, hogy a szövetséges hatalmak indítsák meg rögtön hadaikat s küldjenek sereget Sziléziába. Ennek kivételét, azaz a konstantinápolyi követeknek ez irányban teendő lépéseit azonban nagyon hosszadalmasoknak tartották; Toldalaghy pedig egyéb nyilatkozatra nem vala bírható, bár maga is megvallotta, hogy Bethlen tökéletesen meg van győződve arról, hogy Ferdinánd, milyet Dániával végzett, legott ellene s Törökország ellen fogja fordítani fegyverét.

Toldalaghy majd két hónapig tartózkodott Konstantinápolyban, mely idő alatt többször érkeztek hozzá futárok Bethlentől, ki különösen Ferdinánd hadikészülődéseire akarta figyelmeztetni a portát, mely aztán meghagyta a magyarországi összes szandzsákoknak, hogy minden eshetőségre készen legyenek. Ferdinándot pedig figyelmeztették, hogy hadikészülődései gyanút ébresztenek s ellenrendszabályokat fognak magok után vonni.

Toldalaghy, ki Konstantinápolyban léte alatt sem a francia, sem a velencei követeket meg nem látogatta, 1628. június 24-én utazott vissza Magyarországra. Nem sokára Jusszuf is követte őt azon megbízással, hogy újból figyelje meg a magyarországi dolgokat s küldjön be azonnal terjedelmes jelentést a tapasztaltakról.

Öt hónap múlva, azaz november 20-ka körül, Toldalaghy Mihály ismét eljött Konstantinápolyba. Vele egyidejűleg érkezett Ferdinánd követe is; de míg ez, bár mindenféle

értékes ajándékot hozott a szultánnak,¹⁾ majdnem három hónapon át, mint fogoly őriztetett lakásán, még a templomba menés sem lévén neki megengedve, Toldalaghy a legnagyobb kitüntetésekben részesített. Ez alkalmal mintegy hat hétig tartózkodott Konstantinápolyban, s működése, mint a velencei követ jelentéseiből kivehető, leginkább oda vala irányozva, hogy a portát Bethlen lengyel terveinek megnyerje, illetőleg a porta engedélyét eszközölje ki, hogy Bethlen a pártján lévő lengyel főurak segélyével a lengyel trónt elfoglalhassa. A porta bővebb értesülések beérkezéig halasztá vászát.

¹⁾ Egy órát, egy ezüst asztalkészletet, egy tükröt, egy súlyok segélyével működő zeneművet.

VII. 1629.

Bethlen Gábor lengyel tervei. — Talleyrand Károly s Roussel Jakab Bethlen megbízottjai Konstantinápolyban s a muszka udvarnál. — Konstantinápolyi tárgyalások. — Bethlen halála.

Az 1629. év tavaszán két titokzatos egyén jelent meg Konstantinápolyban. Az egyikről a velencei követ csak annyit tudott, hogy francia és Pfalzi Frigyessel összeköttetésben álló hugonotta, ki azért jött, hogy akadályokat gördítsen a Ferdinánd követével való béketárgyalások elé. A két egyén, kik, mint később kitudódott, Talleyrand Károly és Roussel Jakab valának, szoros összeköttetésben állottak Bethlen ügynökével, ki lóvásárlások ürügye alatt együtt érkezett velők Konstantinápolyba, s titokban értekeztek a protestáns hatalmak követeivel.

Talleyrand fölkereste nemsokára a velencei követet is. Nevét vonakodott megmondani, s csak mint a szabadság barátját mutatta be magát. Némi általánosságok után Bethlen Gáborra fordítván a beszédet, nagy lelkesedéssel szólt lüngelméjéről, ügyességéről s szabadelvűségéről. Utazása céljáról azonban csak második látogatása alkalmával szólt, s ekkor is a legmélyebb titoktartás ígérete mellett. Nevét azonban még most sem árulta el Talleyrand, csupán annyit mondván, hogy francia hugonotta, de Franciaország behígyeibe soha sem avatkozott, hanem évek óta működik külföldön a vallásszabadság érdekében. Beutazta egész Európát s biztosan reméli, hogy működését siker fogja koronáznai.

Az általános helyzetről szólván, Talleyrand a protestantismus legfőbb ellenségeként Zsigmond lengyel királyt állítá oda, mint a ki, a jezsuiták befolyása alatt, a legveszedelmesebb tanácsokat adja Ferdinánd császárnak, kivel a legszorosabb viszonyban áll. Zsigmond most mindenekfölött Oroszország meghódítására irányozza törekvését, a mi ha sikerül neki, uralma Svédország s Dánia fölött biztosítottnak tekinthető, sőt Ausztria segélyével egész Európával fogja éreztethetni hatalmát.

Ily körülmények közt, szolt Talleyrand, az egyesült protestáns hatalmak elhatározták mindent megmozdítani, hogy Bethlen Gábort bármily áldozat árán a lengyel trónra juttassák; a mi által nemcsak a föntjelzett veszély lenne a legbiztosabban elhárítva, de igen tekintélyes egyensúly is nyeretnék Ausztria hatalma ellenében; a kereszténység visszanyerné rég nélkülözött nyugalma s magára a velencei köztársaságra is óriási előnyök haramolnának e combinatióból. Szolt ezután Bethlen hatalmas összeköttetéseiről Lengyelországban, még magában a pápi osztályban is, a jezsuita párt kivételével, melyet azonban Bethlennek könnyűszerrel sikerülne legyőznie. A terv az, hogy Bethlen Gábor, nem várva be Zsigmond halálát, a legelső kedvező alkalmat használja fel Lengyelországba való betörésre. Az út már egyengetve van. Bethlen pártja hatalmas Lengyelországban, s ennek föntartása nem csekély költségébe került. Bethlen mindazonáltal, még igen jelentékeny összegekkel rendelkezik, melyeket a hadiköltségekből szinte fukar takarékossgal sikerült megkaparítania e szent célra. Hogy a siker biztosabb legyen, Bethlen a legjobb egyetértésben él a kozákokkal, tatárokkal s a szomszéd sziléziaikkal, most pedig alkudozásra lépett magával a muszka czárral, ki Gusztáv Adolf svéd királylyal együtt hathatósan mozdítja elő Bethlen terveit.

A mi őt s társát, Roussel Jakabot illeti, ők csak azért jöttek Konstantinápolyba, hogy a porta beleegyezését eszközöljék ki s egyidejűleg késleltessék az Ausztriával folyamatban levő béketárgyalásokat. Mihelyt elvégezték dolgaikat, azonnal Svéd- s Oroszország felé veendik útjokat, hogy az ügy érdekében ott is megtehessék a szükséges lépéseket. Lengyelországot már beutazták, honnét csak nagy bajjal sikerült a nekik vetett hálókból megmenekülniök. Franciaországtól keveset vár Talleyrand, annál többet Savoyától, mely nemcsak a vallás, hanem az állam érdekei által is hagyja magát vezéreltetni.

Talleyrand végül arra kérte a velencei követet, hogy e nagy fontosságú ügyet a maga részéről is támogassa a portánál, mit ez meg is ígért, az akkor Konstantinápolyban időzött moszkvai követekhez kért ajánló levelet azonban megtagadta.

A velencei követ, a föntebbieket közölvén a Signoriával, azon meggyőződését fejezi ki, hogy a lengyelországi terv nem Bethlentől származik, hanem nála hatalmasabb fejedelmektől, mit abból is következtet, hogy a konstantinápolyi patriárka, kihez Bethlen levelet is írt ez ügyben,¹⁾ ezen általa

¹⁾ Oklevéltár 760. l.

a legmelegebben fölkarolt tervet nemcsak kivihetőnek, de a közjó érdekében kiválóan előnyösnek is tartá. A patriárka a nevezett két francziát ajánló levelekkel látta el a Konstantinápolyból hazatérni készülő moszkva követekhez, azonkívül egy meghitt emberét adá melléjük, hogy útjokban segítségökre legyen.

Felső azonban, jegyzi meg a velencei követ, hogy a terv Bethlen fukarsága s állhatatlansága miatt fog hajótörést szenvedni; bár Bethlen követei váltig azt bizonyítgatják, hogy urok állhatatlansága csakis mások hibájának tulajdonítható; fukarságának egyedüli célja pedig, mint Talleyrand is erősíté, az volt, hogy lengyelországi terve kivitelére minél nagyobb összegeket halmozzon össze.

A velencei követ értesülése szerint Bethlen törekvése most oda irányult, hogy az iránta nem a legbarátságosabb érzelmeket tápláló oláh s moldva vajdák mások által helyettesíttessenek. A lengyel ügy különben a legmélyebb titokban tárgyalatott, úgy, hogy Bethlen konstantinápolyi ügynökének sem volt róla tudomása.

Május 20-ka körül Talleyrand kihallgatást nyert a nagyvezértől, mely alkalommal átnyújtván Bethlennek törökül írt credencionális levelét, előszóval adta elő az ügyet úgy, a mint a velencei követ fentebbi jelentésében ismertette. A nagyvezér figyelemmel hallgatta végig Talleyrand előadását, a választ azonban csak két hét múlva adta meg, mely mindössze csak azon kijelentésből állott, hogy Törökország bár rokonszenvennel viseltetik Bethlen s a szövetséges hatalmak iránt, a perzsa háborúban való elfoglaltsága miatt nem avatkozhatik ez idő szerint európai ügyekbe.

Bethlennek értésére esvén a fentnevezett francziáknak a nagyvezér részéről való hideg fogadtatása s az azoknak adott tagadó válasza, rögtön követet menesztett Konstantinápolyba, s a nagyvezérhez intézett levelében egész világosan kimondá, hogy nagyon meg találja bánni a nagyvezér, ha lengyel terveit illetőleg akadályokat gördít útjába.

Ez erélyes föllépésének megvolt a kívánt eredménye. Június 20-ka körül ugyanis Talleyrand és Roussel éjnek idején titkos audiencián fogadtattak a kajmakám által, és teljes három órai értekezés után, a következőkben történt megállapodás: A porta Bethlenhez intézendő levélben nemcsak helyben fogja hagyni lengyelországi tervét, de buzdítani is fogja annak végrehajtására. Parancs fog menesztetni Murtéza s Hussein basáknak, hogy seregeiket Bethlen rendelkezésére készen tartsák. A lengyel király pártján álló moldvai vajda azonnal

el fog mozdíttatni. Végre az Ausztriával folyó béketárgyalások félbe fognak szakíttatni.

A levél, melyet a kajmakám ez alkalommal Bethlenhez intézett, a velencei követ olasz fordítása után körülbelül a következő tartalmú vala:

»... Tudattuk önnek, hogy a Mikes által hozott terjedelmes levelében érintett, valamint a Jusszuf aga által előszóval előadott ügyben kedvező választ várhat. Minthogy azonban ön kivülem még a nagyvezérnek is írt, jónak láttam fölkeresni őt s vele egyetértőleg írni meg a jelentést Ó felségének, a nagy s hatalmas szultánnak, kinek Isten boldogítsa híveit. És előszóval is előadván Ó felségének az ügyet, s meleg szavakban ráutalván azon hű s őszinte baráti érzelmekre, melyeket ön a fényes porta iránt mindenha tanúsított, üdvásztó áldások háramlottak az ön személyére, s kiadott a magas parancs, hogy ügye saját óhajlásán felül kedvön legyen elintézve. Minek következtében levelek küldettek úgy a moszkva fejedelemnek, mint a svéd királynak, ön sógorának, s a levél vivője, a görög Isorna, ki a moszkvai követek kíséretében volt itt, az ön által ideküldött francia nemes urak társaságában indult útjára. Levél menesztetett továbbá a tatár kánnak, s a németalföldi követ, kivel behatóan értekezünk, szintén írt ez ügyben a baráti hatalmaknak.

»Kívánságához képest körülményesen megbeszéltük a dolgokat a francia küldöttekkel, s elláttuk őket a szükséges ajánló levelekkel. De tekintve ez ügy kiváló fontosságát, választunk nem akartuk közönséges ember kezére bízni, hanem küldjük azt ezennel az ily ügyekben annyira jártas s megbízható Hazi Jusszuf agával, kitől, ha a hatalmas Isten segítségével jó s kedvező időben megérkezik, meg fogja tudni mind azt, mit ez ügyben mondani akarunk, s kérjük önt, hogy teljes hitelt adjon szavainak.

»Szeretett őszinte barátunk! Miután ön régidő óta barátja s jóakarója a fényes portának s mi teljesen elismerjük mind azon jó szolgálatokat, melyeket nekünk tett, az ön ügyei itt mindenkor kedvező elintézésben részesültek, s e szerint most is teljes hitelt adván a hitelen moldvai vajdára vonatkozó többszörös jelentéseinek, szultán Ó felsége jónak látta elmozdítását elrendelni s helyébe Sándor volt oláh vajdát kinevezni, ki már útban van Moldvaország felé.

»Nem írjuk meg az okát, a miért a nagyvezér nem fogadta el Mikest; majd megmondja szóval Jusszuf. Annyit azonban mondhatok, hogy a nagyvezér nagy szeretettel viseltetik ön irányában, hogy hozzá intézett levelét négyszer olvasta végig s aztán meghagyta nekünk, hogy ezentúl hoz-

zánk érkezendő összes leveleit közöljük vele. Egy szóval itt minden az ön kívánsága szerint történik, a mint a hollandi s angol követek is tudatni fogják önnek.

»Legyen óvatos, s ha az alkalom kedvező, ne szalásssza el... A Jusszuf által elmondandó dolgokra nézve kérjük mihamarabb válaszát. Jó lesz tüztesen megbeszélni vele az ausztriai, lengyel, svéd s dán ügyeket, hogy jól értesülten térhessen vissza hozzánk...»

Utóiratban tudatja, hogy Martéza basa leveléből sajnálatlaltal értesült betegségéről, mely a szultánra is igen leverőleg hatott. Reméli Istentől gyors felgyógyulását, s kéri, hogy betegségét ellenségei előtt lehetőleg titokban tartsa.

Az egyidejűleg a tatár kánhoz menesztett levelében a szultán utalván a Ferdinánd császár s a keresztyén fejedelmek közt dicsőn fényeskedő Bethlen Gábor erdélyi fejedelem közti viszályra, figyelmezteti őt, hogy éber szemmel kísérve az erdélyországi dolgokat, azon esetre, ha tapasztalni fogná, hogy Ferdinánd újabb támadást akar intézni Erdélyország ellen, vagy ha Bethlen Gábor által segítségül hivatnék, rögtön siessen, vagy maga a kán, vagy fivére megszámlálhatatlan sokaságú tatárjaival Erdély védelmére...

E két oklevél világos bizonyítékkal szolgál, hogy a porta teljesen hozzájárult Bethlen lengyelországi tervéhez, s hogy e szerint Bethlen megbízottjai Talleyrand s Roussel, kik 1629. július 26-án távoztak Konstantinápolyból, a moszkvai követek s a Bethlentől visszatért svéd követ kíséretében s számos ajánló levéllel ellátva, teljes sikerrel végezték konstantinápolyi küldetésüket.

Elutazásuk után a konstantinápolyi francia követ, ki rossz szemmel nézte két földije működését, fölkereste a velencei követet, azon reményben, hogy tőle egyet-mást meg fog tudhatni működésökről. A velencei követ azonban annyira óvatos volt, hogy még azt se vallotta be, hogy velök találkozott, sőt naivul kiletők fölött tudakozódván, a francia követ Talleyrandról azt mondotta, hogy fivére Lajos király első kamarása volt, de mint hugonotta kivégeztetett, Rousseltől csak annyit tudott, hogy sédani ügyvél.

Érdekes, hogy Talleyrandnak s Rousselnak Konstantinápolyban való majd négy havi tartózkodása alatt a béketárgyalások végett ott időző császári követ a legszigorúbb őrizet alatt tartatott, s csak azok elutazása után lón szabadon bocsátva. Ezeket elmondván 1629. július 21-ki jelentésé-

ben, a velencei követ megjegyzi, hogy Bethlen oda viszi a portát, hová neki tetszik. »Tisztelik, úgymond, s félnek tőle.«

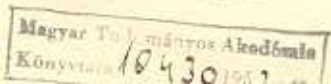
Midőn immár, mint a fentebbiekből kitűnik, Bethlen magasra törő tervei oly közel állottak a megvalósuláshoz, sőt Talleyrand Caffából már azt is jelenté, hogy a tatárok csatakészen várják a parancsot a Lengyelországba való betérésre, 1629 szeptember havában, mint derült égből lecsapó villám érkezett Konstantinápolyba Bethlen súlyos betegségének híre. Jusszuf aga Kolozsvárrt Augusztus havában kelt levelében ugyanerről ír a velencei követnek: »Bethlen betegsége, úgymond, nagyon hasonlít a vízibetegséghez, egész teste meg lévő dagadva, a köldöktől le a lába aljáig. Szellemi ereje ép s nagyon reménykedik mihamarábbi felgyógyulásában. De az orvosok nagyon aggódnak, attól tartván, hogy a daganat főlebb talál terjedni...«

Néhány nappal Bethlen halála előtt, 1629. november 10-én, még egy követe érkezett Konstantinápolyba, ki az évi adót és azonkívül 12 aranyozott ezüst kelyhet s 24 sólymot hozott a szultánnak. Fogadtatása nagy pompával ment végbe. Vele érkezett Jusszuf aga is, ki Bethlen egészségéről s a lengyel hadjáratra való készülődéseiről a legkedvezőbb híreket hozta.

Feltűnt azonban, hogy Bethlen követe Tokajvára s a hét magyar vármegye megbízásából lépéseket tett, hogy miután ama magyarországi részek Bethlen halálával szerződés-szerűleg Ferdinándra szállának, a porta protectoratusát eszközölje ki számukra, mely kívánatuknak a szultán eleget is tett. ¹⁾

Végre 1629. december első napjaiban érkezett meg Konstantinápolyba Bethlen halálának híre, mely általános megdöbbenést okozott a portánál s a diplomáciai körökben, és egy csapással megsemmisítette a lángeszű fejedelem magasztos terveihez fűzött fényes reményeket.

¹⁾ Oklevéltár 784. l.

I. tagtól 20 kr. V. Szám. I. Rákóczy György és a diplomácia. Szilágyi Sándor rendes tagtól 50 kr. VI. Szám. Gr. Prokesch-Osten Antal m. t. akad. külfag emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak fölfedezése. Ipolyi Arnold igazg. és r. tagtól 40 kr. VII. Szám. Erdélynek Honter János által készített térképe 1832-ből egy térképpel. Fabricius Károly lev. tagtól 20 kr. VIII. Szám. A Wesselényi család őseiről Deák Farkas l. tagtól, 30 kr. — IX. Szám. Thurzó Zsigmond, János, Sannissló és Ferencz, négy egykorú püspök a Bethlenföldi Thurzó családból. 1497—1540. Wenzel Gusztáv r. tagtól, 40 kr. — X. Szám. Szilágyi Ferencz emlékezete. Szabó Károly r. tagtól, 20 kr.

Nyolczadik kötet. 1879.

I. Szám. A helynevek és a történelem. Pesty Frigyes r. tagtól, 40 kr. — II. Szám. Erzsébet Anglia királynője és Ausztria. 1583—88. Adat a XVI. század vallási történelméhez. Kiadatlan kútfők nyomán Wertheimer Edétől, 30 kr. — III. Szám. A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. Hanlik Imre lev. tagtól 10 kr. — IV. Szám. Az első hazai hírlap. 1705—1710. Thaly Kálmán lev. tagtól 30 kr. V. Szám. Dob István Egerben. Székfoglaló értekezés. Gyárfás István lev. tagtól 50 kr. — VI. Szám. Szalay Ágoston emlékezete. Deák Farkas lev. tagtól 10 kr. — VII. Szám. Északnyugoti utam. Rómer Flóris rend. tagtól 10 kr. — VIII. Szám. Béli Mátyás. Székfoglaló értekezés. Haas Lajos r. tagtól 40 kr. — IX. Szám. Tata fénykora. (1412—1542.) Wenzel Gusztáv r. tagtól 40 kr. — X. Szám. A körnőzei régi kamara és grófjai. Krizakó Páltól, 40 kr.

Kilencedik kötet. 1880.

I. Szám. A tervezett négyes szövetség Ausztria, Orosz, Francia s Spanyolország közt. 1787—1790. (Adalék Ausztria keleti politikájához.) Kiadatlan források alapján írta Wertheimer Ede, 50 kr. — II. Szám. A Limes Dacicus felső része. Torma Károly r. tagtól, 90 kr. — III. Szám. Jelentés a gyula-fehérvári káptalan levéltárában tett kutatásokról. Szilágyi S. r. tagtól 10 kr. — IV. Szám. A kalendáriumokról. Jakab Elek l. tagtól 40 kr. — V. Szám. Az aquinumi amphitheatrum északi fele. (Jelentés az ottani ásatásokról.) Torma Károly l. tagtól, Nyolcz falmetszettel s tizenöt fénynyomatú táblával, 1 frt. — VI. Szám. A zánai és oláti apátságok. Balassy Ferencz l. tagtól, 30 kr. — VII. Szám. Nápolyi Péter. Egy diplomata a XVII. század elejéről. Szilágyi Sándor r. tagtól 10 kr. — VIII. Szám. A Renaissance kezdets és fejlődése különös tekintettel hazánk építészeti emlékeire. Myskovszky Viktor l. tagtól, 40 kr. — IX. Szám. Marsigli élete és munkái. Beliczky Jónástól, 60 kr. — X. Szám. Az európai vasúti ügy. fejleményei és eredményei a magyar magánújon szempontjából. Wenzel Gusztáv r. tagtól 50 kr. — XI. Szám. A paraszti vármegye. Gyárfás István l. tagtól 30 kr. — XII. Szám. Adatok a helynevek történetéhez. Majláth B. l. t. 20 kr.

Tizedik kötet. 1882.

I. Szám. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. A stockholmi kir. svéd államlevéltárakban s az upsali egyetemi könyvtárban őrzött adatok alapján írta Szilágyi Sándor r. t. 20 kr. — II. Szám. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. Zsilinszky Mihály l. tagtól 30 kr. III. Szám. Forgách Ádám és Báthory Sőtér eszterének történetéből. Majláth Béla l. tagtól, 20 kr. — IV. Szám. A Faggerek jelentősége Magyarország történetében. Wenzel Gusztáv r. tagtól, 40 kr. — V. Szám. A jászéknek nyelve és nemzetsége. Gyárfás István lev. tagtól 50 kr. — VI. Szám. Mythologiai elemek a székely népköltészet- és népeletben. Székfoglaló Kozma Ferencz l. tagtól, 30 kr. — VII. Szám. A Hajdúk kibékítési kísérlete Ináncson 1607-ben. Majláth Béla l. tagtól, 20 kr. — VIII. Szám. A Petrarca Codex kún nyelve. Gyárfás István l. tagtól, 60 kr. — IX. Szám. I. Rákóczy György első összeköttetési a svédekkel. Szilágyi Sándor akad. r. tagtól 10 kr. — X. Szám. Franciaország magataratás II. József császárnak II. Frigyes porosz királlyal történt találkozásaiával szemben. Kiadatlan források alapján írta Wertheimer Ede l. tag, 20 kr.

Tizenegyedik kötet. 1883.

I. Szám. Masolino olasz képrő művei. Adalékok a magyar műtörténethez. Irta Vaisz Ignác, 40 kr. — II. Szám. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. Zsilinszky Mihály l. tagtól, 50 kr. — III. Szám. A magyar